

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES

IZZIVI, DILEME, REŠITVE – Izobraževanje Romov v praksi nekaterih držav

Vera Klopčič in Katalin Munda Hirnök

Izdajatelj: Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana
Za izdajatelja: izr. prof. dr. Sonja Novak Lukanovič

Recenzenta: zasl. prof. dr. Albina Nečak Lük, doc. dr. Etelka Korpič - Horvat

Lektoriranje: Aleksandra Repe

Oblikovanje naslovnice: Pop-up, d. o. o.

Oblikovanje, prelom: Grafično oblikovanje Jana Kuharič, s. p.

Tisk: Demat d.o.o.

Naklada: 250 izvodov

Publikacija je del projekta »Dvig socialnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti«. Operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007-2013, razvojne prioritete: *»Razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja«, prednostne usmeritve: Izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja».*

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

376-054.57(4=214.58)
342.724(4=214.58)

KLOPČIČ, Vera

Izzivi, dileme, rešitve : izobraževanje Romov v praksi nekaterih držav /
Vera Klopčič in Katalin Munda Hirnök. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna
vprašanja, 2013

ISBN 978-961-6159-46-3
1. Munda Hirnök, Katalin
268411136

Izzivi, dileme, rešitve

Izobraževanje Romov v praksi nekaterih držav

Vera Klopčič in Katalin Munda Hirnök

Kazalo

Predgovor	7
Vključevanje/izključevanje Romov na področju izobraževanja	9
Splošni del	9
Uvodna pojasnila	9
Prvo poglavje	10
<i>Oris vsebinskih vprašanj/ Kdaj nastane in kako pomemben je problem rasizma?</i>	10
<i>Integracija Romov - politična zaveza evropskih držav</i>	11
<i>Priporočila in instrumenti Sveta Evrope</i>	12
<i>Pravni okvir Evropske unije</i>	13
<i>Dekada/Desetletje vključevanja Romov 2005-2015</i>	15
Drugo poglavje	15
Vključevanje Romov – kako preiti od deklarativnih zavez do prakse	15
Konkretni rezultati iz drugih držav	16
Skupni izzivi in dileme	19
Tretje poglavje: Sodna praksa sodišča za človekove pravice v Strasbourgu	22
Izbrani primeri iz sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice	23
Napotitev romskih otrok v izključno romske razrede zaradi njihovega domnevno slabega znanja hrvaškega jezika	30
Vpliv sodne prakse Sodišča na dograjevanje pravnega varstva manjšinskih pravic in vključevanje Romov v Evropi	33

Romi na Madžarskem – primer dobre prakse v Porabju	35
Zgodovinski oris	35
Demografski položaj Romov	37
Izbor normativnih aktov	37
Izbor strateških dokumentov	38
Položaj Romov v Porabju	39
Zgodovinske okoliščine	39
Etno-demografske značilnosti	42
Etnično-jezikovne skupine	44
Izsledki terenske raziskave	45
Vzgoja in izobraževanje	45
<i>Predšolska vzgoja</i>	46
<i>Osnovnošolsko izobraževanje</i>	47
<i>Srednješolsko izobraževanje</i>	49
Organiziranost	50
Socialno-ekonomski položaj	52
Skupne ugotovitve	55
Uporabljeni viri	58
Priloga	
Resolucija Evropskega parlamenta z dne 9. marca 2011 o strategiji EU o vključevanju Romov (2010/2276(INI))	61
Seznam prilog in fotografij	80
Imensko in stvarno kazalo	81

Predgovor

Temeljni cilj projekta *Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti* je ustvarjanje pogojev za preseganje začaranega kroga družbene izključenosti pripadnikov romske skupnosti, iz katerega je mogoče izstopiti le z ustreznim dvigom socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo. Projekt kot najbolj učinkovito pot iz tega kroga izpostavlja izobraževanje in teži k dvigu izobrazbene ravni romske skupnosti ter k večji osveščenosti o pomenu izobrazbe kot ključnemu dejavniku za nadaljnji razvoj.

V okviru projekta smo zasnovali tudi študijo primerjave z izhodišči izobraževalnih politik in rezultati doseženimi v šestih izbranih evropskih državah. Analiza zajema normativna zagotovila, prakso v posameznih državah in trend razvoja ter identifikacijo ključnih odprtih vprašanj.

Mednarodna primerjalna študija je koncipirana tako, da v prvem, splošnem delu, predstavi strateške dokumente, nekatere skupne težave v vključevanju Romov iz posameznih držav, rezultate dobre prakse in relevantne odločitve Evropskega sodišča za človekove pravice. Izbrali smo nekatere konkretne rezultate ukrepov, ki bi lahko spodbudno delovali tudi na motivacijo pripadnikov romske skupnosti v Sloveniji za uspešnejše vključevanje v vse stopnje izobraževanja. Izhodiščni namen mednarodne primerjalne analize je, da v splošnem delu predstavi tudi nekatere skupne dileme in težave v vključevanju Romov in najbolj značilne primere iz sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice.

V drugem delu študije smo predstavili položaj Romov na Madžarskem in model sožitja večinskega prebivalstva (v primeru Porabja so to Slovenci) ter romske skupnosti v Porabju, s poudarkom na uresničevanju pravice do izobraževanja brez diskriminacije.

Najprej smo orisali zgodovinski položaj, pravne dokumente in osnovne značilnosti demografskega položaja romske skupnosti na Madžarskem. V drugem delu, to je študiji primera o vključevanju Romov v Porabju, so predstavljeni izsledki terenske raziskave, v kateri smo intervjuvali predstavnike romske skupnosti izobraževalnih ustanov in predstavnike lokalnih političnih struktur. Temeljno izhodišče raziskave je bilo, da skozi pridobljene odgovore poiščemo bistvene značilnosti, ki opredeljujejo že vzpostavljeno stopnjo sožitja in pozitivno vplivajo na vključenost romske skupnosti v Porabju.

Vključevanje/izključevanje Romov na področju izobraževanja

SPLOŠNI DEL

UVODNA POJASNILA

Prvi, **splošni** del mednarodno primerjalne analize, je večplasten, tako, kot je večplastna tudi tematika vključevanja Romov v vzgojo in izobraževanje. Zajema vsebinski in zgodovinski oris položaja Romov, predstavi zagotovila mednarodnih dokumentov in pobud ter nekaterih skupnih težav pri izvajanju teh, načine vključevanja Romov v vzgojo in izobraževanje v Evropi, s predstavitevijo primerov dobre prakse iz posameznih držav in analizo relevantnih odločitev Evropskega sodišča za človekove pravice.

V **prvem** poglavju splošnega dela so na kratko zajete glavne značilnosti zgodovinskega in sodobnega rasizma do romske skupnosti, izhodišča mednarodnih dokumentov ter sprejetih pravnih podlag v Evropski uniji, ki nalagajo obveznosti državam za sprejem ukrepov za učinkovito vključevanje Romov na področju izobraževanja. V tipologiji dejavnosti Evropske unije jih lahko uvrstimo med dokumente za spodbujanje kulturne raznovrstnosti in medkulturnega dialoga, odpravo diskriminacije, ustvarjanje enakih možnosti in za izboljšanje položaja marginalnih skupin.

V **drugem** poglavju so predstavljeni nekateri skupni problemi v praksi vključevanja Romov v vzgojo in izobraževanje, na katere opozarjajo opravljene raziskave in primerjalne študije in so relevantni tudi za nadaljni razvoj systemskega pristopa k vključevanju Romov v Sloveniji. Eden od skupnih problemov je odkriti ali prikriti rasizem, saj v številnih primerih neromski starši zavračajo možnosti skupnega izobraževanja romskih in neromskih otrok. Dodatno k temu pristojne oblasti in predstavniki javnih služb večkrat opozarjajo na pomanjkanje zanesljivih podatkov o številu Romov ter še vedno pomanjkljivo sodelovanje romskih predstavnikov v vseh fazah uresničevanja projektov in programov.

V **tretjem** poglavju obravnavamo nekatere primere iz sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice, ki se ukvarjajo z vprašanji diskriminacije in segregacije romske skupnosti na področju izobraževanja.

Prvo poglavje

Oris vsebinskih vprašanj/ Kdaj nastane in kako pomemben je problem rasizma?

Zgodovinske okoliščine v Evropi Romom niso bile naklonjene.¹ Oblasti so jih preganjale in se trudile, da jih odvrnejo od nomadskega načina življenja in »prisilijo k delu«. V času Avstro- Ogrske so bili sprejeti številni predpisi o zatiranju »ciganske nadloge«. ² Drugačen način življenja jih je označeval kot nezaželene. Izključevanje in življenje na robu družbe ter odsotnost medsebojnih kontaktov pa je povzročilo nastanek predsodkov do Romov, ki se še danes trdovratno ohranjajo in označujejo prevladujoč pristop večinskega prebivalstva do te skupnosti. Rasistična stališča in stereotipne predstave nedvomno vplivajo na specifične dimenzije procesov integracije pripadnikov romske skupnosti v Evropi, saj predsodki izbruhnejo na plan praviloma takrat, ko posamezni pripadniki romske skupnosti želijo izstopiti iz prostorske in družbene izolacije.

V tem okviru tudi v sedanjosti izstopajo nekatere vsebine, povezane z zgodovinskim dojemanjem Romov kot drugorazrednih državljanov, ki so se v preteklosti izražale skozi direktne oblike obsodbe, zaničevanja in izključevanja, do širokega razpona sodobnih oblik odkritega in prikritega rasizma, opravičevanja segregacije ter visoke socialne distance in odklanjanja romskega načina življenja. Integracija romske skupnosti je večplasten proces, ki poteka na različnih ravneh - na področju izboljšanja posameznih segmentov socialno-ekonomskega položaja, odprave predsodkov in diskriminacije ter vzpostavljanja medkulturnega dialoga. Vendar pa je za dejanski učinek sprejetih ukrepov odločilno soočanje s predsodki in poznavanje vzrokov za njihov nastanek.

To potrjujejo tudi izsledki številnih raziskav. Evropski center za pravice Romov /ERRC v študiji o segregaciji romskih otrok na področju izobraževanja v državah Srednje in Vzhodne Evrope med drugim ugotavlja, »da je to v veliki večini primerov rezultat rasnih predsodkov, skupaj s pritiski neromskih staršev, ki ne dovolijo da bi njihovi otroci obiskovali pouk skupaj z romskimi otroci.«³ Tudi v Sloveniji se je pred leti postavilo vprašanje uvajanja ločenih oddelkov za romske otroke v OŠ Bršljin na zahtevo staršev neromskih otrok.⁴

---

1 V tekstu uporabljam izraz »Romi«, kar je v skladu z Ustavo Republike Slovenije in dikcijo novejših mednarodnih dokumentov. V primeru, ko se v dokumentih uporablja drugo poimenovanje, povzemam dikcijo izvirnika.

2 Sporočilo Okrajnega glavarstva v Rudolfovem z dne 25. 7. 1900 je v tem pogledu jasno: »Vse dolžnosti v šolo hoditi podvržene ciganske otroke naj županstvo naznani dotičnim okrajnim šolskim svetom oziroma šolskim voditeljem, da jih bode sprejeli v šolo. Staršem tistih otrok je naročiti, da imajo skrbeti za njih potrebno obleko. Cigani, kateri ne bodo svojih otrok poslali v šolo, naj se naznanijo c.kr. okrajnemu šolskemu svetu. Glavna reč pa je to, da županstvo, kolikor le mogoče, vlačuganji ciganov nasproti dela in jih k delu prisili.« Dokument je objavljen v reviji *Razprave in gradivo št. 25, 1991*(Gradivo II/ zgodovinski dokumenti).

3 Študija navaja primer segregacije romskih učencev v severnem delu Madžarske v mestu Forro, zaradi zahteve staršev neromskih otrok. ERRC: *Stigmata, Segregated schooling of Roma in Central and Eastern Europe*, Budapest, 2004, str. 60 in 61.

4 Follow-up report on Slovenia (2003–2005), Assessment of the progress made in implementing the recommen-

Kot celota pa vsi ti delci tvorijo podobo o nespremenljivem načinu življenja in »drugačnosti« Romov, iz katere se napajajo predsodki in ki vodi h krepitvi fenomena danajšnjega anti-ciganizma kot posebne oblike rasizma. Rasizem kot rasna diskriminacija v smislu razumevanja večvrednostni posameznih ras ali rasnih skupin je sam po sebi problem celotne družbe, ne le skupin, proti katerim je usmerjen. V sodobnih mednarodnih dokumentih se večkrat poudari nesprejemljivost teorij o večvrednosti posameznih ras. To je pripeljalo do drugega fenomena, zanikanja rasizma v javnem prostoru, ko se rasistična stališča zanikajo in predstavijo pod drugim imenom. Večinske skupnosti so razvile posebne zaščitne mehanizme zanikanja in opravičevanja rasizma, ki ponuja vzorce za integracijo ali vključevanje marginalnih skupin zgolj v omejenem obsegu, v okviru vnaprej določenih in predvidljivih shem, namenjenih tem skupinam. Na ta način se ohranja vzorec izključevanja marginalnih skupin iz življenja in družbenih tokov celotne družbe. Poleg tega ti pristopi izhajajo iz napačne podmene, da je ciljna/marginalna skupina homogena celota s predvidljivimi in določenimi skupnimi cilji, kar predstavlja oviro za načrtovanje in izvedbo ukrepov, ki morajo biti prilagojeni posebnim razmeram v določenem okolju.

*Ali se res borimo proti rasizmu z novim rasizmom?*⁵

Integracija Romov - politična zaveza evropskih držav

V 90. letih prejšnjega stoletja se je odnos do romskih skupnosti najprej na politični ravni spremenil v smeri priznavanja pozitivnega prispevka Romov k spoštovanju kulturnega bogastva celega kontinenta ter v nalaganju obveznosti državam, da sprejmejo ukrepe za popravo zgodovinskih krivic in za vključevanje Romov. V tem procesu priznanja pomena zgodovinske prisotnosti in vključevanja romske skupnosti lahko izluščimo naslednje faze: ugotavljanje stanja v posameznih državah; odprava predsodkov, urejanje pravnega položaja v notranji zakonodaji in priznanje statusa Romov kot žrtve holokavsta ter zagotavljanje enakih možnosti in pravic na področju socialnega vključevanja vseh marginalnih/ranljivih skupin. Ti elementi se medsebojno prepletajo in vsebinsko dopolnjujejo, kljub temu da v posameznih obdobjih bolj prevladujejo nekateri segmenti.⁶

*Študija o položaju Romov v razširjeni Evropski uniji (2004)*⁷ obravnava odprta vprašanja vključevanja Romov na različnih področjih življenja, npr. pri urejanju bivalnih razmer, izobraževanju, v zdravstvu in zaposlovanju. Temelji na izsledkih empiričnih raziskav, ki so bile opravljene v 11. državah. Na koncu študije so objavljena priporočila, ki se nanašajo zlasti na spoštovanje človekovih pravic, preseganje nestrpnosti in antiromskega rasizma, izboljšanje življenjskih pogojev ter zagotovitev učinkovite participacije Romov, kar je pogoj za učinkovito vključevanje Romov.

---

dations of the Council of Europe Commissioner for Human Rights, Strasbourg, 29 March 2006, CommDH(2006)8, točka 19.

5 To vprašanje je v ločenem odklonilnem mnenju v primeru D.H. proti Češki postavil sodnik Evropskega sodišča za človekove pravice Borrego Borrego (točka 16).

6 Specifika sodobnih dejavnosti in ukrepov za Rome v Evropi je, da interese Romov pogosto artikulirajo in zastopajo predstavniki nevladnih organizacij, kar ilustrira tudi podrobnejši prikaz sodne prakse v tretjem poglavju tega dela.

7 *Roma in an Enlarged European Union*, European Commission, Employment & Social Affairs, 2004.

Zlasti v državah Srednje in Vzhodne Evrope, kjer živi največje število stalno naseljenih Romov, je bilo v zadnjem desetletju izvedeno večje število projektov socialnega vključevanja za odpravo marginalizacije in segregacije Romov. Strateški dokumenti Slovenije in evropskih držav so usklajeni z evropskimi smernicami na področju odprave diskriminacije, nestrpnosti in predsodkov. Pri tem je vključevanje Romov eden od ciljev in prioriteta socialnih politik, socialnega vključevanja in zaposlovanja, ki romsko skupnost obravnavajo kot eno najbolj ranljivih družbenih skupin.

Kljub temu se vsiljuje občutek, da so se dejanske razmere v življenju romskih skupnosti bolj malo spremenile, ter da so bili doseženi učinki zgolj kratkoročne narave. Pri uresničevanju sprejetih dokumentov v praksi in integraciji romske skupnosti v socialno okolje pa se tako državne oblasti kot tudi pripadniki romske skupnosti v Sloveniji in v drugih državah srečujejo z nekaterimi sorodnimi problemi sistemske narave, kot je npr. interpretacija pojmov o posebnih ukrepih oz. pozitivni diskriminaciji, izražena nestrpnost večinskega prebivalstva in pasivnost ali nezadostna motivacija pripadnikov romske skupnosti za dejansko spremembo odvisnosti od socialnih transferjev. Razlike v dejanskem položaju romske skupnosti na različnih geografskih območjih v okviru posamezne države, heterogenost interesov in razzslojenost znotraj romske skupnosti otežkočajo sprejem in izvajanje enotnih državnih strategij za zagotavljanje enakih možnosti, ki se v praksi le počasi uveljavljajo.

Priporočila in instrumenti Sveta Evrope

Na področju priznanja posebnih pravic Romov v Evropi je Svet Evrope opravil pionirsko nalogo. S sprejetimi priporočili je začrtal vsebino obveznosti držav tudi na področju izobraževanja romskih otrok ter zagotovil normativno podlago za preverjanje spoštovanja zagotovljenih pravic.

Leta 2000 je bilo sprejeto posebno *Priporočilo odbora ministrov Sveta Evrope o izobraževanju otrok Romov/Ciganov v Evropi*. Ta v uvodu ugotavlja, da bi moralo biti izobraževanje prioriteta na področju izboljševanja položaja Romov/Ciganov. Priporočilo navaja, da morajo biti izobraževalne politike podkrepjene z ustreznimi sredstvi in fleksibilnimi strukturami, ki so nujne zaradi razzslojenosti in razlik znotraj romske skupnosti. Posebno pozornost je treba posvetiti boljši komunikaciji z romskimi starši, ko je potrebno, tudi preko pomočnikov/mediatorjev iz vrst romske skupnosti.

Tudi *Priporočilo parlamentarne skupščine Sveta Evrope št. 1557 iz leta 2002 o pravnem položaju Romov v Evropi* se zavzema za to, da se zagotovi »enaka obravnava romske manjšine kot etnične ali narodne manjšine na področju izobraževanja, zaposlovanja, bivalnih razmer, dostopa do zdravstva in javnih dobrin«. Priporočilo med drugim določa, naj države članice posvečajo posebno pozornost zagotavljanju možnosti vključevanja Romov v vse ravni vzgoje in izobraževanja, od vrtcev do univerze. Državam priporoča, naj Romom priznajo status narodne ali etnične manjšine, v sprejetih programih za socialno vključevanje pa naj posebej obravnavajo potrebne ukrepe za izboljšanje njihovih življenjskih razmer. To je pomemben dosežek, saj imajo države članice zelo različne koncepte o varstvu narodnih manjšin in v tem pogledu ta resolucija odstopa od splošnega neenotnega pristopa.

Okvirna konvencija Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin med drugim določa, da bodo pogodbenice spodbujale duh strpnosti in medkulturnega dialoga in sprejele učinkovite ukrepe za spodbujanje medsebojnega spoštovanja in razumevanja ter sodelovanja med osebami, ki živijo na njihovem ozemlju, ne glede na njihovo narodno, kulturno, jezikovno ali versko identiteto, še zlasti v izobraževanju, kulturi in javnih občilih (1. odstavek 6. člena).⁸ Sprejele bodo ustrezne ukrepe za varstvo oseb, ki jim lahko grozi diskriminacija zaradi njihove kulturne, narodnostne, jezikovne ali verske identitete (2. odstavek 6. člena).

Skladno z izhodišči citirane resolucije Sveta Evrope je Evropski parlament sprejel *Resolucijo o Romih (2005)*, v kateri priporoča državam naj priznajo Romom status narodne ali etnične manjšine, v sprejetih programih za socialno vključevanje pa naj posebej obravnavajo potrebne ukrepe za izboljšanje njihovih življenjskih pogojev. Resolucija Evropskega parlamenta med drugim »opozarja, da je holokavst nad Romi enako grozovit zločin kot drugi zločini nacističnega režima. Ker je bil njegov cilj izbrisati Rome z zemljevida Evrope, si žrtve zaslužijo polno priznanje in ustrezno spoštovanje«. V iskanju odgovora na izzive ob izgonu nelegalno naseljenih romunskih Romov iz Francije so politični predstavniki držav članic Sveta Evrope na sestanku na najvišji ravni v Strasbourgu 20. oktobra 2010 sprejeli *Strasbourgško deklaracijo*, ki med drugim v uvodu izpostavi primarno odgovornost držav, od koder Romi prihajajo, in ne tistih, kamor so emigrirali. V poglavju o socialnem vključevanju deklaracija uvaja koncept izobraževanja mediatorjev za izboljšanje stikov med pripadniki romske skupnosti in večino ter spodbuja mednarodno sodelovanje in izmenjavo dobrih praks.

Pravni okvir Evropske unije

Pravni okvir Evropske unije za boj proti diskriminaciji Romov temelji na Pogodbi o Evropski skupnosti (člen 13), direktivi 2000/43/ES o enakem obravnavanju ne glede na rasno ali etnično poreklo in direktivi 2000/78/ES, ki prepoveduje diskriminacijo pri zaposlovanju in poklicnem usposabljanju. V okviru izvajanja teh direktiv in celotne antidiskriminacijske zakonodaje se je Evropska komisija odločno posvetila izboljšanju položaja Romov v državah članicah in opredelila politično zavezo evropskih vlad za izboljšanje socialno-ekonomskega položaja in socialnega vključevanja Romov.⁹

Mandat Evropske komisije vključuje tudi spodbujanje uporabe strukturnih skladov EU, ki jih države članice EU namenjajo za podporo vključevanju Romov. Evropska unija je sprejela ukrepe za spodbujanje vključevanja Romov in zagotavlja sredstva za izvajanje politik in projektov, ki so pomembni za vključevanje Romov (izobraževanje, zaposlovanje, zdravje, bivanjske razmere, boj proti diskriminaciji, socialni izključenosti itd.).¹⁰ Prvi

---

⁸ Republika Slovenija je članica Okvirne konvencije. Ob preverjanju izvajanja Okvirne konvencije v vsaki posamezni državi je Svetovalni odbor za nadzor nad izvajanjem namenil veliko pozornosti tudi položaju romske skupnosti.

⁹ Dolgoročne dejavnosti na področju vključevanja Romov v Sloveniji opredeljujeta Zakon o romski skupnosti in Nacionalni program za Rome 2010- 2015. Posamezne segmente podrobneje obravnavajo Strategija na področju vzgoje in izobraževanja, Strategija na področju socialnega vključevanja ter program boja proti revščini in socialni izključenosti.

¹⁰ EU financira naslednje dejavnosti: Evropska srečanja na vrhu o Romih, Evropsko platformo za vključevanje Romov, raziskave in študije, sodelovanje civilne družbe Romov in mednarodnih organizacij.

evropski vrh o Romih, na katerem je nastala ideja *evropske platforme za vključevanje Romov* je potekal v Bruslju, 16. septembra 2008.¹¹ Srečanja v okviru platforme so namenjena spodbujanju sodelovanja in izmenjavi izkušenj o uspešnih politikah vključevanja Romov in dobrih praksah. V tem okviru je bilo ugotovljenih 10 skupnih temeljnih načel za učinkovito vključevanje Romov.¹²

Evropska komisija je vključena tudi v pobude, ki podpirajo vključevanja Romov na širšem mednarodnem prizorišču in sodeluje z različnimi mednarodnimi organizacijami. Delo Evropske komisije temelji na obstoječem strokovnem znanju in izkušnjah *Dekade/Desetletja za vključevanje Romov 2005-2015* in pobud, kot so *Sklad za izobraževanje Romov /REF/*, akcijski načrt Organizacije za evropsko varnost in sodelovanje /OVSE/ ter poročil Sveta Evrope in Združenih narodov. Sodeluje tudi v neformalni kontaktni skupini mednarodnih organizacij za Rome.

Evropska komisija je v okviru *strategije Evropa 2020* pozvala države članice in države, ki želijo pristopiti k Evropski uniji, da pripravijo nacionalne strategije za vključevanje Romov, ter da to vprašanje naslovijo v svojih nacionalnih programih za izobraževanje, zmanjševanje revščine ter za spodbujanje socialnega in gospodarskega razvoja. V skladu s Konvencijo OZN o otrokovih pravicah morajo imeti otroci, pripadniki marginaliziranih in ranljivih skupin pravične možnosti dostopa in uporabe celovitih in kakovostnih storitev za vključevanje že v zgodnjem otroštvu.¹³

Komisija zahteva tudi več jamstev in zagotovil, da se bodo sredstva EU, s katerimi se lahko podpira vključevanje Romov, učinkovito uporabila. V poročilu o napredku je Evropska komisija 26. junija 2013 pozvala države članice, da okrepijo prizadevanja za izvajanje nacionalnih strategij vključevanja Romov, ki so jih predložile v skladu z okvirom EU za nacionalne strategije vključevanja Romov. Priložen je predlog za priporočilo, naslovljeno na države EU, ki na eni strani predlaga državam članicam sprejem posebnih ukrepov vključno z ukrepi pozitivne akcije, ter na drugi strani horizontalne ukrepe, vključno z lokalnimi ukrepi za izboljšanje položaja Romov. Države članice bodo imele dve leti časa za uresničitve konkretnih ukrepov v praksi, ki naj izboljšajo položaj Romov.¹⁴

---

11 Po tem dogodku so države EU pozvale komisijo, naj organizira izmenjavo dobrih praks in izkušenj med državami članicami na področju vključevanja Romov ter spodbudi sodelovanje med vsemi zainteresiranimi, vključno z romskimi organizacijami, v okviru celostne evropske platforme. Platformi predseduje država članica, ki predseduje Svetu. Povezuje nacionalne vlade, EU, mednarodne organizacije, Rome in predstavnike civilne družbe.

12 Zajemajo naslednjih deset ciljev in področij: konstruktivne, pragmatične in nediskriminatorne politike; dejavnosti so eksplicitno, a ne izključujoče namenjene Romom kot ciljni skupini; interkulturni pristop; vključevanje v glavne tokove družbe; ozaveščenost o enakosti med spoloma; prenos ukrepov in politik, ki izhajajo iz empiričnih podatkov; uporaba instrumentov Evropske skupnosti; sodelovanje regionalnih in lokalnih oblasti; sodelovanje civilne družbe in aktivno sodelovanje Romov.

13 Države članice so morale do konca leta 2011 predložiti nacionalne strategije vključevanja Romov z natančnim opisom uresničevanja teh ciljev, skladno s širšimi cilji strategije Evropa 2020 za zaposlovanje, socialno vključevanje in izobraževanje. Z uresničitvijo ciljev strategije vključevanja Romov bodo države članice lažje dosegle splošne cilje strategije Evropa 2020.

14 <http://ec.europa.eu/roma>

Dekada/Desetletje vključevanja Romov 2005-2015

Dekada/Desetletje vključevanja Romov 2005-2015 je mednarodna pobuda, ki združuje vladne, medvladne in nevladne organizacije kot tudi romske organizacije civilne družbe. Osredotoča se na prednostna področja izobraževanja, zaposlovanja, zdravstva in bivanjskih razmer ter zavezuje vlade, da upoštevajo enakost spolov in ukrepe za odpravo revščine ter preprečevanje diskriminacije. Ideja Desetletja je nastala na visoki ravni regionalne konference o Romih »*Romi v Evropi: izzivi za prihodnost*,« ki je potekala v Budimpešti leta 2003. Dogovorili so se tudi o ustanovitvi mednarodnega sklada za izobraževanje Romov /REF/. V okviru tega sofinancirajo projekte, ki imajo širši pomen za Rome v Evropi. Dejavnosti v okviru Dekade sofinancirajo Svetovna banka, Zavod za odprto družbo (OSI), Evropska komisija, Sklad Zduženih narodov za razvoj /UNDP/ in Evropska razvojna banka. Trenutno sodeluje v desetletju dvanajst držav, Albanija, Bosna in Hercegovina, Bolgarija, Hrvaška, Češka, Madžarska, Makedonija, Črna gora, Romunija, Srbija, Slovaška in Španija. Trinajsta država je Slovenija, ki ima status opazovalke.

V vseh teh državah so Romi kot manjšina tako gospodarsko kot socialno v precej slabšem položaju kot druge manjšine. Zato je vsaka od držav že pripravila nacionalni akcijski načrt za uresničevanje Dekade, ki določa cilje in kazalce za preverjanje doseženega na prednostnih področjih vključevanja Romov. Cilj je zmanjševanje razlik v ključnih točkah gospodarskega in družbenega razvoja.

DRUGO POGlavJE

Vključevanje Romov – kako preiti od deklarativnih zavez do prakse

Segregacija, ločevanje romskih otrok in nesorazmerno število, ki so razporejeni v šole s prilagojenim programom, je žalosten del vsakdana pripadnikov romske skupnosti v mnogih evropskih državah. Mednarodna poročila, strokovni krogi in nevladne organizacije enoglasno opozarjajo na dejstvo, da kljub sprejetim ukrepom in programom socialnega vključevanja, strategij in projektom, podatki o *de facto* segregaciji govorijo o rasnih predsodkih kot največji oviri za vključevanje Romov zlasti na področju izobraževanja, saj v nekaterih državah romske otroke poučujejo v ločenih razredih z nižjimi standardi ali celo v razredih za duševno prizadete otroke.

V Sloveniji so se reševanja tega problema lotili že 80. in v začetku 90. let prejšnjega stoletja, saj so izkušnje iz prakse pokazale, da romskim otrokom največjo težavo predstavlja neznanje slovenskega jezika ter nepoznavanje kulturnih vzorcev romske skupnosti pri učiteljih in strokovnih delavcih.¹⁵

---

15 V interdisciplinarnem zborniku *Vzgoja in izobraževanje romskih otrok v predšolskem in osnovnošolskem obdobju* so avtorji med drugim opozorili na problem razvrščanja nesorazmerno visokega odstotka romskih otrok v šole s prilagojenim programom (Zbornik,1990:32-49). Ob tem so izpostavili vprašanje ustreznosti in smiselnosti vprašanj pri testiranju otrok ter vrednotenja pravilnosti in kvalitete odgovorov. Pogosto se zgodi, da otrok vprašanje pravilno razume in odgovori v skladu z življenjskimi izkušnjami, točk pa za tak odgovor ne dobi (Zbornik,1990:43).

Pravica do vzgoje in izobraževanja vključuje različne dimenzije: dostop do izobraževanja, kvaliteto izobraževanja, preprečevanje zgodnjega zapuščanja šole, spoštovanje različnih kultur in možnosti nadaljnega izobraževanja, skupaj z jasno določenimi metodami in načini strokovnega usposabljanja učiteljev in pedagoških sodelavcev. Interes za to tematiko se izkazuje tudi v številnih objavljenih publikacijah, raziskavah in razpravah o modelih vključevanja romskih otrok v predšolsko vzgojo in formalne in neformalne oblike izobraževalnega procesa. Strokovni krogi razčlenjujejo segmente tega procesa z vidika pedagoških, jezikovnih in drugih znanosti ter umeščajo specifično izobraževanja Romov v obstoječe modele izobraževanja ranljivih skupnosti ter v modele za izobraževanje narodnih manjšin.

V mednarodno primerjalno analizo smo vključili države, ki so bodisi članice Evropske unije ali Dekade, v katerih potekajo posebni programi in dejavnosti za izobraževanje Romov. To so: Hrvaška, Italija, Makedonija, Madžarska, Srbija, Romunija in Švedska. Večji del predstavitev primerov iz prakse drugih držav je potekal na mednarodni konferenci »*Formalno in neformalno izobraževanje Romov*« (Ljubljana, oktober 2011), v sklopu spoznavanja izkušenj iz drugih evropskih držav. Razprave tujih strokovnjakov, ki so bile predstavljene na konferenci in so objavljene v publikaciji »*Formalno in neformalno izobraževanje Romov*«, vključujejo analizo sedanjih razmer v posameznih državah, prikaz modelov vključevanja Romov v izobraževanje in možne alternativne rešitve, v projekciji celovitega razvoja romske skupnosti v Evropi. Te vsebine lahko strnemo v naslednje sklope:

- Pomoč pri vključevanju romskih otrok v vzgojo in izobraževanje, za dokončanje vsaj osnovnošolske izobrazbe vseh romskih otrok;
- Dostop do kvalitetnega izobraževanja na vseh stopnjah, preprečevanje segregacije v rednih šolah ali razporejanja v »posebne« šole;
- Interkulturalni pristop, ki spoštuje dostojanstvo, človekove pravice in identiteto romskih otrok, ozaveščanje o pravicah ranljivih skupin;
- Usposabljanje in zaposlovanje romskih pomočnikov in mediatorjev ter stalno usposabljanje in strokovno izobraževanje učiteljev in drugih pedagoških delavcev.

Konkretni rezultati iz drugih držav

Zajeli smo primere, ki se nanašajo na: Oblikovanje institucionalnega ogrodja za vključevanje Romov v redne oddelke in predšolske dejavnosti; celosten pristop k odpravi vzrokov za nezadostno motivacijo romskih otrok in zagotavljanje podpore in pomoči strokovnjakov; inovativni pristopi k uvajanju novih načinov sodelovanja z otroci in spodbujanje ustvarjalnosti.

Institucionalni okvir in podpora: Prvi primer/ Srbija¹⁶

Ministrstvo za izobraževanje Republike **Srbije** je podprlo projekte vključevanja Romov s *Skupnim akcijskim načrtom za izobraževanje Romov*. V osnovni, srednji in višji stopnji izobraževanja se izvajajo afirmativni ukrepi v programih za romske otroke. Dodatno so financirali še dva nova projekta v višini 1.8 milijonov evrov v okviru instrumenta za predpristopno pomoč (EU-IPA), ki so izrednega pomena za vključevanje romskih otrok v srbski javni izobraževalni sistem. Prvi projekt »*Izobraževanje za vse- spodbujanje dostopnosti in kvalitete izobraževanja za otroke iz vrst marginaliziranih skupnosti*« se je začel v letu 2010 in je potekal do leta 2012; drugi projekt »*Promocija predšolskega izobraževanja v Srbiji, IMPRES*« pa se je pričel februarja 2011. Načrtuje se povečanje števila romskih asistentov v predšolskih ustanovah in osnovni šoli, v okviru projekta, ki so ga v letu 2006 pričeli skupaj z OSCE. Drugi del projekta se ukvarja z vprašanji strokovnega usposabljanja učiteljev in drugih strokovnih sodelavcev skozi organizacijo strokovnih usposabljanj in seminarjev o vključevalnem pristopu.¹⁷

Institucionalni okvir in podpora: Drugi primer/ Finska

Na **Finskem** deluje poseben oddelek za izobraževanje Romov v okviru Finskega nacionalnega odbora za izobraževanje.

Naloge: Razvoj in izvedba šolanja romskega prebivalstva v celi državi; promocija romskega jezika in romske kulture in ohranjanje ustreznih informacijskih storitev in povezav. Organizira dodatne kvalifikacije za inštruktorje romske kulture.

Vir: <http://www.oph.fi/english/SubPage.asp?path=447;4699;6276;15850>

Institucionalni okvir in podpora: Tretji primer/ Romunija

V **Romuniji** so pripravili in natisnili učbenike za poučevanje romskega jezika in literaturo v različnih razrednih stopnjah.

Limba si literatura rromani, clasa a II-a

16 Romi v Srbiji imajo status narodne manjšine in so izvolili Nacionalni Svet romske skupnosti.

17 Roma Early Childhood Inclusion- the RECI overview report, str. 40.

Celovit pristop in spodbude: Prvi primer/ REF in državne inštitucije

Za izboljšanje izobrazbene strukture Romov so v Skladu za izobraževanje Romov/ REF/ razvili štipendijski program za podporo romskim učencem v srednješolskem izobraževanju, ki se že tradicionalno opira na zunanje financiranje.¹⁸ Program ponuja štipendije za učence od osnovne do univerzitetne ravni in sodi pod okrilje projekta Desetletja za vključevanja Romov. Na voljo je tudi celovit program za srednješolce, ki vključuje svetovanje, mentorstvo in mesečno štipendijo v višini okoli 35 € kot nadomestilo stroškov za knjige in oblačila, ki so potrebni tudi za izobraževanje na brezplačnih javnih visokih šolah.

Celovit pristop in spodbude: Drugi primer/ Italija

Vključevanje Romov v **Italiji**: Nacionalne strategije in ukrepi na področju izobraževanja in zaposlovanja, Sklad za izobraževanje Romov/ REF/.¹⁹

MOCI in romska skupnost na reki Crati

Od leta 2010 je Gibanje za mednarodno sodelovanje (MOCI) prostovoljno začelo z izvajanjem projekta šolske podpore romskim otrokom, ki so prišli iz Romunije in živijo v taboru v Cosenzi, kjer je bil osip romskih otrok iz šole skoraj 100 %. V Cosenzi ni institucionalnih politik za vključevanje romunske romske skupnosti, vendar obstaja vrsta nevladnih organizacij in državljanov, ki so že leta izvajali ukrepe podpore skupnosti, ne le pri reševanju obstoječih stanovanjskih stisk, temveč tudi bolj na splošno delujejo v korist integracije v Cosenzi.

V juniju 2010 so nekatere nevladne organizacije, ki sodelujejo pri zagovarjanju pravic Romov, začele sistematično podporo pri šolanju romskih otrok prek naslednjih posebnih ukrepov: izvedbo popisa vseh šoloobveznih otrok in otrok predšolske starosti v vseh treh taborih, izboljšanje odnosov s šolami, srečanja s starši otrok in vzpostavitev izvenšolskih dejavnosti. V septembru 2010 se je postopek vključevanja romskih družin nadaljeval in zahvaljujoč neutrudnemu delu v taboru, je bilo vključenih 38 otrok v šolo. Istočasno je MOCI (s pomočjo 30 prostovoljcev) pričel z izvenšolsko učno podporo za vse otroke, vpisane v šolo.

Celovit pristop in spodbude: Tretji primer/ Makedonija

V skladu s Strategijo za vključevanje Romov v okviru Dekade se izvaja projekt »Vključevanje romskih otrok«, eno leto pred vstopom v šolo. To je skupni projekt Ministrstva za delo in socialo, Mednarodnega izobraževalnega sklada in 15 enot lokalne samouprave. Stroške za prehrano in prevoz v tem projektu zagotavljajo lokalne oblasti. Projekt vključuje 245 romskih otrok in zaposluje 16 vzgojiteljev predšolskih otrok. V projektu sodeluje 15 nevladnih romskih organizacij.

---

18 V Srbiji se bo začel program izvajati jeseni, na državni ravni, v okviru financiranja Ministrstva za šolstvo Srbije in skladov iz predpristopnih sredstev EU.

19 Osnutek poročila 2012, str. 92-94. Avtorja: Monica Rossi in Roberto De Angelis.

Inovativni pristopi: Prvi primer/ Hrvaška²⁰

Miris škole, dokumentarni film iz Vodnjana pri Puli, Hrvaška, posnet ob aktivnem sodelovanju romskih otrok

Na **Hrvaškem** je društvo Merlin iz Pule s podporo Sklada za izobraževanje Romov/REF/ pripravilo kratek dokumentarec z naslovom *Miris škole* v okviru projekta »Zagotavljanje podpore romskim otrokom v Vodnjanu pri izvenšolskih dejavnostih«. Med drugimi oblikami podpore so se romski otroci udeležili tudi video delavnic in ta film je rezultat njihovega dela. Romski otroci, stari od 10-14 let so ustvarili kratek film s pomočjo vodij delavnic. Uresničili so celoten proces ustvarjanja filma - od začetnega razvoja idej, pisanja scenarija, snemanja, igranja in režije. V filmu izvaja glasbo novo nastali instrumentalni band ROMANO TALENTI. Film je na voljo v hrvaškem jeziku:

<http://www.merlinpula.hr/hr/naslovnica/108-filmska-video-radionica-djeca.html>

Inovativni pristopi: Drugi primer/ Srbija

Stefan Radu je romski učenec, ki je obiskoval Osnovno šolo Vuk Karadžić v majhni vasici Konak v severovzhodni **Srbiji**. Septembra bo začel hoditi v srednjo šolo v mesto, ki je oddaljeno 25 kilometrov. Mediji so veliko pisali o njem, saj je letos zmagal na državnem tekmovanju iz poznavanja zgodovine. Napredoval je iz lokalnega tekmovanja preko regijskega do državnega, kjer je bil najboljši med 300 osmošolci v Srbiji. Na vsakem tekmovanju je dosegel največje število točk. Ravno ko se je Stefan pripravljal za državno tekmovanje, so družini izklopili elektriko zaradi neplačanega računa in učil se je ob soju sveč. Vendar ne za dolgo: učitelji, učenci in neznanci s Facebooka so zbrali sredstva in družini Radu pomagali. Sedaj imajo ne samo električno energijo, temveč tudi kopalnico in še veliko drugih stvari, ki si jih prej nikoli niso mogli privoščiti.

<http://www.tol.org/client/article/23850-a-first-in-history.html>

Skupni izzivi in dileme

Projekti, namenjeni uspešnemu vključevanju Romov in izboljšanju modelov vzgoje, izobraževanja in usposabljanja, ki se financirajo iz Evropskih skladov potekajo v vseh državah, ki so članice Dekade za vključevanje Romov, saj Evropska unija izpostavlja izobraževanje pripadnikov romske skupnosti kot najbolj pomembno in učinkovito pot iz socialne

---

²⁰ Romi na Hrvaškem imajo status narodne manjšine. Romski predstavnik je bil izvoljen v parlament in deluje v Svetu narodnih manjšin. Sprejeli so Akcijski načrt za integracijo Romov v okviru Dekade v letu 2005. Romi iz Hrvaške sodelujejo tudi v mednarodnih telesih za nadzor nad izvajanjem Dekade. V okviru Akcijskega načrta so zagotovljene štipendije za romske učence, kakor tudi pomoč romskim učencem v zadnjem letniku srednje šole za pripravo na univerzitetni študij.

izključenosti.²¹ Projekti UNICEFA, REF-a in Zavoda za odprto družbo imajo za cilj tudi zagovorništvo v primeru kršitve pravic, informiranje in usposabljanje predstavnikov omejenih skupnosti za nadaljnje delo in ozaveščanje. Po strukturi vsebujejo analitične študije in empirične podatke o položaju Romov v posameznih državah ter izsledke raziskav in intervjujev s predstavniki romske skupnosti o konkretnih izkušnjah v izobraževanju in ovirah za integracijo na različnih področjih.²² V raziskovalne ekipe so vključeni raziskovalci iz vrst romske skupnosti, ki so prispevali k temu, da so predstavljena tudi stališča Romov, ki so bili vključeni v fokus skupine, o tem, kakšen dejanski vpliv imajo sprejeti ukrepi za pripadnike romske skupnosti. *Tak pristop lahko označimo kot primer dobre prakse v mednarodnem merilu.*

V okviru skupnega projekta OSF/REF/UNICEF: *Roma Early Childhood Inclusion /RECI/ Zgodnje vključevanje Romov* so strokovne ekipe iz štirih držav proučile zgodovinski položaj, demografske podatke, normativni okvir in dejanski položaj romske skupnosti, s ciljem povečati možnosti za vključevanje romskih otrok v predšolske ustanove ter okrepiti in razširiti učinke obstoječih povezav, mrež in storitev. Projekt je potekal v štirih državah (Češka, Makedonija, Srbija, Romunija). Z opravljenimi terenskimi raziskavami so se projektne ekipe osredotočile na pridobivanje podatkov o vključevanje romskih otrok v predšolske ustanove in v šolo ter proučevale vplive socialne podpore družin, zdravstvene razmere, raven izobrazbe staršev, zaposlitve in celote ukrepov socialnega vključevanja za bolj učinkovito vključevanje romskih otrok že v zgodnjem otroštvu.

V okviru projekta so na podlagi rezultatov opravljenih raziskav v posameznih državah v zaključnem poročilu RECI identificirana nekatera skupna vprašanja, ki ob vključevanju najvidnejših ekspertov oblikujejo standarde za izvajanje v praksi in identificirajo indikatorje za realistično spremljanje izvajanja v posameznih okoljih. Zato so pomembna tudi za razumevanje dejanskega položaja v Sloveniji in drugih evropskih državah. Iz poročila sem izbrala dve pomembni področji, ki se skoraj v identični obliki kažejo tudi kot težave pri vključevanju Romov v Sloveniji v proces izobraževanja in integracije na sploh.

Revščina

Ekonomski položaj romskih družin je tak, da so materialni stroški - gradivo, zvezki, učbeniki in hrana – prevelik izdatek za številne romske starše. Otroci morajo tudi sami prispevati v družinski proračun, kar lahko poseže v njihovo izobraževanje; na primer otroško sezonsko delo v **Makedoniji, Romuniji in Srbiji** (nabiranje sadja in zelenjave)

---

21 S širšo tematiko ESS projekta »*Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti*« oziroma s tematiko vključevanja romskih otrok v izobraževanje so se ukvarjali in se še ukvarjajo številni manjši projekti v posameznih okoljih in kar trije večji primerjalni projekti mednarodnih organizacij. V nadaljevanju bomo predstavili rezultate nekaterih projektov.

22 UNICEF se npr. zavzema za to, da s političnim delom, programi in raziskavami spodbudi vlade, da vlagajo v naslednje splošne in namenske ukrepe za zagotovitev pravice, da romski otroci enako kot drugi otroci uresničijo svojo pravico do izobraževanja, zlasti pa naj države zagotovijo: enakost možnosti z odpravo socialnih in ekonomskih ovir, brezplačno predšolsko izobraževanje romskih otrok v trajanju najmanj dveh let; dostop do rednega in kvalitetnega osnovnega izobraževanja brez diskriminacije.

poteka v zgodnji jeseni, v začetku šolskega leta.²³ Za deklice je velika ovira pričakovanje družine, da bodo skrbele za mlajše brate ali sestre.

Nizka pričakovanja učiteljev pri delu z romskimi otroki in družinami iz izključenih ali marginaliziranih skupnosti

Zdi se, da nacionalni predšolski sistemi delujejo kot zelo enokulturni sistemi, saj je v izobraževalnih ustanovah redno zaposlenih le nekaj Romov. Kot navajajo odgovori udeležencev fokus skupin, ki so jih organizirali projektni sodelavci za izdelavo nacionalnih poročil, se pogosto dogaja, *da učitelji in neromski starši izražajo odkrite predsodke do romskih otrok* (poudarek V. K.).²⁴ Te navedbe so podkrepljene z naslednjimi najbolj značilnimi odgovori udeležencev fokus skupin:

»Nikoli nisem videla učitelja, da bi mojemu otroku pokazal kaj v knjigi, niti črke ni v njegovih knjigah od učitelja niti v zvezku, niti mu ni kadarkoli kako pomagal,« mati iz fokus skupine, Barajevo, **Srbija**.

»Če je dobila dobro oceno, je učitelj rekel: »No vidite, ona dobi dobro oceno, čeprav je ciganka,« starš, fokus skupina, Craiova, **Romunija**.

»Radi jih imamo (romske otroke), pomagamo jim, ampak v šoli njihova barva kože postane pomembna; otroci se začnejo ločevati, marginalizirati Rome, postanejo nepripravljene, da bi sedeli skupaj z romskim učencem,« učitelj, fokus skupina, Bukarešta, **Romunija**.

»Otroci začnejo s šolanjem v redni šoli, jo obiskujejo nekaj časa, potem postaja otrok manj in manj uspešen in začnejo se počutiti zanemarjeni in nezaželeni. Nimajo teh stvari, ki jih imajo drugi otroci, vsi se jih izogibajo. Torej otrok enostavno noče več iti kamorkoli, tako, da ga starši preprišajo v posebne šole, kjer za to pogosto dobijo tudi denarno podporo.« Zdravstveni mediator, Novi Sad, **Srbija**.²⁵

Skupno sporočilo raziskav, teorije in političnih strategij je, da je potrebno strniti ukrepe in zagotoviti nadaljevanje dela za vključevanje romskih otrok v predšolske ustanove, zmanjšanje osipa romskih učencev, zagotoviti redno obiskovanje pouka ter spodbuditi motivacijo romskih otrok za nadaljnje izobraževanje, redno sodelovanje s starši in načrtovanje individualnega dela z romskimi učenci. Dejstvo, da ne obstaja zadovoljiva medkulturna komunikacija med Romi in Neromi, močno vpliva tudi na uspešno vključevanje pripadnikov romske skupnosti v vzgojno-izobraževalni proces.

Predstavitev primerov, ki so uspešni v drugih državah in regionalno sodelovanje nasploh, prispeva k dodatnemu usposabljanju za življenje v večkulturni družbi ter obenem prispeva k oblikovanju samozavesti in narodne identitete Romov. V tekstu smo se osredotočili na primere iz prakse drugih držav, ki ponazorijo sodelovanje državnih, regionalnih in lokalnih oblasti v sofinanciranju in izvajanju dejavnosti ter delovanje civilne družbe in Romov pri ustvarjanju pogojev sožitja in odpravljanju težav pri vzpostavljanju stikov

---

23 V Sloveniji sezonsko delo romskih otrok v zgodnji jeseni zajema zlasti nabiranje gob in zdravilnih zelišč.

24 To ostaja najšibkejša točka na področju vključevanja Romov. Pogosto prihaja do prvega stika z večinsko kulturo šele ob vstopu romskega otroka v šolo ali vrtec. Težave ob srečanju z zahtevami in odklanjanjem novega okolja lahko odločilno vplivajo na negativen odnos otroka do nadaljnega šolanja.

25 Roma Early Childhood Inclusion- the RECI overview report, str. 40- 41.

s tistimi, katerim so posamezni ukrepi namenjeni. Prikazani rezultati dobrih praks so dejansko že privedli do socialne intervence v določeno okolje ter z izvedenim posegom v okolje dosegli izboljšavo v življenju romske skupnosti.

Tretje poglavje: Sodna praksa sodišča za človekove pravice v Strasbourgu

Pri oblikovanju evropskega standarda pravnega varstva človekovih pravic na posameznih področjih varstva ima pomembno vlogo tudi sodna praksa Sodišča za človekove pravice v Strasbourgu/ESČP. Z uporabo določb Evropske konvencije za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin/EKČP se skozi sodno prakso kaže razvoj pravne misli ter zapolnjujejo pravne praznine na posameznih področjih, ki nastajajo zaradi spreminjajočih se dejanskih okoliščin. Evropska konvencija za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin pa postaja »živi instrument«, ki prispeva tudi k skupnemu razumevanju človekovih pravic. Med graditvijo sistema pravnega varstva človekovih pravic, tako na notranji ravni v posameznih državah kot tudi na področju mednarodnopravnega varstva, je sodna praksa eden od načinov za preverjanje ustreznosti oziroma skladnosti pravnih pravil. Sodna praksa Evropskega sodišča za človekove pravice ne vpliva samo na razvoj pravnega varstva v posamezni državi, na katero se je sodba nanašala, temveč posredno tudi na druge države in še posebej na pravno obravnavo sorodnih primerov v prihodnje. Zato je sodna praksa Evropskega sodišča neizogiben pravni vir tudi v procesih normativnega dograjevanja pravnega varstva človekovih pravic na notranji in mednarodni ravni.²⁶

Posredno so notranji pravni sistemi vplivali na delo Sodišča ESČP tudi z izmenjavo različnih načinov razmišljanja in z izražanjem dosežene stopnje pravne zavesti sodnikov kot posameznikov, ki so v delo Sodišča vtkali tudi svoje osebne poglede, izkušnje in vizije.

V prepletanju jezikovnih, pravnih, političnih in kulturnih elementov, ki se nanašajo na enakopravnost oziroma nediskriminacijo posameznikov in skupin, na uporabo jezika, pravico do izražanja, zasebnosti in varstva družinskega življenja, izobraževanja ter kulturo in kulturne pravice, se je sodna praksa dotaknila tudi položaja Romov. Prišlo je do novega fenomena: Tudi sodbe, ki so bile zavrnilne v prvi fazi postopka oziroma so ugotovljale, da dejanski stan posameznega primera ne vsebuje elementov kršitve, so v nadaljevanju prispevale k dograjevanju varstva manjšinskih pravic. Vložene pritožbe nedvomno odražajo potrebo po obravnavi teh vprašanj in so spodbujale širšo razpravo ter ohranjale živ interes pravnih ved za posamezne elemente varstva narodnih manjšin. Potrebno je poudariti tudi vsebinsko pravno pomoč številnih nevladnih organizacij v zastopanju interesov pripadnikov romske skupnosti, odzive in interpretacije v pravni doktrini, strokovni literaturi in ekspertnih mnenjih na področju varstva in vključevanja Romov.

---

26 Na sodno prakso Evropskega sodišča za človekove pravice se sklicuje tudi Preambula Listine Evropske unije o temeljnih pravicah (2000/c 364/01), kot na enega od pravnih virov.

Izbrani primeri iz sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice

Med primeri sodne prakse Evropskega sodišča sem izbrala nekaj primerov, ki so bili najpogosteje citirani v strokovni literaturi kot argumentacija posameznih stališč za izboljšanje položaja Romov tudi na področju izobraževanja.

Izbrani primeri se nanašajo na:

- varstvo tradicionalnega načina življenja potujočih Ciganov v Veliki Britaniji (primer Chapman zoper Združeno kraljestvo),²⁷
- D. H. in ostali proti Češki republiki, (Vloga št. 57325/00),
- Oršuš in ostali proti Hrvaški (Vloga št. 15766/03).

V analizi sem največ prostora namenila obravnavi v primeru D. H in ostali proti Češki, saj je v tem primeru Sodišče dejansko prestopilo meje dosedanjih interpretacij ter navedlo izčrpno gradivo, ki zajema tako mednarodnopravne in domače pravne vire kot tudi rezultate strokovnih študij o izobraževanju Romov, ki so relevantni tudi za druge primere.

---

²⁷ Chapman v. United Kingdom (vloga št. 27238/95), sodba z dne 18. januarja 2001.

Primer Chapman vs. Združeno kraljestvo (vloga št. 27238/95), sodba z dne 18. januarja 2001

V tej sodbi je Sodišče ugotovilo, da v obravnavanem primeru ne gre za neupravičeno diskriminacijo oziroma kršitev določb Evropske konvencije za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin glede ogrožanja njihovega specifičnega načina življenja in možnosti za nastanitev. Pritožnica Sally Chapman je v vlogi z dne, 31. maja 1994 navajala, da pomeni sprejeto načrtovanje okolja ter ukrepi zoper njo glede nastanitve v vozilu karavan na njenem zemljišču kršitev pravice do spoštovanja doma, družine in zasebnega življenja v smislu 8. člena EKČP. Pritožila se je tudi zaradi posega v mirno uživanje lastnine v nasprotju s 1. členom protokola št. 1 k EKČP, ter ker v nasprotju s 6. členom EKČP ni imela učinkovitega dostopa do sodišča za preverbo odločitve okoljevarstvenih oblasti. Nadalje se pritožuje, da je bila kot ciganka žrtev diskriminacije v nasprotju s 14. členom EKČP.²⁸ Sodišče je ugotovilo, da v obravnavanem primeru ni bilo kršitev EKČP.²⁹

Dejanski stan

Pritožnica, ki je ciganka po rojstvu³⁰, je celo življenje živela nomadsko: z družino je ves čas potovala in iskala delo, največ na območju Hertfordshira. Običajno so se ustavljali na neuradnih mestih/parkiriščih in ostali dokler je bilo možno, tako da je mož lahko dobil delo kot vrtnar. Ker so jih policija in lokalne oblasti stalno preganjali iz enega kraja v drugega, zaradi česar je trpelo tudi šolanje otrok, je pritožnica leta 1985 kupila kos zemljišča z namenom, da bi na njem živeli v mobilnem domu in da bi otroci lahko redno obiskovali šolo. Potem ko se je družina naselila na zemljišču, je zaprosila za uradna dovoljenja. Deželni svet je zavrnil njeno vlogo za dovoljeno bivanje v vozilu karavan (septembra 1986) in za postavitve bungalova (v letu 1990). V obeh primerih je deželni svet naložil ukrepe za odstranitev.³¹

Med mednarodnimi dokumenti, ki so pomembni za to področje, so v sodbi navedeni dokumenti Sveta Evrope (Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin, členi: 1., 4., 5.; priporočilo Parlamentarne skupščine 1203/1993; priporočilo ECRI št. 3.); Evropske

---

28 Iz spisa obravnavam predvsem del, ki se nanaša na presojo, ali gre za kršitev 8. člena EKČP, saj *inter alia* vsebuje pomembne ugotovitve o pomenu novih mednarodnih dokumentov za varstvo narodnih manjšin.

29 Sklep 1. Ni kršitve 8. člena EKČP (deset glasov za, sedem proti).

Glede kršitev 14. člena EKČP je pritožnica navajala, da je bila diskriminirana, ker je ciganka. Upošteva ugotovitve glede kršitev 8. člena je Sodišče ugotovilo, da je bil poseg v pravice pritožnice sorazmeren z zakonitim ciljem ohranjanja okolja: »Do diskriminacije lahko pride, če država brez objektivne ali razumne obrazložitve opusti različno obravnavo oseb, katerih položaj je bistveno različen. V okoliščinah danega primera Sodišče ni ugotovilo pomanjkanja objektivnih ali razumnih obrazložitvev za ukrepe zoper pritožnico.«

30 Na mestih, kjer je v gradivu izpisana beseda »gypsies« z malo začetnico tudi prevedeno besedo pišem z malo začetnico. (Opomba V. K.)

Zakon o mestih/parkiriščih iz leta 1968 je v oddelku 16 opredelil »cigane« kot:

»Osebe z nomadskim načinom življenja, ne glede na raso ali poreklo, vendar ne vključujoč člane organiziranih nastopajočih potujočih skupin ali oseb v potujočih cirkusih, ki zaradi tega potujejo skupaj.«

31 Po vloženi ugovori pritožnice zoper ukrepe za odstranitev sta dva okoljevarstvena inšpektorja opravila ogled in nadzor ter obakrat zavrnila njen ugovor (v letu 1987 in v letu 1993), saj sta oba menila da je bil postopek korekten in nalog za odstranitev sprejet v skladu z deželnim okoljevarstvenim načrtom, ki vsebuje določbe o ohranjanju narave in pokrajine ter ne načrtuje možnosti za drugačno uporabo, »razen v izjemnih primerih«.

unije (Resolucija Evropskega parlamenta iz leta 1994 o položaju Ciganov v skupnosti, vodilna načela za izboljšanje položaja Romov v državah kandidatkah iz leta 1999) in OVSE (Poročilo visokega komisarja iz leta 2000, posebej izvlečki o Veliki Britaniji).

Bistvene značilnosti primera

Širši pomen odločbe v primeru Chapman je v tem, da se je Sodišče pri interpretaciji oprlo tudi na pomen sprejetih mednarodnih dokumentov o varstvu narodnih manjšin. Menilo je, da »kljub naraščajočem mednarodnemu konsenzu o pomenu varstva posebnih pravic manjšin, Sodišče ni prepričano, da je ta konsenz dovolj konkreten za vodilo ali napotek o standardih, za katere je zaželeno, da jih države pogodbenice spoštujejo v določenem konkretnem primeru. To potrjuje stališče Sodišča, da je glede na občutljivost in kompleksnost obravnavanega področja, ki vključuje merjenje ravnotežja z interesi celotne populacije in ravnotežja interesov skupnosti glede varstva okolja ter interesov manjšin, v obravnavi možnih konfliktnih zahtev, vloga Sodišča izključno le nadzorna. Sodišče ni prepričano, da se kljub nedvomni evoluciji, ki se je zgodila v mednarodnem pravu in ga odseva Okvirna konvencija, kakor tudi v notranji zakonodaji glede varstva manjšin, lahko 8. člen EKČP tolmači, kot da nalaga tako **daljnosežno pozitivno obveznost državam** (podčrtala V. K.) glede socialne politike, kot je zagotavljanje zadostnega števila mest za parkiranje oziroma mest za potujoče cigane«. ³²

V skupnem nasprotujočem mnenju 7 sodnikov in sodnic ugotavlja, da je šlo za kršitev 8. člena EKČP in menijo, da mora Sodišče pri presoji upoštevati vse spremembe v državah pogodbenicah in vsak nastajajoči konsenz v Evropi glede standardov, ki jih je treba doseči. ³³ »Dosežen mednarodni konsenz vključuje priznanje, da je za varstvo pravic manjšin, takih, kot so cigani, potrebno ne le da se države pogodbenice vzdržijo diskriminatorne politike ali prakse, temveč morajo, če je to potrebno, sprejeti pozitivne ukrepe za izboljšanje njihovega položaja, na primer skozi zakonodajo ali posebne programe. Zato se ne moremo strinjati z večino, da konsenz ni dovolj konkreten ali z ugotovitvijo, da je glede na občutljivost in kompleksnost obravnavanega področja, ki vključuje merjenje ravnotežja interesov, vloga Sodišča izključno le nadzorna.«

Po mnenju sedmih sodnikov in sodnic njihovo stališče o tem, da 8. člen EKČP nalaga **pozitivno obveznost oblastem**, da zagotovijo, da imajo cigani praktično in učinkovito možnost za uživanje pravice do doma, zasebnega in družinskega življenja v skladu z njihovim tradicionalnim načinom življenja ne pomeni pomembnejše novosti. V ločenem mnenju pa sodnik Bonello naravnost svetuje, naj »Sodišče pogleda preko dosedanje prakse«.

---

32 Sodišče ob tem opozarja, da 8. člen EKČP ne pomeni pravice do zagotavljanja doma. Ali država zagotavlja sredstva za zagotovitev doma za vsakogar, je stvar politične in ne pravne odločitve (para 95 sodbe).

33 Sodniki in sodnici: g. Pastor Ridruejo, g. Bonello, ga. Tulkens, ga. Stráznická, g. Lorenzen, g. Fischbach in g. Casadevall so podali skupno nasprotujoče mnenje glede ugotovitve, da v tem primeru ni bilo kršitve 8. člena EKČP, sodnik Bonello pa še posebno nasprotujoče ločeno mnenje.

DH in drugi proti Češki republiki, (Vloga št. 57325/00), sodba z dne 13. novembra 2007

Tožbo je v letu 2000 na Evropsko sodišče vložilo osemnajst romskih otrok iz češkega mesta Ostrava, ki so v tistem času obiskovali t. i. »posebne šole« (šole za otroke z motnjami v duševnem razvoju).³⁴ Vlagatelji so med drugim navedli, da so bili žrtve diskriminacije pri uživanju pravice do izobraževanja zaradi njihove rase ali etnične pripadnosti.³⁵ Vlagatelji so zatrjevali, da so v posebnih šolah prejeli bistveno slabšo izobrazbo in s tem manjše možnosti za nadaljnje izobraževanje, ter da gre za *de facto* diskriminacijo in rasno segregacijo, saj se jim na diskriminatoren način odreka pravico do izobraževanja. Vlada Republike Češke je trdila, da razporejanje v posebne šole ni diskriminatorno, saj ne temelji na narodnosti, temveč je upravičeno na podlagi psiholoških testov in temelji na predhodnem soglasju staršev.

Prva sodba Evropskega sodišča za človekove pravice v tej zadevi je bila sprejeta 7. februarja 2006 in je sledila mnenju vlade Republike Češke, da ne gre za rasno diskriminacijo in je bila torej negativna za vlagatelje. V poročilih organom Združenih narodov in Sveta Evrope, je vlada Republike Češke sicer priznala, da so romski otroci izobražujejo v posebnih šolah, ter da se veliko romskih otrok, ki imajo povprečno ali celo nadpovprečno inteligenco razporeja v posebne šole, kakor tudi, da testi ne upoštevajo specifične izkušnje romskih otrok. Vendar pa po mnenju Sodišča v razsodbi o tem primeru leta 2006, to ne zadostuje za potrditev da gre za *prima facie* diskriminacijo in je ocenilo, da za tako razlikovanje obstajajo objektivne in razumne utemeljitve.

Poleg tega je Sodišče poudarilo odsotnost diskriminatornega namena in ugotovilo, da se pravila o napotitvi otrok v posebne šole ne nanašajo na raso, ampak so usmerjene v doseganje legitimnega cilja prilagajanja izobraževalnega sistema potrebam, sposobnostim in prikrajšanosti otrok (točka 49 sodbe iz leta 2006). Sodišče je sicer priznalo, da ni enostavno izbrati izobraževalnega sistema, ki bi uskladjal različne nasprotujoče si interese, in da idealna rešitev verjetno ne obstaja. Ugotovilo je tudi, da je pomembno, da so starši soglašali z razporeditvijo romskih otrok v posebne šole ter zavrnilo navedbe vlagateljev, da o soglasju niso bili obveščeni (točka 51 sodbe iz leta 2006). Zaveda se, da statistični podatki kažejo zaskrbljujoče trende in splošne razmere v Češki republiki v zvezi z izobraževanjem romskih otrok, vendar je razsodilo, da ni konkretnih dokazov, ki bi mogli privedi do ugotovitve, da je namestitev romskih otrok v posebnih šolah, kakor tudi v nekaterih primerih, nadaljevanje šolanja v njih posledica rasnih predsodkov. Ugotovilo je, da ne gre za kršitev člena 14 EKČP (točka 53. sodbe iz leta 2006).

---

34 Pritožnike so na Sodišču zastopali Evropski center za pravice Romov iz Budimpešte, Lord Lester od Herne Hilla, Q. C., g. J. Goldston, član odvetniške zbornice v New Yorku, in g. D. Strupek, odvetnik s Češke. Češko državo (v nadaljnjem besedilu: Država) je zastopal njen zastopnik, g. V. A. Schorm.

35 Poleg tega je Sodišče prejelo pisne prispevke kot stališča tretjih strank iz več nevladnih organizacij, in sicer od Mednarodnega združenja Korak za Korakom (International Step by Step Association), Fondacije za izobraževanje Romov (*Roma Education Fund*) in Evropskega združenja za proučevanje zgodnjega otroštva (*European Early Childhood Research Association*); nevladnih organizacij *Interights*, *Human Rights Watch*, *Minority Rights Group International*, Evropske mreže proti rasizmu (*European Network against racism*) in Evropskega urada za informiranje o Romih (*European Roma Information Office*); kakor tudi od Mednarodne federacije za človekove pravice (*Fédération internationale des ligues des droits de l'Homme*), ki so dobile dovoljenje predsednika Sodišča, da posežejo v pisnem postopku.

Dejanski stan

V skladu z veljavno češko zakonodajo odločitev o razporejanju v t. i. »posebne šole« sprejema direktor posebne šole, na podlagi opravljenega testiranja intelektualnih sposobnosti otroka v centrih za šolsko psihologijo, ob predhodnem soglasju staršev oziroma skrbnikov. Po statističnih podatkih, pridobljenih z odgovori na vprašalnik, ki so ga leta 1999 poslali direktorjem osmih posebnih šol in 69. osnovnim šolam v Ostravi, ki so jih vlagatelji predložili Sodišču, je bilo skupno število učencev v posebnih šolah 1.360. Od tega je bilo 762 (56 %) Romov, medtem ko je bilo v posebne šole razporejenih samo 1,8 % neromskih otrok. V rednih osnovnih šolah v Ostravi je bilo samo 2,26 % romskih otrok od skupno 33.372 učencev.³⁶ To pomeni, da je bilo za romske otroke, v primerjavi z Neromskimi v Ostravi, 27-krat več verjetnosti da bodo razporejeni v posebne šole.

V sodbi so podrobno navedeni notranji pravni viri (točke 29-38), relevantni mednarodni dokumenti (točke 54-58) in poročila mednarodnih institucij o položaju romskih učencev v izobraževalnem sistemu na Češkem (točke 59-80).³⁷

Glede na raziskave, navedene v tožbi (UNICEF Innocenti Insight (2005), Save the Children (2000), Zanikana prihodnost: pravica do vzgoje in izobraževanja Romov/Ciganov in potujočih skupin otrok; DJ Losen in G. Orfield (2002), Uvod: Rasna neenakost v posebnem izobraževanju (Cambridge, MA: Harvard Education Press), so na nesorazmeren delež razporejanja določenih skupin učencev v posebne šole vplivali številni dejavniki, vključno z »nezavednimi rasnimi predsodki šolskih oblasti, velikimi razlikami med razpoložljivimi viri in neupravičeno zanašanje na inteligenčne teste in na druga sredstva presoje sposobnosti otrok, neustrezne reakcije učiteljev na pritiske za tako testiranje, kakor tudi razlika v moči med starši iz vrst manjšinskih skupin in šolskih oblasti.« Razporejanje v šole na podlagi psihološkega testiranja je zato pogosto odražalo raven rasnih predsodkov družbe. (točka 44).

Bistvene značilnosti primera

V poročilu »Položaj človekovih pravic Romov, Sintov in Potujočih v Evropi« z dne, 15. februarja 2006, komisar za človekove pravice med drugim navaja, da »razporejanje v posebne šole pogosto pomeni, da ti otroci sledijo gradivu, ki je manj kvalitetno od tistega v rednih šolah, kar zmanjšuje njihove možnosti za nadaljnje izobraževanje in zaposlovanje v prihodnosti. Verjetno je, da bo samodejno razporejanje romskih otrok v razrede za otroke s posebnimi potrebami, dodatno okrepilo stigmatizacijo, ker bo romske otroke označilo kot manj inteligentne in manj sposobne. Hkrati pa bo segregacija v izobraževanju prikrajšala romske in Neromske otroke za priložnost, da spoznajo drug drugega in se naučijo živeti kot enakopravni državljani. Segregacija izključuje romske otroke iz središča družbe že na samem začetku življenja ter povečuje možnosti, da se bodo znašli v začaranem krogu marginalizacije.«(točka 50).

---

³⁶ Povzeto po podatkih iz točke 18 sodbe.

³⁷ Po podatkih iz poročila Svetovalnega odbora za nadzor nad izvajanjem Okvirne konvencije Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin, objavljenega 26. oktobra 2005, ob oceni izvajanja določb Okvirne konvencije na Češkem, je bil odstotek romskih otrok v posebnih šolah še višji: Romski otroci so sestavljali 70 % učencev v teh šolah, kljub temu, da večina od njih ni imela nobenih intelektualnih problemov.

Posebno občutljivo je vprašanje podanega soglasja staršev romskih otrok, ki so v nekaterih primerih celo izrecno zahtevali, da se njihove otroke razporedi v posebne šole. V zvezi s tem je Republika Češka opozorila, da člen 2 protokola št. 1 h Konvenciji poudarja osrednjo vlogo in odgovornost staršev pri vzgoji svojih otrok. Država ne more posredovati, če ni ničesar v obnašanju staršev, kar bi lahko privedlo do zaključka, da niso sposobni ali pripravljeni za odločanje o najbolj primerni obliki izobraževanja za svojega otroka. Taka vrsta vmešavanja, bi bila v nasprotju z načelom, da mora država spoštovati želje staršev v zvezi z vzgojo in izobraževanjem.

V tem primeru je Češka ugotovila, da starši vlagateljev tožbe, razen tega, da so se pritožili na Češko Ustavno sodišče in vložili peticijo na Evropsko sodišče za človekove pravice, niso naredili skoraj ničesar, da bi zaščitili svoje otroke pred domnevno diskriminatorno obravnavo, ter da so zavzeli precej pasivno vlogo pri njihovem izobraževanju (točki 152 in 153).

Vlada Republike Češke je priznala, da so vlade dolžne sprejeti vse potrebne ukrepe za zagotovitev, da ukrepi ne povzročajo nesorazmernih posledic oziroma če to ni mogoče, da ublažijo in nevtralizirajo njihove učinke. Vendar niti Konvencija niti katerikoli drug mednarodni dokument ne vsebuje splošne opredelitve pozitivnih obveznosti države v zvezi z izobraževanjem romskih otrok ali pa z izobraževanjem za vse otroke narodnih in etničnih manjšin. Republika Češka je v zvezi s tem navedla, da se Sodišče, ko določa obveznosti države, včasih sklicuje na inovacije v zakonodaji držav pogodbenic. Vendar pa država ob tem navaja, da trenutno ne obstaja evropski standard ali splošno soglasje o merilih, ki jih je treba uporabiti, da se ugotovi, ali je treba otroke poslati v posebne šole, ali o tem, kako vzgajati otroke s posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami, posebne šole pa so ena od možnih in sprejemljivih rešitev tega problema (točka 155). Poleg tega obveznosti ukrepanja v skladu s členom 14 Konvencije ni mogoče razlagati kot obveznost, da države sprejmejo pozitivne ukrepe, to mora ostati kot možnost izbire. **V skladu s členom 14 ni mogoče sklepati, da obstaja splošna obveznost države, da dejavno blaži vse pomanjkljivosti, ki vplivajo na različne segmente družbe** (točka 156, podčrtala V. K.).³⁸

V vsakem primeru pa je vlada Republike Češke trdila, da je država glede na to, da se morajo posebne šole obravnavati kot alternativna, ne pa tudi slabša oblika izobraževanja, v tem primeru sprejela ustrezne ukrepe za nadomestilo za nezmožnost vlagateljev, ki so potrebovali posebno izobraževanje zaradi posameznih okoliščin, in da ni prestopila področja proste presoje na področju izobraževanja, ki so državam priznane s Konvencijo. Država je navedla, da namenja dvakrat toliko sredstev za posebne šole kot za redne šole, ter da nacionalne oblasti vlagajo velike napore pri reševanju zapletenih vprašanj izobraževanja romskih otrok (točka 157).

---

38 Pri tem se je Češka opirala na dosedanjo interpretacijo Sodišča.

Odločitev Sodišča

V sklepu je sodišče ugotovilo, da ne more obravnavati vprašanja, kakšno bi bilo stanje, v katerem so se znašli pritožniki, če ne bi bili razporejeni v posebne šole. Vendar pa je jasno, da so utrpeli nepremoženjsko škodo - predvsem zaradi ponižanja in frustracije, ki jih je povzročila posredna diskriminacija, katere žrtev so bili, za kar ugotovitev kršitve Konvencije ne zagotavlja dovolj zadoščenja. Vendar pa so zneski, ki jih zahtevajo vlagatelji tožbe, pretirani. Na podlagi presoje po načelu pravičnosti, Sodišče ocenjuje, da je nepremoženjska škoda, ki jo pretrpel vsak od pritožnikov 4.000 EUR (točka 217).

Odločitev Sodišča je bila sprejeta s 13 glasovi za in 4 proti. V ločenih mnenjih so sodniki izrazili nekaj tehtnih ugotovitev o izzivih in dilemah, s katerimi se srečujejo države, ki želijo sprejeti ukrepe na področju zagotavljanja posebnih pravic Romov v izobraževanju, za razliko od tistih držav, ki na tem področju ne naredijo ničesar.

V ločenem mnenju sodnik Borrego Borrego med drugim opozarja na dejstvo, da nihče od romskih otrok /vlagateljev/ ali njihovih staršev ni bil prisoten na sojenju v Strasbourgu (točka 9 ločenega mnenja).³⁹ Navaja, da je v točki 203 sodbe Sodišče med drugim izrazilo dvom o tem, ali so bili romski starši »sposobni presoditi vse posledice danega soglasja za razporejanje otrok v posebne šole«. Dodaja, da je to cinično dejstvo, saj je kljub temu Sodišče presodilo, da so bili ti isti starši dovolj sposobni za dajanje soglasja oziroma pooblastila zastopnikom iz New Yorka ali Londona, ki jih niti ne poznajo (točka 16). Ugotavlja, da gre pri tem za žalostno tradicijo človeštva, ko se proti rasizmu borimo z rasizmom.

---

³⁹ Navaja tudi, da sploh ni dobil odgovora cenjenih zastopnikov romskih otrok iz New Yorka in Velike Britanije na vprašanje, ali so se sploh kdaj srečali s temi romskimi otroci in njihovimi starši in ali so bili kdaj v Ostravi. Ugotavlja, da je bila razprava možnost za izražanje superiornosti prisotnih nad tistimi, ki jih v tem prostoru ni bilo (točka 10).

Oršuš in ostali proti Hrvaški – vloga št. 15766/03, Sodba z dne 16.marca 2010

Napotitev romskih otrok v izključno romske razrede zaradi njihovega domnevno slabega znanja hrvaškega jezika

Dejanski stan

Vlagatelji, petnajst hrvaških državljanov romskega porekla, ki so obiskovali dve osnovni šoli v Međimurju v letih 1996–2000, so v maju 2003 vložili tožbo zoper Hrvaško, ker so v določenem obdobju obiskovali izključno romske oddelke, v katerih so bili samo učenci romske narodnosti.⁴⁰ Delež romskih otrok v nižjih razredih v Osnovni šoli Macinec je od 57 do 75 %, v Osnovni šoli Podturen pa od 33 do 36 %. Priloženi podatki za leto 2001 izkazujejo, da je bilo v Osnovni šoli Macinec 44 % učencev Romov in da je 73 % obiskovalo izključno romske razrede. V Osnovni šoli Podturen je bilo 10 % učencev Romov in 36 % romskih učencev je obiskovalo izključno romske razrede (točka 152).⁴¹

V aprilu leta 2002 so na Hrvaškem vložili tožbo proti šolam, med drugim zaradi rasne diskriminacije in kršenja pravice do izobraževanja, ker so bili učni načrti za izključno romske razrede precej manjši po obsegu in vsebini kot uradni nacionalni kurikulum. Ločene razrede so doživljali kot oviro za oblikovanje socialne mreže romskih otrok in otrok, ki niso Romi.

Navajali so tudi rezultate psihološke študije, ki je ugotovila, da je ločeno izobraževanje povzročilo čustveno in psihološko škodo romskim otrokom, tako v oblikovanju samozavesti kot v razvoju njihove identitete, in sicer:

- večina otrok nikoli ni imela za prijatelja otroka, ki ni Rom;
- 86,9 % otrok je izrazilo željo, da bi imeli prijatelja, ki ni Rom;
- 84,5 % je izrazilo željo, da bi obiskovali mešane razrede;
- 89 % je izjavilo, da se počutijo nesprijete v šolskem okolju;
- 92 % je izjavilo, da se romski otroci in otroci, ki niso Romi ne igrajo skupaj (točka 53).

V septembru 2002 je občinsko sodišče v Čakovcu zavrnilo njihovo pritožbo, saj je ugotovilo, da je bil večji del romskih učencev napoten v ločene razrede, zato ker potrebujejo dodatno usposabljanje v hrvaškem jeziku, hkrati pa tožeči stranki ni uspelo dokazati svoje trditve o rasni diskriminaciji in zmanjšanem obsegu učnega načrta. To odločitev je potrdilo Ustavno sodišče RH na podlagi pritožbe vlagateljev.

V sodbi so izčrpno navedeni izvlečki iz notranje zakonodaje (točke 61-64), poročila Sveta Evrope o Hrvaški (točke 65- 76), dokumenti Sveta Evrope (točke 77-86) ter OZN, vključno z UNESCOM (točke 87-97). Na del teh dokumentov se je Sodišče oprlo pri presoji o tem, ali gre v obravnavanem primeru za diskriminacijo. Eden od problemov, ki so bili poudarjeni v poročilih organov Sveta Evrope, ki so se nanašala na Hrvaško, je neredno

---

40 Zastopali so jih Evropski center za pravice Romov, s sedežem v Budimpešti, ga. L. Kušan iz Ivanić Grada in g. J. Goldston, odvetnik iz New Yorka. Hrvaško vlado (»Vlada«) je zastopala njena zastopnica, ga. Š. Stažnik.

41 V točkah 18-51 so navedeni podatki iz šolske dokumentacije o šolanju za vsakega od pritožnikov, vključno s številom neopravičenih ur izostanka od pouka. Podatki izrišejo žalostno podobo. Nekateri med njimi so ponavljali nižje razrede dva do trikrat zaporedoma, vsi pa so zaključili šolanje v starosti 15 let, ne da bi dokončali osnovno šolo (točka 130).

obiskovanje pouka romskih otrok in visoka stopnja zapuščanja šolanja teh otrok. V poročilu ECRI-ja o Hrvaški, objavljenem 3. julija 2001 se navaja, da »mnogi romski/ciganski otroci ne hodijo v šolo, bodisi zato ker so opustili šolanje ali zato ker nikoli niso niti hodili v šolo« (točka 66).

V postopku je kot tretja stran vstopila tudi vlada Republike Slovaške. Svoje stališče v podporo vladi RH je obrazložila v točkah 136-137. Med drugim navaja, da se razporejanje otroka v različne razredne oddelke iz objektivnih in opravičenih razlogov, kot je nepoznavanje jezika pouka, ne more obravnavati kot diskriminatorno.

Bistvene značilnosti primera

Vlada RH je trdila, da so bili učenci romske narodnosti razporejeni v ločene razrede zgolj zato, ker niso obvladali hrvaškega jezika. V zvezi s tem je Evropsko Sodišče za človekove pravice/ ESČP/ ugotovilo, da začasna namestitvev otrok v ločene razrede zaradi slabega znanja učnega jezika ne pomeni avtomatično kršitev člena 14 Evropske konvencije za varstvo človekovih pravic/EKČP. Vendar pa mora država v primeru, če tak ukrep nesorazmerno prizadene pripadnike določene etnične skupine, v vsaki fazi njegovega izvajanja zagotoviti učinkovito jamstvo pred diskriminacijo. Kar zadeva kurikulum za izključno romske razrede, je vlada RH trdila, da je bil enak kot v vseh drugih razredih, ter da se učni načrt v vsakem primeru v posameznem razredu lahko zmanjša le do 30 %. Vendar pa po mnenju Sodišča ESČP ni dovolj zgolj zmanjšanje obsega kurikuluma za izključno romske razrede, **države so v takih primerih dolžne sprejeti ustrezne pozitivne ukrepe za pomoč romskim učencem** (podčrtala V.K.), da bi lahko čim prej dosegli potrebno znanje jezika, zlasti s pomočjo določenih ur dodatnega pouka. Takšno navodilo je bilo na voljo le za nekatere vlagatelje na neki točki v času osnovnošolskega izobraževanja. Tako na primer trije vlagatelji nikoli niso imeli možnosti takšnih dodatnih ur, šest izmed njih je prejelo obvestilo šele v tretjem razredu, čeprav so od prvega razreda obiskovali oddelke samo za romske otroke.

Sodišče je nadalje ugotovilo, da ni bilo uvedenih nobenih programov za specifične potrebe romskih otrok z nezadostnim znanjem hrvaškega jezika, ki bi vključevali roke za različne faze pridobivanja potrebnega znanja jezika. Sodišče je prav tako ugotovilo, da visoka stopnja osipa romskih učencev v šolah na območju, kjer prebivajo vlagatelji, zahteva sprejetje in izvajanje dodatnih ukrepov za pozitivno in aktivno vključitev organov socialnega varstva v dejavnosti za večjo ozaveščenost o pomenu izobraževanja romske populacije.

Sodišče je ugotovilo, da ni bilo jasne pravne podlage v domači zakonodaji za ločevanje otrok, ki ne znajo hrvaškega jezika. Poleg tega pa vlada RH ni dokazala, da je bila takšna praksa uporabljena tudi za vse druge učence, ki ne obvladajo hrvaškega jezika, v kateremkoli drugem delu države. Takšne prakse zato ni bilo mogoče upoštevati kot običajne ali splošne za reševanje težav otrok, ki ne poznajo učnega jezika.

Po mnenju Sodišča bi v tem primeru država morala ne le zmanjšati obseg kurikuluma za poučevanje v romskih razredih, temveč tudi sprejeti ustrezne pozitivne ukrepe za pomoč vlagateljem, da bi lahko čim prej dosegli potrebno znanje jezika. In na koncu, kot

je to že bilo ugotovljeno v predhodnih primerih, je potrebno upoštevati ranljivi položaj Romov/Ciganov, tako v vsebinskem regulativnem okviru, kakor tudi pri sprejemanju odločitev v posamičnih primerih in še posebej upoštevati njihove potrebe in različen način življenja (točka 148).

Sklep

Čeprav je ta primer drugačen od primera D. H. in drugi proti Češki republiki iz novembra 2007, v tem, da na Hrvaškem niso bili sprejeti ukrepi splošne politike za učence Rome, po katerih bi bili Romi na obeh šolah avtomatično poslani v ločene razrede, je po mnenju Sodišča jasno, da ima Hrvaška, tako kot več evropskih držav, resne težave pri zagotavljanju ustrezne izobrazbe romskih učencev. Kljub zelo pozitivnim korakom tožene države po tem obdobju, je v tej zadevi tožeča stranka navedla, da izobraževanje Romov ni spremljalo zadostno jamstvo, da se zagotovi, da bi država v okviru svoje proste presoje na področju izobraževanja dovolj upoštevala posebne potrebe Romov kot pripadnikov ranljive skupine. Posledično so bili vlagatelji razporejeni v ločene razrede, kjer so sledili prilagojenemu učnemu načrtu, brez jasnih in preglednih meril glede možnosti njihovega prehoda v mešane razrede.

Sklep: kršitev EKČP (devet glasov proti osem).

Vlagateljem je prisodilo odškodnino v višini 4.500 Evrov (točka 191).

Na koncu je Sodišče ugotovilo, da je bila dolžina postopka pred Ustavnim sodiščem (več kot štiri leta) prekomerna, kar pomeni kršitev člena 6. odst. 1 EKČP.

Vpliv sodne prakse Sodišča na dograjevanje pravnega varstva manjšinskih pravic in vključevanje Romov v Evropi

Ko je v 90. letih z izražanjem odločilne politične volje nastopil kvalitativni premik v odnosu do varstva in vključevanja Romov, se je to postopno zrcalilo tudi v sodni praksi ESČP. Po določenem obdobju so novi dokumenti vplivali na interpretacijo Evropske konvencije za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin kot vir in vsebinska podlaga obrazložitvam Sodišča. Sodišče se je o tem izrazilo v primeru Chapman, ko je ob obravnavi mednarodnih dokumentov, ki so pomembni za področje manjšinskega varstva »ugotovilo, da je na mednarodni ravni nedvoumno prišlo do konsenza o pomenu varstva manjšin, ki ga še posebej odseva Okvirna konvencija«. Čeprav je v tem primeru v večinskem mnenju Sodišče ocenilo, da doseženi konsenz ni dovolj konkreten, so v mnenju Sodišča glede tega, »da se varstvo narodnih manjšin ne nanaša le na pomen varovanja interesov manjšin za manjšine same, temveč se nanaša tudi na pomen ohranjanja kulturne raznolikosti za skupnost kot celoto«, že v tej sodbi vsebovani pomembni indikatorji za dograjevanje sodne prakse Evropskega sodišča v prihodnje.

Obravnavani primeri iz sodne prakse so zanimivi in večplastni ter omogočajo obravnavo iz različnih zornih kotov pravne analize posameznih obveznosti držav, tako glede konkretnega ozadja posameznih primerov, kakor tudi glede izrisanja trendov razvoja. Sodišče, pritožniki, vlade držav so natančno proučevali in analizirali razne vidike obveznosti držav na področju zagotavljanja enakosti in enake obravnave pripadnikov romske skupnosti ter v obravnavi zadnjih dveh citiranih primerov prišli do različnih ugotovitev na prvi stopnji in nato v postopku pred velikim senatom. Primerjava sklepov Sodišča kaže na evolucijo v obravnavi načela enake obravnave oziroma na različno ocenjevanje dejstev, ki dokazujejo, ali je bilo to načelo kršeno ter drugačne interpretacije okoliščin kršitev, v primerih, ko za razlikovanje ne obstaja objektivno in razumno opravičilo. S stališča pravne doktrine je zanimivo spremljati postopno oblikovanje širšega razumevanja pozitivnih obveznosti držav do ranljivih skupin, ki so dejansko v depriviligiranem položaju v določenem okolju.

Prikaz izbranih primerov iz sodne prakse Evropskega sodišča, zlasti primerjava med prvim in zadnjim primerom v razponu 13 let, potrjuje, da je v sklepanju Sodišča prišlo do spremembe v pojmovanju vloge Sodišča pri presoji in »merjenju interesov manjšin in želja ter potreb večine v vsakem posamičnem primeru« in v presoji o pomenu pozitivnih obveznosti držav do vseh ranljivih skupin. Konkreten premik je razviden v obravnavi primerov D. H. in ostali proti Češki in Oršus in ostali proti Hrvaški, ko je Sodišče v odločanju najprej zavrnilo pritožbe vlagateljev in nato v obeh primerih, v obravnavi pred velikim senatom v rabsodbah ugotovilo, da gre za diskriminacijo oziroma kršitev EKČP.

Evropsko sodišče za človekove pravice je označilo segregacijo romskih otrok na Hrvaškem in samodejno napotitev romskih otrok v posebne šole v izobraževalnem sistemu na Češkem kot oblike posredne diskriminacije na podlagi rasnega porekla. To je zelo pomembno za nadaljnji razvoj sistemov izobraževanja Romov, saj se zaradi zgodovinskih okoliščin in nestrpnosti do Romov v številnih državah Romi v nekaterih šolah še vedno izobražujejo v ločenih razredih, v t. i. »posebnih šolah« ali v šolah s prilagojenim programom. Evropsko sodišče je rabsodilo, da v teh šolah v primerjavi z neromskimi otroci

pridobijo slabšo raven izobrazbe, kar predstavlja posredno rasno diskriminacijo. Taka interpretacija pozitivnih obveznosti držav v odnosu do vseh ranljivih skupin pomeni izjemo od »klasičnega« pristopa, ki je usmerjen zlasti v t. i. »negativno« varstvo manjšinskih pravic. Ob tem je Sodišče namenilo veliko pozornost določbam relevantnih novejših mednarodnih dokumentov, poročil in raziskav, ki jih je vključilo v argumentacijo sprejetih odločitev. S tem je Sodišče omogočilo, da so se v razpravah, pravni argumentaciji in odločitvah Sodišča izrazile posebnosti pravnega in dejanskega položaja Romov v Evropi ter osvetlilo pojavne oblike diskriminacije kot glavne ovire za njihovo uspešno vključevanje v družbo.

Romi na Madžarskem – primer dobre prakse v Porabju

Zgodovinski oris

Romi so se na Madžarskem pojavili v 14.-15. stoletju, ko so bežali z Balkana pred Turki. Veliko Romov se je selilo naprej v zahodno-evropske države. V zahodni Evropi so to ljudstvo zaradi tuje kulture in nepoučenosti o agrarnem gospodarstvu – včasih kruto – preganjali. Nekatera plemena so se lahko vkoreninila in obstala v mediteranskem območju, večina pa se jih je umaknila v srednjo in vzhodno Evropo. Del Romov na Madžarskem je dobilo priznanje v madžarski družbi v 15.-17. stoletju, v času vojn proti Turkom. Stalna vojna pripravljenost in pomanjkanje rokodelcev je pomenilo delovno priložnost za njih. Utrdbe, gradbena dela, kovinarstvo, proizvodnja, vzdrževanje orožja, trgovanje s konji, cenejše lesno rezbarstvo pri cehovskih obrtnikih in kovanje ter poštna storitve niso služili le kot vir preživetja za Rome, temveč so se tudi z vidika države izkazali kot pomembni. Zaradi tega so nekatere romske skupine dobile od časa vladanja kraljev Sigismunda (1387-1437) in Matjaža (1458-1490) do začetka 18. stoletja določene privilegije. Ob koncu 17. stoletja je delo Romov v veliki meri postalo nepotrebno zaradi kolonizacije poljedelcev, živinorejcev, obrtnikov in trgovcev. V 18. stoletju sta se Marija Terezija in Jožef II. z nasprotujočimi metodami razsvetljenskega absolutizma ukvarjala z romskim vprašanjem. Marija Terezija je z odredbo prepovedala rabo ljudskega imena »cigány« (Cigan), namesto tega je uvedla obvezno rabo imen »új-paraszt« (novi kmet) ali »új-magyar« (novi Madžar). Kasneje je postavila omejitve porok med Romi, potem je odredila odvzem romskih otrok od romskih staršev, da bi jih vzgajale »meščanske ali kmečke« družine. Naposled je Jožef II. prepovedal rabo romskega jezika. Nasilna asimilacija se je pokazala za učinkovito, saj je v času 19. in 20. stoletja večina Romov, ki so bili naseljeni na Madžarskem več stoletij, opustila svoje navade, kulturo, pozabila materinščino in se integrirala v madžarsko družbo. Večina Romov se je ukvarjala s kovaštvom, žebjarstvom, rezbarstvom lesa, izdelovanjem surove opeke, kar je ob koncu 19. stoletja 100.000 Romom zagotavljalo preživetje. Zlasti

preko muziciranja so dobili možnosti za napredovanje v družbi, l. 1893 so na Madžarskem registrirali 17.000 muzikantov.¹

Novi val naselitve Romov se je zgodil v drugi polovici 19. stoletja, po odpravi tlačanstva in kapitalističnem razvoju. Prihod Romov z vzhoda in juga, za katere je bilo značilno, da so ohranjali navade, jezik in nomadski življenjski slog, je privedel do več konfliktov. Zaradi vpliva naselitvenega vala je država odredila popise romskega prebivalstva. Po podatkih popisa l. 1893 je na Madžarskem živel 280.000 Romov. Do začetka 20. stoletja se je izoblikovala delitev Romov na Madžarskem. Največjo skupino, ki je prišla prej in je izgubila jezik in kulturo, so poimenovali »romungró«, madžarski Rom in se še danes razlikujejo od preostalih na Madžarskem živečih Romov. Večji del druge skupine je prišel na Madžarsko v drugi polovici 19. stoletja z območij Romunije. Ti govorijo svojo romsko materinščino in jih zaradi smeri prihoda imenujejo »oláh cigányok«. Obstaja še tretja skupina, ki šteje malo pripadnikov, živijo zlasti v jugo-zahodnem delu Madžarske. To skupino imenujejo »beások«. Ti uporabljajo arhaični dialekt romunskega jezika. Manjše naselitve Romov na Madžarsko lahko opazimo vse do 2. svetovne vojne. Odredbe v zvezi z redarstvom in nalezljivimi boleznimi so bile pred nemško zasedbo Madžarske 19. marca 1944, ko je bilo po ocenah 200.000 Romov, v prvi vrsti usmerjenih v zatiranje nomadskega načina življenja. Od spomladi l. 1944 se je »reševanje ciganskega vprašanja« sprevrglo v genocid. Po podatkih raziskav so 5.000 Romov iztrebili v romskem holokavstu, druge ocene govorijo o 30.000 žrtvah. Obdobje v letih 1945-1948 je prineslo za Rome nekatere pozitivne spremembe v odnosih do večinskega naroda. Z vidika gospodarstva pa se je njihov položaj slabšal, saj so z razdelitvijo (nacionalizacijo) veleposestev izgubili zaposlitvene možnosti. Večina jih ni bila deležna zemlje iz agrarne reforme, čeprav so se pred tem preživljali s poljedelskimi deli. Po obnovitvi države po 2. svetovni vojni in kasneje zaradi prisilne industrializacije se so njihove zaposlitvene možnosti sicer izboljšale, toda večina je dobila le pomožna dela. Po vzoru drugih narodnostnih zvez so Romi na Madžarskem l. 1957 ustanovili Kulturno zvezo Romov na Madžarskem. Cilj zveze je bil izoblikovanje oz. obnovitev romske literature, glasbe in drugih področij umetnosti, kakor tudi ohranjanje jezika prednikov. Ustanovitveni dokument je vseboval še potrebe po delovnih mestih, izboljšanje šolanja, zdravstva in življenjskih razmer. Vse to je bilo usmerjeno v sprejetje narodnostnega statusa, kar je oblast spremljala kritično. Zveza se je ohranila do l. 1961. Komunistična partija oz. sklep Madžarske socialistične delavske partije iz l. 1961 je za naslednja desetletja določil temelje romske politike. Sklep je romsko vprašanje v politiki obravnaval kot socialni in ne kot narodnostni problem.²

V prvi polovici 90. let 20. stoletja so se množili pojavi diskriminacije na področju šolstva, zaposlovanja in pridobivanja stanovanj. Madžarski Romi so postali ciljna skupina napadov antidemokratskih združenj. Sočasno pa v obdobju po spremembni političnega režima opazimo politično prebujenje in razvijanje samoorganiziranosti Romov na Madžarskem. L. 2001 se je število romskih organizacij na Madžarskem povečalo na 260.³

V zadnjem desetletju smo pričali sprejetju številnih pravnih aktov, vladnih ukrepov, strateških dokumentov, ustanovitvi ustanov ipd., ki pozitivno vplivajo na izboljšanje po-

---

1 Glej internetni vir: <http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/98C7D84E-C51D-4D7C-82D9-981F97FB6AF/0/Roma.pdf>, str. 2, dostop 10. 6. 2013.

2 Glej internetni vir: <http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/98C7D84E-C51D-4D7C-82D9-981F97FB6AF/0/Roma.pdf>, str. 3, dostop 10. 6. 2013.

3 Glej internetni vir: <http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/98C7D84E-C51D-4D7C-82D9-981F97FB6AF/0/Roma.pdf>, str. 4, dostop 10. 6. 2013.

ložaja Romov na vseh področjih družbenega življenja. Obstajajo pa velike razlike v dejanskem položaju posameznih skupin Romov.

Nekatere značilnosti njihovega položaja, pravnih in strateških dokumentov ter aktivnosti bomo predstavili v naslednjih poglavjih.

Demografski položaj Romov

Romi na Madžarskem živijo razpršeno, njihova porazdelitev je neenakomerna. Podatki popisa prebivalstva za l. 2001 kažejo, da se je 190.046 oseb opredelilo za Rome. Izmed 3.200 naselij so živeli v približno v 2.000. Glede prostorske porazdelitve je bilo njihovo število največje v severno-madžarski oziroma v severno-alföldski regiji. V primerjavi z letom 1970 se je bistveno povečal delež tistih Romov, ki so živeli v mestih, toda prebivališče večine so še zmeraj bila naselja (60 %) in v okviru teh še majhna naselja, ki so bila v slabem stanju.⁴

Po podatkih popisa prebivalstva iz l. 2011 je bilo 1. oktobra 2011 število vseh prebivalcev na Madžarskem 9.937.628. Število vseh prebivalcev se je od l. 2001 zmanjšalo za 261.000. Število tistih, ki so se opredelili po narodnosti pripadnosti se je od l. 2001 pri večini narodnostih povečalo. Najbolj številčna etnična skupina na Madžarskem so Romi. 1. oktobra l. 2011 se je 315.000 oseb opredelilo za Rome.⁵

Izbor normativnih aktov

*Ustava Republike Madžarske/Magyarország Alaptörvénye*⁶

Madžarska je l. 2011 sprejela novo ustavo, ki je nadomestilo staro, ki je bila še iz l. 1949, prvič spremenjena in dopolnjena l. 1972, nato pa šele ob spremembi političnega sistema. Podatki kažejo, da je sprejetje nove ustave v mednarodni skupnosti in tudi pri manjšinah, živečih na Madžarskem izzvalo veliko kritičnih odzivov, saj naj bi vsebovala sporne določbe, tudi v zvezi s položajem narodnih manjšin.⁷

V novi ustavi so narodne manjšine omenjene v preambuli: »Narodnosti, ki živijo na Madžarskem, štejemo za del madžarske države in madžarske politične skupnosti.« Madžarska vlada je pred evropsko javnostjo zagovarjala, da jasno navaja, da imajo narodnostne manjšinske skupnosti med drugim pravico svobodno izražati svojo identiteto, uporabljati svoj materni jezik in gojiti svojo kulturo, ustava naj bi jim zagotavljala tudi pravico do kolektivne udeležbe v javnih zadevah, zastopstvo na lokalni in državni ravni ter ohranitev vseh pravic, ki so jim bile že dane. Narodnosti so omenjene še pri členu, ki zagotavlja

---

4 Glej internetni vir: <http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/98C7D84E-C51D-4D7C-82D9-981F97FB6AF/0/Roma.pdf>, str. 1, dostop 10. 6. 2013.

5 Glej internetni vir: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_00_zd1.pdf, str. 7, dostop 17. 6. 2013.

6 Od sprejetja nove ustave l. 2011 je 25. marca 2013 prišlo že do četrte modifikacije, glej internetni vir: http://www.njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=140968.238905, dostop 7. 6. 2013.

7 Tako so npr. Slovenci na Madžarskem svoje bojzani obelodanili nekaj dni po sprejetju nove ustave, ko še niso vedeli, ali so bili amandmaji, ki so jih manjšine v procesu priprave končnega besedila ustave vložile s pomočjo dveh poslancev vladajočih strank, popolnoma upoštevane ali ne. Več o tem glej: M. S. (Marijana Sukič) 2011. Madžarska ima novo ustavo. *Porabje*, 28. april 2011.

madžarskim državljanom zastopstvo v parlamentu. Z novo ustavo se pojma manjšine ne uporablja več, ampak se govori o narodnostih.⁸

LXXVII. Zakon iz leta 1993 o pravicah narodnih in etničnih manjšin/ 1993. évi LXXVII. Törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól (imenovan tudi manjšinski zakon).⁹

V zakonu so zapisani predvsem načini, kako udejanjiti pravice, ki jih je manjšinam dala ustava. V 61. členu so našteje trenutno priznane manjšine na Madžarskem, ki jih je 13, med njimi so tudi Romi. Drugo poglavje določa individualne pravice pripadnikov manjšine, tretje pa priznava tudi kolektivne pravice. Četrto je posvečeno manjšinskim samoupravam, peto opredeljuje status manjšinskega elektorja, šesto je namenjeno manjšinskemu šolstvu in kulturnim ustanovam, sedmo govori o uporabi manjšinskega jezika, osmo ureja področje finančne podpore manjšinam, gospodarjenje in premoženje manjšinskih samouprav. Formalno daje manjšinski zakon precej pravic, toda podatki kažejo, da se je skozi celotno obdobje njegove veljave zatikalo pri izvajanju določil zakona v praksi. Zakon je za na Madžarskem živeče Rome zgodovinskega pomena, saj so jih pravni predpisi prvič priznali kot manjšino.

Zakon o javnem izobraževanju/ 1993. évi LXXIX. törvény a nemzeti köznevelésről iz leta 1993, ki je bil večkrat prilagojen in posodobljen.¹⁰

Državni zbor je sprejel zakon v letu 1993, na podlagi določb Ustave Republike Madžarske glede zagotovitve pravice do javnega izobraževanja v skladu z enakimi možnostmi, uveljavitve svobode vesti, vere in vzgoje do domoljubja v javnem izobraževanju, uresničitve pravice narodnih in etničnih manjšin do izobraževanja v maternem jeziku, uveljavitve svobode poučevanja, določitve pravic in obveznosti otrok, učencev, staršev in zaposlenih v javnem šolstvu ter usmerjanja in delovanja sistema javnega izobraževanja.

Omenjeni zakon se neposredno tiče (tudi) Romov. Modifikacije zakona so začrtale možnosti ustanovitve in vzdrževanja izobraževalnih ustanov s strani državnih in lokalnih manjšinskih samouprav in si tudi kot cilj zastavile zmanjševanja šolske segregacije.

Izbor strateških dokumentov

Strateški načrt o integraciji Romov za desetletno obdobje/Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Terve/ Decade of Roma Inclusion Programme Strategic Plan.

Madžarski parlament je s sklepom 68/2007 (28. 6.) sprejel Strateški načrt o integraciji Romov za desetletno obdobje v okviru Dekade za vključevanje Romov 2005-2015.¹¹ Predsedniške naloge Strateškega načrta je Madžarska opravljala od 1. 7. 2007 do 30. 6. 2008, med tem časom je bilo doseženih nekaj vidnih rezultatov za izboljšanje položaja Romov.

---

8 Valentinčič, D. 2012. *Primerjava pravnih zaščit in organiziranosti slovenskih manjšin v sosednjih državah*. Magistrsko delo. Evropska pravna fakulteta v Novi Gorici, str. 175–176.

9 Konec I. 2011 in začetek 2012 je bilo sprejetih nekaj sprememb zakona, glej internetni vir: <http://www.kormanyhivatal.hu/download/2/de/20000/5%20NJTV.pdf>, dostop 7. 6. 2013.

10 Zadnjo modificirano verzijo je madžarski parlament sprejel 30. aprila 2013. Glej internetni vir: http://www.budapestedu.hu/data/cms160742/MK_13_073_kt_mod.pdf, dostop 17. 6. 2013.

11 Glej internetni vir: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1052&articleID=4821&ctag=articlelist&id=1>, dostop 2. 7. 2013.

Najpomembnejši korak vlade Orbána v zvezi z romsko integracijo je bil oblikovanje Evropske romske strategije v času predsedovanja Madžarske Evropski uniji (prva polovica leta 2011). Strategija služi kot okvir za integracijske strategije članic EU. V Strategiji pozivajo članice, da že obstoječe strategije usmerjajo k smernicam, ki so jih sprejeli skupaj. S tem se lahko ustvarijo možnosti, da bi države EU našle skupne rešitve za reševanje problemov največje manjšine in zaradi revščine najbolj ogrožene skupine v Evropi. Na podlagi tega se od članic pričakuje sprejetje takih strategij, ki so izrecno usmerjene k romski populaciji s konkretnimi ukrepi poleg teoretičnega pristopa. Pričakujejo pa tudi nadzor izvajanja ukrepov. Madžarska vlada je novembra 2011 izdelala dokument z naslovom »Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia – mélyszegénység, gyermekszegénység, romák/ Državna strategija za socialno vključenost – revščina, revščina otrok, Romi.¹²

Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jeziki/Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája

Madžarska je listino podpisala 5. septembra 1992, ratificirala jo je l. 1999. Madžarski parlament je v letu 2008 z zakonom XLIII razširil uporabo listine na oba jezika, ki se uporabljata na Madžarskem, to je »romani« in »beás«.¹³

Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin/Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről

Madžarska je Okvirno konvencijo podpisala 1. februarja 1995, ratificirala 25. septembra 1995 in je na Madžarskem začela veljati l. 1999 z zakonom LXXXIV.¹⁴

V poročilih o uresničevanju omenjenih dveh dokumentov Madžarska navaja podrobne podatke o položaju Romov.¹⁵

Položaj Romov v Porabju

Zgodovinske okoliščine

Zgodovina Romov v Železni županiji, kamor spada tudi Porabje, njihova naselitev in razvoj so še precej neraziskani, literatura oz. raziskave o njih pa so sporadične. Po podatkih Csapója so se Romi v Železni županiji naselili v razkropljenem in sorazmerno majhnem številu v 14. in 15. stoletju. Tukaj živeli Romi so madžarski Romi, za katere je bilo značilno, da so se preživljali predvsem z muziciranjem, izdelovanjem glinaste opeke in žebjarstvom. Na to območje so se neprekinjeno naseljevali vse do 2. sv. vojne.¹⁶

---

12 Podrobneje o Strategiji glej internetni vir: <http://romagov.kormany.hu/nemzeti-tarsadalmi-felzarkozasi-strategia-dokumentumok>, dostop 2. 7. 2013.

13 Glej internetni vir: http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0800043.TV, dostop 2. 7. 2013.

14 Glej internetni vir: <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarorszag/6-1999-34.htm>, dostop 1. 7. 2013.

15 Glej npr. zadnje poročilo o uresničevanju Konvencije na <http://www.nek.gov.hu/data/files/155338448.pdf>, dostop 2. 7. 2013 in Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jeziki na <http://www.kormany.hu/download/7/10/80000/Magyarorszag%20korm%C3%A1ny%C3%A1nak%20id%C5%91szaki%20jelent%C3%A9se.pdf>, dostop 2. 7. 2013.

16 Csapó, T. 2004. Železna županija. Romi. V: S. Novak Lukanovič (ur.), Manjšine in čezmejno sodelovanje v prostoru Alpe Jadran. Delovna skupnost Alpe Jadran. Trento, str. 431.

Tudi oni so bili žrtve holokavstva v 2. svetovni vojni, zaenkrat pa še ni točnih podatkov o številu žrtev .

Iz objavljenih arhivskih podatkov lahko razberemo ukrepe madžarskih oblasti, ki so bili usmerjeni v pregon romske populacije. Podatki za zahodno obmejno območje Železne županije pa kažejo, da se položaj Romov v začetku l. 1945 še ni poslabšal. Župan monoštrskega okraja je v svojem mesečnem poročilu 11. januarja 1945 skoraj dobesedno ponovil tisto, kar je o Romih ponavljal že od l. 1941, da je bil popis Romov izvršen ter da so v vaseh Kercaszomor in Farkasfa »naseljeni potepuški Cigani«, ki se preživljajo poljedeljskimi deli, ne ogrožajo življenj in zasebne lastnine prebivalstva.¹⁷

V zvezi s tem je treba omeniti še dopis podžupanu Železne županije, datiranega 7. februarja 1945, v katerem ga pozivajo, »da je treba zaradi varovanja vojaške in zasebne lastnine, zaščite prebivalstva in vojaških tajnosti na območjih, kjer potekajo vojaške operacije, in v zaledju zbrati Rome in jih odstraniti s teh območij. Ostali so lahko le tisti, ki že od davno živijo na teh območjih in se dobro obnašajo. Vsak odpor Romov glede tega se mora zatreti z najradikalnejšimi sredstvi.«¹⁸ O tem so morali podrejeni organi poročati podžupanu, o čemer govori poročilo iz Murske Sobote, datirano 22. marca 1945, ki ugotavlja, da v vaseh živijo Romi, ki so stalno naseljeni, delovni, na območju okraja ni Romov, ki bi se izogibali delu in bi se potepali. Zato ni potrebe, da bi jih zbrali in deportirali.¹⁹ Iz teh podatkov lahko razberemo, da je bila za lokalne oblastniške strukture organizacija oz. izvedba deportacij Romov nesmiselna. Vendar pa se je kljub temu zgodilo, da lokalne oblasti niso mogle preprečiti izгона Romov. To potrjuje pričevanje Romkinje iz Farkašovec (danes del Monoštra) o holokavstu.²⁰ Terenski podatki kažejo, da so se Romi iz Sakalovec izognili deportaciji. Rome iz Sakalovec so že gnali po cesti proti Monoštru, od koder bi jih odpeljali v zbirni center (iz zbirnega centra pa za delo sposobne moške in ženske na območje tretjega rajha), vendar so oblasti v Monoštru zadnji hip preprečile njihov izgon.²¹

Kasneje zaradi komunistične diktature in dejstva, da se zahodne županije, med katerimi je tudi Železna županija, zaradi obmejnosti (in železne zaves) niso razvijale, so nastali težki življenjski pogoji za prebivalce, tudi za Rome. V tem obdobju so se množično odseljevali v notranjost države.

V politiki 60. let 20. stoletja so manjšinam namenjali več pozornosti. Kot primer državne podpore naj omenimo t. i. »C« kredite, ki so omogočili množično gradnjo hiš, tudi v Železni županiji. S slabšanjem ekonomskega položaja od sredine 80. let 20. stoletja so se življenjske razmere Romov v Železni županiji zopet poslabšale. S spremembo družbenega sistema v 90. letih so največ izgubili Romi, ker so bili zaradi nizke stopnje izobrazbe v slabšem položaju na trgu delovne sile kot ostali prebivalci. S sprejetjem manjšinskega zakona l. 1993, pa se je uredil njihov pravni status.²²

---

17 Karsai L. 1991. Cigánykérdés Magyarországon 1944-1945. Regio – Kisebbségtudományi Szemle 2 (1), str. 124-144.

18 Kuzmič, F. 2013. Holokavst in prekmurski Romi. V: Lušnik N. in M. Toš (ur.), Slovenski Judje. Zgodovina in holokavst II. Razprave in članki z znanstvenih srečanj Šoa – spominjajmo se 2012/2013. Center za judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, Maribor, str. 76.

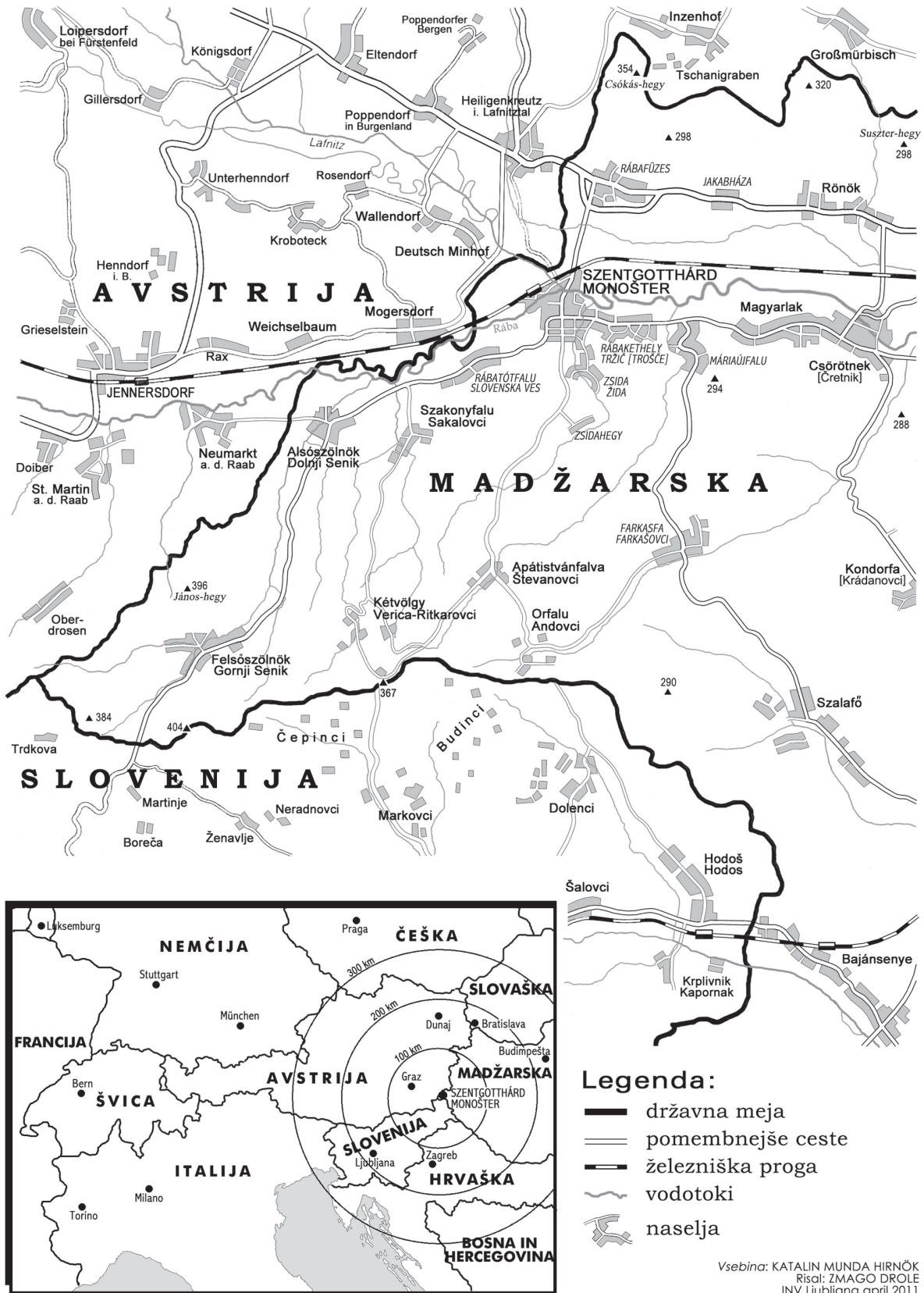
19 Glej op. 18.

20 Roma holocaust – Vas Megye, glej internetni vir: <http://cicero.net/hu/roma-sajtoanyag/roma-holocaust-%E2%80%93-vas-megye>, dostop 2. 7. 2013.

21 Informator J. M., 82 let star, upokojenec, Rábatótfalu/Slovenska ves, 27. 6. 2013.

22 Glej opombo 16.

Slika 1: Porabje.

Etno-demografske značilnosti

Narodnostna struktura Porabja je bila v preteklosti in je še danes heterogena, saj na tem območju že stoletja živijo Madžari, Slovenci, Nemci in Romi. Njihovo število se je skozi zgodovino spreminjalo zaradi spreminjanja mej, asimilacije (zaradi političnih ali ekonomskih vzrokov) in zaradi represivnih političnih ukrepov zlasti v času 2. sv. vojne in po njej.²³

Romi so na tem območju navzoči že več stoletij, toda dolgo časa jih niso obravnavali kot etnično manjšino. Ker niso razpolagali z zemljo in drugim imetjem (ali samo v zelo majhnem deležu), so bili bolj mobilni od drugih etnij. Danes živijo razkropljeno v tem območju, ne tvorijo homogene etnične skupine.

Popisi prebivalstva so že od druge polovice 19. stoletja povprašali ljudi h kateri jezikovni in verski skupini se štejejo. Po popisu prebivalstva iz leta 1910²⁴ za monoštrski okraj, k temu je spadalo takrat Porabje, najdemo naslednje etnije:

	Madžari	Nemci	Slovaki ²⁵	Oláhi	Ruteni	Hrvati	Srbi	Ostali	Skupaj
Monoštrski okraj	16 350	29 077	33	1	1	51	12	9 823	55 348

Popis je Slovence označeval z imenom »Vend« in so jih uvrščali v rubriko ostali. V to skupino so uvrščali tudi Rome (czigány). Iz tabele lahko razberemo, da je bilo v monoštrskem okraju največ Nemcev, sledili so Madžari in »ostali«, torej Slovenci in Romi, število drugih je zanemarljivo.

---

23 Tako so npr. z Dolnjega Senika I. 1946 izselili bivše člane Volksbunda, 103 ljudi iz 24 hiš, glej: Kozar, M. 2001. Dolnji Senik. Alsószölnök-Unterzemming, Slovenska manjšinska samouprava, Dolnji Senik, str. 19; po sporu med Madžarsko in Jugoslavijo zaradi resolucije Kominforma leta 1948 pa so iz celotnega Porabja izselili mnogo »politično nezanesljivih« slovenskih družin v notranjost Madžarske, zlasti v zaprta delovna taborišča, ki so med leti 1950-1953 delovala v madžarski pokrajini Hortobágy. Po doslej zbranih podatkih je bilo iz Porabja deportiranih 68 družin oz. 210 oseb, več o tem glej: Munda Hirnök, K. 2011. Represija nad Slovenci v Porabju v času Rákosijevega režima (1948-1956). V: *Prispevki za novejšo zgodovino. Represija med 2. svetovno vojno in v povojnem obdobju*, letn. 53, št. 1, str. 201-212.

24 A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai. Budapest. A Magyar kir. Központi statisztikai hivatal, 1912, str. 64-67.

25 V popisu so jih označevali z imenom »tót«.

Popis prebivalstva po skoraj sto letih, l. 2001 kaže naslednjo narodnostno strukturo.²⁶

naselje	število prebivalcev skupaj	Bolgari	Romi	Hrvati	Nemci	Armenci	Romuni	Slovaki	Slovenci
Szentgotthárd/ Monošter ²⁷	9043	1	30	9	48	1	21	6	503
Alsószölnök/ Dolnji Senik	424	-	2	-	23	-	-	-	47
Apátistvánfalva/ Števanovci	404	-	-	-	-	-	-	-	271
Felsőszölnök/ Gornji Senik	682	-	1	1	2	1	-	-	451
Kétvölgy/ Verica-Ritkarovci	140	-	-	-	2	-	-	2	110
Orfalu/Andovci	55	-	-	-	-	-	-	-	51
Szakonyfalva/ Sakalovci	366	-	17	-	3	-	-	1	101
Skupaj	11114	1	50	10	78	2	21	9	1534

Podatki v primerjavi z letom 1910 kažejo, da na območju Porabja še danes živijo štiri etnije, in sicer Madžari, Slovenci, Nemci in Romi, število drugih je zanemarljivo. Romi živijo v treh naseljih, največjo skupino Romov najdemo v Sakalovcih.

Ker na vprašanja o narodnosti, jezikovni navezanosti in veri ni bilo obvezno odgovarjati, popisni podatki ne dajejo natančne slike o etničnih razmerah, o metodologiji popisa pa še danes potekajo ostre diskusije.

Število Romov v Porabju po popisu prebivalstva l. 2011.²⁸

Romi (beás, romani)	Narodnostna pripadnost	Ocena županov
Alsószölnök/Dolnji Senik	-	10
Felsőszölnök/Gornji Senik	-	5
Szakonyfalva/Sakalovci	20	50- 60
Skupaj:	20	65-75

Podatki o številu Romov v primerjavi z l. 2001 kažejo, da se je število Romov v Sakalovcih rahlo povečalo, medtem ko se na Dolnjem in Gornjem Seniku nihče ni opredelil za Roma.

26 Népszámlálás 2001. 4. Nemzetiségi kötődés. A nemzeti, etnikai kisebbségek adatai. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 2002.

27 Podatki za Monošter vsebujejo tudi podatke za Slovensko ves, ki je bila l. 1983 upravno priključena k Monoštru. Po naših podatkih v Slovenski vesi ne živijo Romi, med monoštrskimi Romi pa so tudi taki, ki so se preselili v mesto iz Sakalovec.

28 Glej internetni vir za Železno županijo: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz_03_18_2011.pdf, str. 2, 5, dostop 6. 7. 2013.

Etnično-jezikovne skupine

Po ugotovitvah Kardosa na območju madžarsko-avstrijsko-slovenske tromeje ne moremo govoriti o enotni romski etnični skupini. Največjo skupino tvorijo Romungri (madž. romungró) z madžarsko materinščino, kar velja tudi za večino naselij na Madžarskem, in se opredeljujejo za madžarske Rome. To velja tudi za romsko skupnost na Donjem Seniku. Eno izmed romskih narečij govori še nekaj večjih družin v Porabju (v Sakalovcih) in v pokrajini Őrség. Ti se v primerjavi z Romi z madžarsko materinščino razlikujejo ne le glede jezika, temveč so tudi bolj mobilni. Ukvarjajo se predvsem s trgovino (prodajajo obleke, rabljene predmet, živino) in storitvenimi dejavnostmi (z različnimi oblikami gostinstva, ezoteričnimi dejavnostmi) in tudi njihove navade so drugačne. Podatki o jeziku kažejo, da so na Gornjem Seniku in v Sakalovcih družine, ki govorijo sintski jezik (v teh družinah so se nekateri člani opredelili za Sinte, nekateri člani so iz skupine Romungró, ki so se ukvarjali z muziciranjem in drugi člani, ki pa izvirajo iz trgovinske družine z romskim narečjem). V Sakalovcih in na Dolnjem Seniku v majhnem številu živijo slovenski Romi (v madžarščini uporabljalo termin »vend cigányok«), ki govorijo slovenski jezik (v njihovi govorici se mešajo jezikovne prvine slovenskega narečja in madžarščine), v njihovem vsakdanjem življenju pa prevladuje raba madžarščine.²⁹ Kardos med drugim tudi ugotavlja, da so se slovenski Romi in sintske družine asimilirali ali v skupnost Romungrov ali v madžarsko skupnost.³⁰

Izsledki terenske raziskave *Položaj Slovencev zunaj območja avtohtone poselitve*³¹ kažejo, da so se nekateri Romi v Porabju asimilirali tudi v slovensko skupnost. Npr. družina Sárközi z Gornjega Senika, ki je zaradi ekonomskih in drugih razlogov zapustila Porabje (sin je l. 1973 našel službo v državni zadrugi Lajta-Hanság v Mosonmagyaróváru, starša sta mu sledila l. 1991 z razlogom združitve družine). Družina govori slovensko narečje, redno se udeležuje programov slovenske manjšine, spremlja slovenske manjšinske medije ipd.

Drugi primer govori o asimilaciji Romov v madžarsko/slovensko skupnost, starejši Rom iz Sakalovec je za slovensko televizijsko oddajo Slovenski utrinki v porabskem narečju povedal naslednje: »V tej vasi je dobro to, da prebivalci ne dajo čutiti, da si Cigan ali kaj drugega. Zdaj že niti ne moremo govoriti o tem, da so v vasi Cigani, ker jih ni. Mladi so odšli, so se poročili, niso se vrnili. Tisti, ki so ostali doma, tudi za njih ne moremo reči, da so Cigani.«³²

Tudi spreminanje značilnih romskih priimkov nekaterih romskih družin v Sakalovcih, kot so npr. Sárközi, Horváth, Kokas v madžarske Sólymosi, Hargitai, Korándi govori o prikriti identiteti oz. asimilaciji.³³

---

29 Kardos Ferenc. Határjáró, határkerülő román. Roma közösségek a magyar-osztrák-szlóven hármashatár övezetében, glej internetni vir: http://www.etnologia.mta.hu/harmashatarok/anyagok/KardosF_aug_jav_ea_wm.pdf, str. 18-20, dostop, 6. 7. 2013.

30 Glej op. 29, str. 20.

31 Raziskavo smo izvajali na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani v sodelovanju z Muzejem Savaria v Szombathelyu v letih 2002-2003, nosilka dr. Katalin Munda Hirnök, sodelavca Marija Kozar-Mukič in dr. Attila Kovács. Raziskavo sta finančno podprla Urad vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu in Ministrstvo za kulturo R Slovenije.

32 Glej internetni vir: http://videotar.mtv.hu/Videok/2013/04/11/13/Slovenski_utrinki_2013_aprilis_11_.aspx, dostop 8. 7. 2013.

33 Hirnök, K. 1983. Življenje Romov v Sakalovcih (Szakonyfalu) od leta 1945 do danes. Seminarjska naloga. Filozofska fakulteta PZE za etnologijo Univerze v Ljubljani, str. 21.

Izsledki terenske raziskave³⁴

Vzgoja in izobraževanje

Število romskih otrok v vzgojno-izobraževalnih ustanovah.

ustanove	število otrok v šolskem letu 2012/2013	število romskih otrok v šolskem letu 2012/2013 ocena vodij ustanov
Podružnični vrtec Mesesziget, Sakalovci ³⁵	16	8
Dvojezična osnovna šola Jožef Košič, Gornji Senik ³⁶	66	10
Osnovna šola János Arany, Monošter, od 1.-4. razreda ³⁷	363	2
Osnovna šola István Széchenyi, Monošter, od 5-8. razreda ³⁸	246	3-4
Srednja strokovna šola Béla III, Monošter	550 ³⁹	8
Skupaj	1241	31-32

Tabela kaže, da so romski otroci v Porabju vključeni v vzgojno-izobraževalni sistem od predšolske vzgoje do srednje šole. Vzgojno-izobraževalne ustanove uradno ne vodijo evidence po narodnostni pripadnosti otrok. Glede na majhno število otrok v vrtcu v Sakalovcih in na osnovni šoli na Gornjem Seniku sta vodji – intervjuvanki, obe domačinki, poznavajoč prebivalstvo, lahko navedli število otrok iz romskih družin. Na dveh osnovnih šolah v Monoštru sta vodji – intervjuvanki odgovorili, da na narodnost lahko sklepajo iz priimkov oz. vlogo staršev za pridobivanje štipendij, ki jih podeljujejo romske samouprave. Vodja strokovne šole – intervjuvanec (tudi domačin) je tudi navedel število romskih dijakov iz slovenskih vasi.

S pomočjo terenskih podatkov, zbranih v Porabju, bomo analizirali in ovrednotili stališča oz. percepcije vodij vzgojno-izobraževalnih ustanov glede vključenosti romskih otrok v vzgojno-izobraževalni sistem. Preverili bomo a) kakšno je znanje madžarskega jezika

---

34 Terensko raziskavo sem izvajala maja 2013. Geografsko sem zajela slovenske vasi z romskim prebivalstvom Porabja brez Monoštra. S pomočjo polstrukturiranega vprašalnika (vprašalnik je vseboval naslednje tematske sklope: demografske značilnosti Porabja, vzgoja in izobraževanje romskih otrok, kultura, jezik, šege, organiziranost, zaposlovanje - diskriminacija s strani delodajalcev, bivanjska kultura, sobivanje oz. konflikti s pripadniki drugih narodnih in etničnih skupnosti, zaščita s strani države) sem izvedla 8 intervjujev s predstavniki romskih organizacij, lokalnih političnih struktur in vzgojno-izobraževalnih ustanov.

35 Sedež vrtca je na Dolnjem Seniku.

36 Državna slovenska samouprava od 1. julija 2012 upravlja in vzdržuje dvojezični osnovni šoli na Gornjem Seniku in v Števanovcih pa tudi tamkajšnja vrtca.

37 L. 2009 so združili osnovni šoli János Arany in István Széchenyi, gimnazijo Mihály Vörösmarty in glasbeno šolo Jenő Takács v Monoštru ter podružnično osnovno šolo v Magyarlaku in vrtca v Magyarlaku in Csörötneku. Upraviteljica združenih izobraževalnih ustanov (Szentgotthárd és Kistérsége Oktatási Intézmény-SZOI) je mestna občina Monošter.

38 Isto kot op. 37.

39 Številka vključuje 485 dijakov, ki obiskujejo redni pouk, ostali pa so vključeni v program izobraževanja za odrasle.

romskih otrok ob vstopu v vrtec, kako se vključujejo v vzgojni program, kakšno pozornost (če sploh) posvečajo romski kulturi in jeziku, sodelovanje staršev romskih otrok z vrtcem; b) pri osnovnošolskem in srednješolskem izobraževanju pa bomo v ospredje postavili učni uspeh romskih otrok v primerjavi z neromskimi učenci, znanje madžarskega jezika, napredovanje v višje razrede, vključenost romskih učencev v obšolske dejavnosti oz. druge šolske dejavnosti, kakšno pozornost posvečajo romski kulturi in jeziku ter sodelovanje staršev romskih otrok s šolo.

Predšolska vzgoja

Podružnični vrtec Mesesziget (slov. Pravljični otok) v Sakalovcih ima status narodnostnega vrtca, zato posveča posebno pozornost zagotavljanju vsakodnevne prisotnosti slovenskega jezika, ki je materinščina večine v tem okolju, ohranjanju in razvijanju šeg in navad, povezanih z načinom življenja in kulture slovenske narodne skupnosti.

Slika 2: Romski otroci, ki obiskujejo vrtec v Sakalovcih. Foto: Karel Holec, 2013.

Vsi otroci, tudi romski, vstopajo v vrtec samo z znanjem madžarskega jezika. Znanje madžarščine otrok je odvisno od družinskega okolja. Nekateri pridejo z bogatim besednim zakladom (glede na njihovo starost), drugim pa je treba pomagati pri razvijanju tega. Danes pravzaprav ni zaznati razlike v znanju madžarskega jezika med romskimi in neromskimi otroki, ko vstopajo v vrtec.

Tudi romski otroci se učijo slovensko. Pri uvajanju slovenščine že vrsto let strokovno pomagajo vzgojiteljice- asistentke iz Slovenije. Podatki kažejo, da se romski otroci zanimajo za slovenski jezik, a ga dojemajo kot tuji jezik. Tudi v znanju slovenskega jezika ni zaznati nobene razlike med romskimi in neromskimi otroci (slovenskimi in madžarskimi). Isto velja za vključevanje romskih otrok v vzgojni program ter nudenju dodatne učne pomoči.

Vrtec ne posveča nobene pozornosti romski kulturi in jeziku, npr. na prireditvah v vrtcu ali med samim vzgojnim procesom. Podatki kažejo, da do sedaj ni bilo nobene pobude za vključevanje romske tematike v vzgojni program, niti s strani romskih staršev ali romske manjšinske samouprave niti s strani vodstva vrtca. Če bi pa prišlo to tovrstne pobude od zunaj, vodstvo vrtca temu ne bi nasprotovalo.

Sodelovanje staršev romskih otrok z vrtcem je zelo dobro. Romski starši redno sodelujejo pri organizaciji aktivnosti, ki jih prireja vrtec. V primeru, če nastane kakšen problem v zvezi z otroki, se posvetujejo z vzgojiteljicami.

Kljub sožitju med otroki različnih narodnosti pa je pri starših neromskih otrok še zmeraj rahlo zaznati predsodke do Romov, ki se odražajo na prikrit način. Zaradi tega sicer ne prihaja do kakšnih konfliktov med Romi in predstavniki pripadnikov drugih narodnosti, dejstvo pa je, da predsodki še obstajajo.

Osnovnošolsko izobraževanje

Otroci iz Sakalovec nadaljujejo osnovnošolsko izobraževanje na DOŠ Jožefa Košiča na Gornjem Seniku⁴⁰ in na dveh osnovnih šolah v Monoštru.

V šolskem letu 2012/2013 je gornjeseniško osnovno šolo obiskovalo 15 učencev iz Sakalovec, med temi je bilo devet romskih otrok. Šolo obiskuje tudi romski otrok, ki izhaja iz romske družine, ki se je preselila na Gornji Senik iz Sakalovec.

Glede učnega uspeha med romskimi in neromskimi otroci šola opaža rahle razlike, ki jih sicer ne pripisujejo dejstvu, da je učenec romskega porekla. Sicer nekateri romski otroci rabijo več dodatne učne pomoči, zlasti tisti, pri katerih starši niso dovolj kompetentni, da bi pomagali svojim otrokom. Oblike učne pomoči so različne, npr. pomoč pri domači nalogi, dodatna razlaga snovi, zlasti pred preverjanjem znanja ipd. Glede na dejstvo, da so razredi maloštevilčni (6-7 učencev), je nudenje dodatne učne pomoči lažje kot na šolah z večjim številom učencev v razredih. Vsi romski otroci uspešno napredujejo v višje razrede, za njih ni značilno ponavljanje razredov.

Medtem ko so bile pred približno 20 leti opazne razlike v znanju madžarskega jezika med romskimi in neromskimi otroci, teh razlik danes ni več zaznati.

---

40 Dvojezična osnovna šola Jožefa Košiča na Gornjem Seniku je v šolskem letu 2005/06 uvedla dvojezični program, to pomeni, da se poleg 5 ur slovenščine tedensko, poučujejo vsi predmeti delno dvojezično. Dvojezičnost uvajajo postopoma, začeli so v 1. razredu.

Odkar ima šola status dvojezične šole, se vsi učenci učijo slovenski in tudi nemški jezik.

Romski otroci na razredni stopnji se udeležujejo športnih dejavnosti in so tudi člani šolskega pevskega zbora.

DOŠ Jožefa Košiča ne posveča posebne pozornosti romski kulturi in jeziku, poudarek šolske politike je na ohranjanju in razvijanju slovenskega jezika in kulture.

Sodelovanje staršev romskih otrok s šolo je dobro. Starši redno obiskujejo roditeljske sestanke, v primeru izostanka npr. zaradi službenih in drugih obveznosti, se po telefonu opravičijo. Redno se udeležujejo šolskih proslav, ki jih organizira šola, npr. za božič ali materinski dan. Prireditve so ponavadi zvečer, zato ob tej uri ni avtobusne povezave na relaciji Sakalovci-Gornji Senik. Za tiste romske starše, ki nimajo lastnih avtomobilov, priskoči na pomoč lokalna samouprava v Sakalovcih, ki da na razpolago kombi.

Osnovno šolo János Arany (pouk poteka od 1.-4. razreda) v Monoštru obiskuje 13 učencev iz Sakalovec, izmed teh sta dva iz romske etnične skupnosti.

V primerjavi z ostalimi učenci šola ne opaža bistvenih razlik glede učnega uspeha prvega romskega otroka, drugi romski otrok pa obiskuje oddelek s prilagojenim učnim načrtom.

Pri znanju madžarskega jezika ni opaziti razlike pri učencih različnih narodnosti. Šola opaža, da imajo otroci večji besedni zaklad kot pred petnajstimi ali dvajsetimi leti. Ta besedni zaklad pa je danes drugačen, kar je pogojeno s spremenjenimi razmerami na vseh področjih družbenega življenja. Znanje jezika otroka bolj determinira socialno-kulturno ozadje kot pa narodnostna pripadnost.

Težave pri napredovanju romskih (in tudi drugih) otrok v višje razrede na razredni stopnji niso značilne. Po zakonu mora šola pri prvošolčkih do decembra v šolskem letu opraviti preverjanje njihovih sposobnosti oz. diagnosticirati učne težave. V primeru učnih problemov učenca šola nudi potrebne mehanizme, kot so npr. dopolnilni pouk, svetovalni delavci ipd.

Romski otroci se ravno tako udeležujejo šolskih in obšolskih dejavnosti (npr. krožki, športni dan, izleti) kot ostali učenci.

Število romskih otrok je v primerjavi z ostalimi učenci zanemarljivo, zato šola ne čuti potrebe po vključevanju romske kulture in jezika v pouk ali v ostale šolske dejavnosti.

Sodelovanje staršev romskih otrok s šolo je dobro, starši se redno udeležujejo roditeljskih sestankov.

Osnovno šolo István Széchenyi obiskujejo 3-4 romski otroci iz Sakalovec.

Učni uspeh romskih otrok na predmetni stopnji ravno tako niha kot pri učencih drugih narodnosti. Učni uspeh nekaterih romskih otrok je dober ali celo prav dober in nadaljujejo šolanje na srednjih šolah, kjer uspešno opravijo maturo.

Na predmetni stopnji pri romskih otrocih ni nekih posebnih težav pri znanju madžarskega jezika, mogoče pri določenih izrazih potrebujejo dodatno razlago, toda to se dogaja tudi pri otrocih madžarske narodnosti. V zadnjih dvajsetih letih je bilo zanemarljivo število tistih romskih otrok, ki niso zaključili osmega razreda. Glede dodatne učne pomoči veljajo isti standardi kot na razredni stopnji, če ima otrok težave, mu po zakonu pripadajo 2-3 ure dopolnilnega pouka ali pa predmetni učitelj po pouku dodatno razloži snov, to se dogaja zlasti v petem razredu (prehod iz razredne stopnje na predmetno).

Romski učenci se tudi na tej šoli redno vključujejo v šolske in obšolske dejavnosti, kot. npr. dan zdravja, športni dan ipd. Šolskih ekskurzij se včasih kakšen romski otrok ne more udeležiti zaradi finančnih razlogov (v primeru, če šola ne krije stroškov).

Poznavanju romske kulture in jezika šola ne posveča nobene pozornosti, za to še ni bilo izražene želje. V primeru strokovne pomoči od zunaj se vodstvo šole ne bi distanciralo od tega vprašanja.

Glede sodelovanja staršev otrok s šolo ni opaziti nobene razlike med Romi in Neromi. Nekateri romski starši se redno udeležujejo roditeljskih sestankov, se zanimajo za učni uspeh otroka, drugi pa manj. Isto opažamo tudi pri starših neromskih učencev.

Srednješolsko izobraževanje

Večina romskih učencev iz slovenskih vasi nadaljuje šolanje na Srednji strokovni šoli Béla III. v Monoštru.⁴¹ Šola nudi: srednjo strokovno in poklicno izobraževanje. Večina romskih dijakov je vpisanih v srednje poklicno izobraževanje, na smereh prodajalec, kuhar, natakhar, mizar ipd. Dva Roma pa sta vključena v srednje strokovno izobraževanje, smer gostinstvo.

Učni uspeh dijakov na šoli je variabilen, ni zaznati razlike med romskimi (iz slovenskih vasi) in neromskimi dijaki. Podatki govorijo o tem, da je učni uspeh romskih dijakov dober ali še višji.

Tudi v znanju madžarskega jezika med Romi in Neromi ni zaznati razlike.

Ponavljjanje razredov za Rome iz slovenskih vasi ni značilno.

Šola se v zadnjih letih uspešno prijavlja na razpise Javnega sklada za Rome na Madžarskem/ Magyarországi Cigányokért Közalapítvány-MCKA.⁴² Razpisi sklada so usmerjeni v podporo dijaku, ki so v depriviligiranem položaju ali romskim dijakom. Razpis omogoča izplačilo štipendije (v znesku 10.000 forintov neto) in dodelitev enega mentorja učitelja na dijaka.

Glede vključenosti v šolske in obšolske dejavnosti (športne, gledališke prireditve, prireditve, ki jih organizira dijaški svet, izleti ipd.) ni zaznati razlike med romskimi in neromskimi dijaki.

Šola že štiri leta vključuje v pedagoško-izobraževalni proces vsebine kulturne raznolikosti na območju živečih narodnostnih skupnosti (Slovenci, Nemci, Romi).⁴³

Poznavanje kultur različnih narodnostnih skupnosti se izvaja tudi v obšolskih dejavnostih. Šola že tradicionalno na Dan narodnosti (18. december) prireja različne aktivnosti za vse dijake (razstava o zgodovini narodnosti, priprava značilnih jedi narodnostnih skupnosti, nastop glasbenih skupin ipd.).

Starši romskih dijakov iz slovenskih vasi se redno udeležujejo roditeljskih sestankov in govorilnih ur.

Na koncu naj še omenimo, da vodje obravnavanih izobraževalnih ustanov v Monoštru opažajo vidne razlike v učnem uspehu (in tudi vedenju) med slovenskimi Romi in Romi iz madžarskih vasi blizu Monoštra (zlasti iz Csörötneka). Romski otroci iz madžarskih vasi imajo slabši učni uspeh v primerjavi s slovenskimi Romi.

---

41 Več o šoli glej internetni vir: <http://www.belasztg.sulinet.hu/>, dostop 11. 7. 2013.

42 Skrbnik razpisov romskega javnega sklada je sklad Vekkerle.

43 Vodja srednje strokovne šole je zaključil študij multikulturne vzgoje z državno štipendijo. Pogoji štipendije so bili, da se multikulturne vsebine izvajajo v prvih letnikih v okviru razredne ure (štirikrat na leto) pet let po poteku razpisa.

Organiziranost

Organiziranost (politična in kulturna) narodnih in etničnih manjšin (tudi Romov) na Madžarskem je v tesni povezavi z razvojem pravne zaščite manjšin, ki je pogojevala tudi politično participacijo manjšin, za katero je značilno, da je novejšega datuma (glej poglavje 3). Po letu 1990 so k postopnemu izboljšanju pravne zaščite manjšin prispevali tudi sprejeti mednarodni dokumenti, ki jih je podpisala Madžarska (glej poglavje 4).

Politično zastopstvo narodnih in etničnih skupnosti na lokalni in državni ravni je natančneje opredeljeno v Zakonu LXXVII. o pravicah narodnih in etničnih manjšin.

V slovenskih vaseh z romskim prebivalstvom, ki je bil predmet naše raziskave, imajo samo v Sakalovcih romsko manjšinsko samoupravo.⁴⁴

Romska manjšinska samouprava v Sakalovcih deluje na več področjih družbenega življenja. V zvezi s promocijo romske kulture treba omeniti prireditve dan Romov (madž. romanap), ki je bila dobro sprejeta med prebivalci vasi. Na to prireditve so bile povabljeni romske glasbene in plesne skupine iz Prekmurja. Romi v Sakalovcih so opustili organizacijo omenjene kulturne prireditve. Med etnološke prireditve lahko uvrščamo postavitev mlaja, pri katerem sodeluje romska samouprava in Folklorna skupina ZSM⁴⁵ (v kateri plešejo tudi Romi).

Za druge vaške prireditve, kot so npr. dan otroka, dan družine, vaški dan ipd. je značilno, da organizacijo teh izvajajo lokalna in slovenska manjšinska samouprava skupaj z romsko. Romska samouprava finančno podpira ustanove (npr. vrtec) in društva (športno, gasilsko), ki delujejo v vasi. Sodelovanje romske manjšinske samouprave z lokalno in slovensko je zelo uspešno in dokaj razvejano, medtem ko ima sodelovanje z romskimi samoupravami na županijski in državni ravni le formalni značaj (udeležba na sejah, pridobivanje informacij o natečajih ipd.). Tudi sodelovanje z Romi v Sloveniji je dokaj šibko in se odraža le na udeležbi Romov iz Prekmurja na dnevih Romov z glasbeno ali s plesno skupino in občasnih povratnih obiskov članov romske manjšinske samouprave na prireditvah v Prekmurju.

Romska populacija v Sakalovcih se aktivno vključuje v lokalne politične, kulturne in druge strukture (en Rom je član lokalne samouprave, nekaj Romov pleše v folklorni skupini ali so člani vaške nogometne ekipe ali gasilskega društva).⁴⁶

Organiziranost Romov v Sakalovcih je šibka, saj lahko govorimo le o politični organiziranosti. Nimajo svojih kulturnih in drugih društev, se pa aktivno vključujejo v organizacijo pomembnejših prireditev v naselju in v društva.

V odnosu med večino (to so Slovenci) in Romi opažamo zaupanje. To potrjuje tudi intervju z županjo vasi, ki je na vprašanje »Kako sobivate z Romi?«, odgovorila naslednje: »Sobivanje z Romi lahko ovrednotim z besedo mirno, pravzaprav ni nekih resnejših konfliktov med nami.«⁴⁷

---

44 Podatki za Železno županijsko skupnost kažejo, da se je po lokalnih volitvah l. 2011 ustanovilo 20 romskih manjšinskih samouprav, ena tudi v Sakalovcih.

45 Folklorna skupina Sakalovci deluje pod okriljem Zveze Slovencev na Madžarskem.

46 Intervju z Zs. H., predsednikom romske manjšinske samouprave, Sakalovci, 22. 5. 2013.

47 Intervju z V. R., županja vasi, Sakalovci, 22. 5. 2013.

Slika 3: Etnično mešani plesni par Folklorne skupine ZSM. Foto: Karel Holec, 2012.

Podatki za 80. leta 20. stoletja kažejo, da je bilo v vasi 7 muzikantov, ki so se naučili igrati od svojih očetov, ko so bili še majhni. Delovala je tudi glasbena skupina »Háckó banda« pod vodstvom Roma Sárközija, splošno znanega pod imenom »Háckó«. Glasbena skupina je igrala na plesih in porokah v Sakalovcih in tudi v drugih vaseh Porabja.⁴⁸ V Sakalovcih danes med Romi ni muzikantov.

---

48 Glej opombo 33, str. 21.

Socialno-ekonomski položaj

Bivalne razmere Romov v Porabju so se v zadnjih 30 letih bistveno izboljšale, terenski podatki kažejo, da bi se dalo še marsikaj izboljšati.

Romi so v Sakalovcih gradili hiše na južnem delu vasi, kjer se dviga breg. Ta breg se v ljudskem jeziku imenuje »ciganski breg« (madž. cigánydomb), ki je bil približno do leta 1970 zaprta skupnost. Podatki o hišah za 80. leta 20. stol. kažejo, da so bile hiše iz ilovice/blata in iz opeke. Od 26- hiš sta bili dve enoprostorni, 12 hiš enosobnih in 12 dvosobnih. Že v tem obdobju opazamo, da se je začel »ciganski breg« počasi prazniti, tri družine so dobile stanovanja v praznih hišah Slovencev, ki jih je odkupila občina, odkupnino so Romi plačevali na obroke.⁴⁹

Slika 4: Najstarejši Rom v Sakalovcih, ki živi v eni od »slovenskih« hiš. Foto: Karel Holec, 2013.

Terenski podatki⁵⁰ kažejo, da se je »ciganski breg« do danes tako rekoč izpraznil, le v treh hišah živijo 2-3 starejše osebe. Ena hiša je iz ilovice, v hiši ni elektrike niti vode. Drugi dve hiši sta iz opeke in imata elektriko.

Ostali Romi živijo v vasi, nekaj posameznikov si je zgradilo nove hiše, večina pa živi v hišah svojih zakonskih partnerjev, Slovencev. V vasi je trenutno 10 mešanih družin, kjer je eden izmed partnerjev Rom, drugi pa Slovenec.

---

49 Glej opombo 33, str. 4-5.

50 Intervju z V. R. županjo Sakalovec, 22. 5. 2013, Zs. M. županom Dolnjega Senika, 24. 5. 2013, G. R. županom Gornjega Senika, 24. 5. 2013.

Tudi Romi na Dolnjem Seniku so živeli izolirano od ostalega prebivalstva, in sicer na »ciganskem bregu« nad pokopališčem. Na Dolnjem Seniku danes živijo 3 romske družine, dve na »ciganskem bregu«, ena družina pa se je preselila v vas. Hiša ene družine je v zelo slabem stanju, v hiši ni elektrike in vode, hiša je zanemarjena. Drugi dve družini živita v starih hišah in jih postopoma obnavljata.

Slika 5: »Ciganski breg« v Sakalovcih. Foto: Karel Holec, 2013.

Romska družina, ki živi na Gornjem Seniku, je kupila staro kmečko hišo v vasi, ki jo postopoma obnavlja.

Zaposlitvena struktura Romov (in tudi neromske populacije) v Porabju je v tesni povezavi z rastjo novih tovarn v industrijskem parku v Monoštru⁵¹ in vstopom Madžarske v šengensko območje (leta 2007).

---

51 Največji delodajalec industrijskega parka je Opel Magyarország Autóipari Kft., poleg Opla so pomembna tudi podjetja v mestu in v mikroregiji še Lurotex Kft. (tekstilna industrija), Sariana Kft. (tekstilna industrija), Fezo Kft. (trgovina), Falco-Profil Kft. (lesna industrija) itd.

Zaposlitvena struktura Romov v Sakalovcih kaže naslednje značilnosti. 60 odstotkov Romov je v rednem delovnem razmerju. Zaposlujejo se zlasti v tovarnah v Monoštru (Oplu, tovarni žice, skladišču trgovinske verige Fezó Kft). 30 odstotkov Romov je zaposlenih v Avstriji, med njimi sta dva v rednem delovnem razmerju v usnjarni v Feldbachu, večina pa se zaposluje sezonsko, zlasti v poletnih mesecih (večina ilegalno). 10 odstotkov Romov je trajno nezaposljivih. Skupina sezonsko zaposlenih in trajno nezaposljivih dobi-va s strani lokalne samouprave socialno podporo (največ štirikrat na leto so upravičeni do te podpore). Pri koriščenju socialne podpore Romi ne izstopajo, predstavljajo približno 30 odstotkov vseh, ki dobivajo podporo.

V skupini trajno nezaposljivih je približno 2 odstotka takšnih oseb, ki imajo težave z alkoholom in drogo, kar pa posledično vodi do kriminalnih dejanj.

Nekaj izmed nezaposlenih Romov se ukvarja s krajo in preprodajo lesa iz državnih gozdov, kar povzroča napetosti med Romi in neromskim prebivalstvom.

Podatki o zaposlenosti Romov na Dolnjem Seniku kažejo, da so pri dveh družinah vsi družinski člani zaposleni, razen enega, vsi delajo v Avstriji. Pri tretji romski družini pa je en družinski član trajno nezaposlen, preživlja se z nabiranjem oz. prodajo gob in priložnostnimi deli (pomoč starejšim vaščanom pri težjih fizičnih opravilih).

Izmed družinskih članov romske družine na Gornjem Seniku eden dela v usnjarni v Jennersdorfu v Avstriji, drugi družinski član pa prejema finančno podporo za nego družinskega člana.

Večina romskih družin v slovenskih vaseh ima avto, plazma tv sprejemnike, internet, skoraj vsi družinski člani imajo mobilne telefone. Te materialne dobrine za njih predstavljajo večji in drugačen statusni simbol kot za neromsko populacijo.

Skupne ugotovitve

Na koncu želiva poudariti nekaj skupnih izhodišč, ki so relevantna tudi za nadaljnja proučevanja tematike vključevanja Romov. Namen pričujoče študije ni bil poiskati univerzalni model vključevanja Romov, ki bi ga po potrebi samodejno prestavljali v druga okolja. To je praktično nemogoče, saj se položaj romske skupnosti razlikuje v številnih okoliščinah, včasih celo na območju geografsko oddaljenih samo nekaj 10 kilometrov. V tem okviru želiva poudariti, da je potrebno kot primer dobre prakse izpostaviti tiste projekte, ki so usmerjeni v spoznavanje resničnih interesov in potreb romskih skupnosti in jih tudi pripadniki romske skupnosti prepoznajo kot koristne, zlasti tiste, ki vključujejo pripadnike romske skupnosti, kot aktivne izvajalce in ne zgolj kot objekt proučevanja.

Od začetka 90. let so v ospredju zanimanja številnih mednarodnih vladnih in nevladnih organizacij projekti za ozaveščanje o zgodovinski prisotnosti romske skupnosti kot dela skupnega evropskega izročila, odpravo diskriminacije in izboljšanje položaja Romov na področjih izobraževanja, zaposlovanja in participacije ter projekti zbiranja podatkov o konkretnih razmerah iz življenja romske skupnosti. Na izmenjavo primerov dobre prakse nas napotijo tako mednarodni dokumenti Sveta Evrope, Organizacije za varnost in sodelovanje in še posebej programi in pobude Evropske unije. V strokovni literaturi se o tem v zadnjih dveh desetletjih res veliko piše in številne mednarodne in nacionalne nevladne organizacije sodelujejo pri izvajanju projektov za vključevanje Romov, donatorji in najmočnejše mednarodne finančne institucije, vključno s Svetovno banko, pa tako izmenjavo tudi finančno podpirajo.

Empirični podatki izkazujejo, da kljub temu večina Romov živi v revščini, ter da gre za zelo mlado populacijo v primerjavi z vse bolj starajočo evropsko demografsko podobo. V tem okviru se izsledki opravljenih raziskav ter političnih in strokovnih krogov strinjajo, da je eden glavnih vzrokov slabega ekonomskega položaja Romov v Evropi nizka izobrazbena struktura romske skupnosti, ter da je ravno zaradi tega izobraževanje prioriteta naloga na področju integracije Romov v projekciji celovitega razvoja romske skupnosti v Evropi.

Kot je razvidno iz splošnega dela študije, do večjih razlik prihaja v naslednjih fazah, zlasti v pristopih k iskanju ustreznih načinov za preseganje tega izobrazbenega primanjkljaja ter v opredelitvi glavnih vzrokov slabega položaja Romov, ki se v praksi le počasi izboljšuje, kljub tako obsežnim posegom in vložnim sredstvom. Zlasti v državah Srednje in Vzhodne Evrope, kjer živi največje število stalno naseljenih Romov, je bilo v zadnjem

desetletju izvedeno večje število projektov socialnega vključevanja za odpravo marginalizacije in segregacije Romov.

Citirani primeri kažejo na to, da so se kot najbolj učinkoviti pokazali tisti ukrepi, ki izhajajo iz individualnih načrtov dela in so znali prisluhniti ustvarjalnemu potencialu romskih otrok.

In ravno v tem je paradoks, da je v teh državah, po pričevanju Romov in nevladnih organizacij, največ primerov ločevanja, segregacije in diskriminacije Romov na področju izobraževanja, do katerih prihaja zaradi nasprotovanja neromskih staršev, ki ne želijo, da bi njihovi otroci obiskovali predšolske ustanove, ali da bi hodili v osnovno šolo skupaj z romskimi otroci. Iz gradiva in sklepanja ESČP o posameznih primerih je razvidno, da gre za zelo kompleksno področje, kjer je država včasih nemočen opazovalec rasističnih izbruhov neromskega prebivalstva, ter da se take okoliščine ponavljajo tudi v drugih državah. Pri tem je zanimivo, da nekateri sodniki v ločenih mnenjih ugotavljajo, da so sankcije kršitve EKČP prizadele samo tiste države, ki vlagajo določene napore in sredstva za naslavljanje posebnih potreb učencev romske skupnosti. V okviru dosega naše študije ne moremo ocenjevati, ali so bili pri tem posamezni koraki držav res najbolj ustrezni, dejstvo pa je, da so temu posvetili veliko pozornosti in namenili več sredstev, kot tiste države, ki ta vprašanja enostavno ignorirajo.

Navedeni rezultati študij, kakor tudi navedbe v primerih pred Evropskim sodiščem za človekove pravice, izkazujejo, da so rasizem, predsodki in nestrpnost do Romov pogosto glavni vzroki premajhne učinkovitosti sprejetih ukrepov za integracijo ter da je težave v konkretnih okoljih možno reševati le v bolj poglobljenem razumevanju medsebojnih predsodkov in odpravi le-teh.

Strokovna in akademska sfera ni enotna glede tega, ali je potrebno oblikovati povsem nove, inovativne modele izobraževanja za pripadnike romske skupnosti, ali pa je rešitve potrebno poiskati znotraj obstoječih modelov izobraževanja, uskladiti medsebojne učinke različnih oblik socialne podpore romskim družinam in okrepiti strokovne vidike podpore za ranljive skupnosti, zlasti priseljencev in nekaterih narodnih manjšin. S stališča sodobnih pedagoških pristopov je nedvomno potrebno depriviligiranim skupnostim ponuditi pomoč pri naslavljanju njihovih posebnih potreb. Vendar je bistvena razlika v tem, ali k taki pomoči k temu pristopamo paternalistično, z namenom odprave socialnega primanjkljaja posameznih skupin, ali pa izhajamo iz pristopa, da gre pri vključevanju Romov za možnost obogatitve cele družbe.

Glede na negativne zgodovinske izkušnje in na odkrite ali prikrite pojavnne oblike sodobnega rasizma ne preseneča dejstvo, da predstavniki romske skupnosti pogosto ne želijo izpostavljati svoje identitete v javnosti, s tem, da bi zahtevali pouk svojega jezika ali poučevanje romskega jezika, kulture in zgodovine v okviru rednega pouka.

Pri tem je še posebej zanimiv primer večkulturnega sodelovanja, ki je predstavljen v drugem delu študije, ko se predstavniki romske skupnosti prostovoljno vključujejo v kulturne aktivnosti druge manjšine - v tem primeru slovenske v Porabju.

Študija primera sožitja v Porabju pokaže ravno to, da vsi prebivalci skupaj vlagajo v dvig socialnega in kulturnega kapitala določenega okolja.

Ne smemo pa prezreti konstantno prisotne oblike rasističnih pojavov zadnjih let, ki jih spodbujajo različne družbene skupine in nacionalistično ali šovinistično usmerjene stranke na Madžarskem. Intervjuvanci so bili enotnega mnenja, da bi morala Madžarska narediti več na področju ozaveščanja in odprave predsodkov.

V celi Evropi taki dogodki in izražanje nestrpnosti žalijo romsko populacijo v celoti, negativno vplivajo na njihovo samozavest in lahko skrhajo sožitje med Romi in Neromi tudi v okoljih, kjer to obstoja.

Uporabljeni viri

- A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai. Budapest. A Magyar kir. Központi statisztikai hivatal, 1912, str. 64-67.
- BEŠTER, Romana (ur.), KLOPČIČ, Vera (ur.), MEDVEŠEK, Mojca (ur.), 2012. *Formal and informal education for Roma : different models and experience*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja: = Institute for Ethnic Studies.
- Csapó, T. 2004. Železna županija. Romi. V: S. Novak Lukanovič (ur.), Manjšine in čezmejno sodelovanje v prostoru Alpe Jadran. Delovna skupnost Alpe Jadran. Trento, str. 431.
- European Parliament, *Joint motion for a resolution on the situation of the Roma in the European Union*, Brussels, 25. 4. 2005.
- Follow-up report on Slovenia (2003 – 2005)*, Assessment of the progress made in implementing the recommendations of the Council of Europe Commissioner for Human Rights, Strasbourg, 29 March 2006, CommDH(2006) 8.
- Hirnök, K. 1983. *Življenje Romov v Sakalovcih (Szakonyfalu) od leta 1945 do danes*. Seminar-ska naloga. Filozofska fakulteta PZE za etnologijo Univerze v Ljubljani, str. 21.
- Human Rights Commissioner: *Final report on the human rights situation of the Roma, Sinti and Travellers in Europe*, Strasbourg, 15 February 2006.
- Karsai L. 1991. Cigánykérdés Magyarországon 1944-1945. Regio – Kisebbségtudományi Szemle 2 (1), str. 124-144.
- Kozar, M. 2001. Dolnji Senik. Alsószölnök-Unterzemming, Slovenska manjšinska samouprava, Dolnji Senik, str. 19.
- Kuzmič, F. 2013. Holokavst in prekmurski Romi. V: Lušnik N. in M. Toš (ur.), Slovenski Judje. Zgodovina in holokavst II. Razprave in članki z znanstvenih srečanj Šoa – spominjajmo se 2012/2013. Center za judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, Maribor, str. 76.
- LEVIČNIK Irena (ur.) 1990. Vzgoja in izobraževanje romskih otrok v predšolskem in osnovnošolskem obdobju, Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- M.S. (Marijana Sukič) 2011. Madžarska ima novo ustavo. *Porabje*, 28. april 2011.
- Munda Hirnök, K. 2011. Represija nad Slovenci v Porabju v času Rákosijevega režima (1948-1956). V: *Prispevki za novejšo zgodovino. Represija med 2. svetovno vojno in v povojnem obdobju*, letn. 53, št. 1, str. 201-212.

- Népszámlálás 2001. 4. Nemzetiségi kötődés. A nemzeti, etnikai kisebbségek adatai. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 2002.
- NOVAK-LUKANOVIČ, Sonja (ur.), KLOPČIČ, Vera (ur.) 1991. *Romi na Slovenskem*, Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo 25, Ljubljana.
- Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin Uradni list RS - Mednarodne pogodbe št. 4 z dne 12. 3. 1998.
- Priporočilo Parlamentarne skupščine Sveta Evrope (2002), št. 1557.
- Resolucija Evropskega parlamenta z dne 9. marca 2011 o strategiji EU o vključevanju Romov (2010/2276(INI)).
- Roma Early Childhood Inclusion- the RECI overview report*, 2010.
- Roma in an Enlarged European Union*, European Commission, Employment & Social Affairs Brussels, 2004.
- Stigmata, Segregated schooling of Roma in Central and Eastern Europe, ERRC: Budapest, 2004.
- Valentinčič, D. 2012. *Primerjava pravnih zaščit in organiziranosti slovenskih manjšin v sosednjih državah*. Magistrsko delo. Evropska pravna fakulteta v Novi Gorici, str. 175-176.
- Evropsko sodišče za človekove pravice
- Chapman v. United Kingdom (Vloga št. 27238/95)
- D. H. in ostali proti Češki Republiki, (Vloga št. 57325/00)
- Oršuš in ostali proti Hrvaški (Vloga št. 15766/03)

Spletne strani

- <http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/98C7D84E-C51D-4D7C-82D9-981F97FB6AF/0/Roma.pdf>, dostop 10. 6. 2013.
- <http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/98C7D84E-C51D-4D7C-82D9-981F97FB6AF/0/Roma.pdf>, str. 3, dostop 10. 6. 2013.
- <http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/98C7D84E-C51D-4D7C-82D9-981F97FB6AF/0/Roma.pdf>, str. 4, dostop 10. 6. 2013.
- <http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/98C7D84E-C51D-4D7C-82D9-981F97FB6AF/0/Roma.pdf>, str. 1, dostop 10. 6. 2013.
- http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_00_zd1.pdf, str. 7, dostop 17. 6. 2013.
- http://www.njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=140968.238905, dostop 7. 6. 2013.
- <http://www.kormanyhivatal.hu/download/2/de/20000/5%20NJTV.pdf>, dostop 7. 6. 2013.
- http://www.budapestedu.hu/data/cms160742/MK_13_073_kt_mod.pdf, dostop 17. 6. 2013.
- <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1052&articleID=4821&ctag=articlelist&id=1>, dostop 2. 7. 2013.
- <http://romagov.kormany.hu/nemzeti-tarsadalmi-felzarkozasi-strategia-dokumentumok>, dostop 2. 7. 2013.

http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0800043.TV, dostop 2. 7. 2013.

<http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Magyarország/6-1999-34.htm>, dostop 1. 7. 2013.

<http://www.nek.gov.hu/data/files/155338448.pdf>, dostop 2. 7. 2013

<http://www.kormany.hu/download/7/10/80000/Magyarország%20korm%C3%A1ny%C3%A1nak%20%20id%C5%91szaki%20jelent%C3%A9se.pdf>, dostop 2. 7. 2013.

Roma holocaust – Vas Megye, <http://cicsero.net/hu/roma-sajtoanyag/roma-holocaust-%E2%80%93-vas-megye>, dostop 2. 7. 2013.

http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz_03_18_2011.pdf, str. 2, 5, dostop 6. 7. 2013.

Kardos Ferenc. Határjáró, határkerülő romák. Roma közösségek a magyar-osztrák-szlóvén hármashatár övezetében, http://www.etnologia.mta.hu/harmashatarok/anyagok/KardosF_aug_jav_ea_wm.pdf, str. 18-20, dostop, 6. 7. 2013.

http://videotar.mtv.hu/Videok/2013/04/11/13/Slovenski_utrinki_2013_aprilis_11_.aspx, dostop 8. 7. 2013.

<http://www.belasztg.sulinet.hu/>, dostop 11. 7. 2013.

<http://www.coe.int>

<http://assembly.coe.int/ASP/>

<http://www.oph.fi/english/SubPage.asp?path=447;4699;6276;15850>

<http://ec.europa.eu/roma>

<http://www.romachildren.com/>

http://www.romadecade.org/decade_of_roma_inclusion_documents

Priloga

RESOLUCIJA EVROPSKEGA PARLAMENTA Z DNE 9. MARCA 2011 O STRATEGIJI EU O VKLJUČEVANJU ROMOV (2010/2276(INI))

Evropski parlament,

- ob upoštevanju Listine Evropske unije o temeljnih pravicah, zlasti členov 1, 8, 19, 20, 21, 24, 25, 35 in 45,
- ob upoštevanju mednarodnega prava o človekovih pravicah, zlasti Mednarodne konvencije o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, Deklaracije ZN o pravicah pripadnikov narodnostnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin iz leta 1992, Konvencije o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk in Konvencije ZN o otrokovih pravicah,
- ob upoštevanju evropskih konvencij o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, zlasti Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin in iz nje izhajajoče sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice, Evropske socialne listine in z njo povezanih priporočil Evropskega odbora za socialne pravice ter Okvirne konvencije Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin,
- ob upoštevanju členov 2 in 3 Pogodbe o Evropski uniji, ki določata temeljne pravice in načela Evropske unije, vključno z načeloma nediskriminacije in prostega gibanja,
- ob upoštevanju člena 5(3) Pogodbe o Evropski uniji, ki določa pravno podlago za ukrepanje Unije, če države članice ciljev predlaganih ukrepov ne morejo zadovoljivo doseči, ampak se lažje dosežejo na ravni Unije,
- ob upoštevanju člena 6 Pogodbe o Evropski uniji, ki obravnava temeljne pravice v Uniji,
- ob upoštevanju člena 7 Pogodbe o Evropski uniji, ki predpisuje kazni in mirovanje pravic v primeru resnih kršitev prava Unije,
- ob upoštevanju členov 9 in 10 Pogodbe o delovanju Evropske unije, ki Uniji nalagata, da horizontalno upošteva spodbujanje visoke stopnje zaposlenosti, zagotavljanje ustrezne socialne zaščite, boj proti socialni izključenosti in visoko stopnjo izobraževanja, usposabljanja in varovanja človekovega zdravja, pa tudi boj proti diskriminaciji na podlagi rase ali narodnosti,
- ob upoštevanju člena 19 Pogodbe o delovanju Evropske unije, po katerem Svet lahko sprejme ustrezne ukrepe za boj proti diskriminaciji na podlagi rase ali narodnosti,
- ob upoštevanju člena 151 Pogodbe o delovanju Evropske unije, ki spodbujanje zaposlovanja, izboljšanje življenjskih razmer in delovnih pogojev ter ustrezno socialno zaščito določa kot cilje Unije in držav članic,

- ob upoštevanju člena 153 Pogodbe o delovanju Evropske unije, ki določa področja, na katerih Unija podpira in dopolnjuje dejavnosti držav članic, in zlasti člena 153(1)(h) o vključevanju oseb, ki so izključene s trga dela, in člena 153(1)(j) o boju proti socialni izključenosti,
- ob upoštevanju naslova XVIII Pogodbe o delovanju Evropske unije, ki obravnava ekonomsko, socialno in teritorialno kohezijo,
- ob upoštevanju člena 352 Pogodbe o delovanju Evropske unije (»klavzula o fleksibilnosti«), po katerem se zaradi doseganja enega od ciljev iz Pogodb lahko sprejmejo ustrezni ukrepi,
- ob upoštevanju členov 3, 8, 16, 18, 20, 21 in 157 Pogodbe o delovanju Evropske unije,
- ob upoštevanju priporočila Sveta Evrope 1355(1998) o boju proti socialni izključenosti in kreptvi socialne kohezije v Evropi,
- ob upoštevanju Evropske listine Sveta Evrope o regionalnih ali manjšinskih jezikih, ki priznava regionalne ali manjšinske jezike kot elemente evropske kulturne dediščine, pa tudi Okvirne konvencije Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin,
- ob upoštevanju svoje resolucije z dne 28. aprila 2005 o položaju Romov v Evropski uniji¹,
- ob upoštevanju svoje resolucije z dne 1. junija 2006 o položaju romskih žensk v Evropski uniji²,
- ob upoštevanju svoje resolucije z dne 15. novembra 2007 o uporabi Direktive 2004/38/ES o pravici državljanov Evropske unije in njihovih družinskih članov do prostega gibanja in prebivanja na ozemlju držav članic³,
- ob upoštevanju svoje resolucije z dne 31. januarja 2008 o evropski strategiji za Rome⁴,
- ob upoštevanju svoje resolucije z dne 10. julija 2008 o popisu Romov v Italiji na podlagi etnične pripadnosti⁵,
- ob upoštevanju svoje resolucije z dne 11. marca 2009 o socialnem položaju Romov in njihovem boljšem dostopanju do trga dela v EU⁶,
- ob upoštevanju svoje resolucije z dne 25. marca 2010 o drugem evropskem vrhu o Romih⁷,
- ob upoštevanju svoje resolucije z dne 9. septembra 2010 o položaju Romov in svobodi gibanja v Evropski uniji⁸,
- ob upoštevanju Direktive Evropskega parlamenta in Sveta 95/46/ES z dne 24. oktobra 1995 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov⁹,
- ob upoštevanju Direktive Sveta 2000/43/ES z dne 29. junija 2000 o izvajanju načela enakega obravnavanja oseb ne glede na raso ali narodnost¹⁰,

---

1 UL C 45 E, 23.2.2006, str. 129.

2 UL C 298 E, 8.12.2006, str. 283.

3 UL C 282 E, 6.11.2008, str. 428.

4 UL C 68 E, 21.3.2009, str. 31.

5 UL C 294 E, 3.12.2009, str. 54.

6 UL C 87 E, 1.4.2010, str. 60.

7 UL C 4 E, 7.1.2011, str. 7.

8 Sprejeta besedila, P7_TA(2010)0312.

9 UL L 281, 23.11.1995, str. 31.

10 UL L 180, 19.7.2000, str. 22.

- ob upoštevanju Direktive Sveta 2000/78/ES z dne 27. novembra 2000 o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu¹¹,
- ob upoštevanju Direktive Evropskega parlamenta in Sveta 2004/38/ES z dne 29. aprila 2004 o pravici državljanov Unije in njihovih družinskih članov do prostega gibanja in prebivanja na ozemlju držav članic¹²,
- ob upoštevanju Okvirnega sklepa Sveta 2008/913/PNZ z dne 28. novembra 2008 o boju proti nekaterim oblikam in izrazom rasizma in ksenofobije s kazensko-pravnimi sredstvi¹³,
- ob upoštevanju Uredbe (EU) št. 437/2010 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 19. maja 2010 o spremembi Uredbe (ES) št. 1080/2006 o Evropskem skladu za regionalni razvoj glede upravičenosti posegov na stanovanjskem področju v korist marginaliziranih skupnosti,¹⁴
- ob upoštevanju sklepov Evropskega sveta z zasedanj decembra 2007 in junija 2008 ter sklepov Sveta za splošne zadeve decembra 2008,
- ob upoštevanju sklepov sveta za zaposlovanje, socialno politiko, zdravje in varstvo potrošnikov o vključevanju Romov, sprejetih v Luxembourgju 8. junija 2009, in prav posebej desetih skupnih temeljnih načel o vključevanju Romov, ki so priloženi sklepom,
- ob upoštevanju sporočila Komisije o socialnem in ekonomskem vključevanju Romov v Evropi (KOM(2010)0133), oblikovanja projektne skupine¹⁵ (7. septembra 2010), prvih ugotovitev projektne skupine¹⁶ in poročil Agencije Evropske unije za temeljne pravice,
- ob upoštevanju delovnega dokumenta Komisije z naslovom »Romi v Evropi: izvajanje instrumentov in politik Evropske unije za vključevanje Romov – poročilo o napredku 2008–2010«(SEC(2010)0400),
- ob upoštevanju prvega evropskega vrha o Romih v Bruslju 16. septembra 2008 in drugega evropskega vrha o Romih v Cordobi 8. aprila 2010,
- ob upoštevanju poročil o Romih, rasizmu in ksenofobiji v državah članicah EU za leto 2009, ki ga je objavila agencija za temeljne pravice¹⁷, in poročil komisarja Sveta Evrope za človekove pravice Thomasa Hammarberga,
- ob upoštevanju priporočil, mnenj in izjav, ki jih je v zvezi s tem dal Svet Evrope, kot so na primer sklepi Sveta Evropa s srečanja na visoki ravni o Romih v Strasbourgu 20. oktobra 2010¹⁸,
- ob upoštevanju, da so številne države članice EU, države kandidatke in druge države, kjer imajo institucije Evropske unije zelo pomembno vlogo, leta 2005 razglasile politično zavezo Desetletje vključevanja Romov in ustanovile sklad za izobraževanje Romov,

---

11 UL L 303, 2.12.2000, str. 16.

12 UL L 158, 30.4.2004, str. 77.

13 UL L 328, 6.12.2008, str. 55.

14 UL L 132, 29.5.2010, str. 1.

15 IP/10/1097.

16 MEMO/10/701, 21.12.2010.

17 Poročilo o rasizmu in ksenofobiji v državah članicah EU za leto 2009; Raziskava o manjšinah in diskriminaciji v Evropski uniji, podatki v fokusnem poročilu; Romi v letu 2009; Položaj Romov – državljanov EU, ki se preselijo in naselijo v drugih državah članicah EU; Bivanjski pogoji Romov in potujočih skupin v Evropski uniji: primerjalno poročilo.

18 CM(2010)133.

- ob upoštevanju priporočil, ki jih je Odbor ZN za odpravo rasne diskriminacije sprejel na svoji 77. seji (2.–27. avgusta 2010),
  - ob upoštevanju poročila Sveta Evrope z naslovom »4. poročilo Evropske komisije za boj proti rasizmu in nestrpnosti o Franciji«, ki je bilo objavljeno 15. junija 2010,
  - ob upoštevanju člena 48 Poslovnika,
  - ob upoštevanju poročila Odbora za državljanske svoboščine, pravosodje in notranje zadeve ter mnenj Odbora za zaposlovanje in socialne zadeve, Odbora za regionalni razvoj in Odbora za kulturo in izobraževanje (A7-0043/2011),
- A. ker je velik delež 10–12 milijonov Romov v Evropi, ki so večinoma državljani EU, žrtev sistematične diskriminacije in se torej bori proti nevzdržni stopnji socialne, kulturne in ekonomske izključenosti in kršitvam človekovih pravic ter se sooča s hudo stigmatizacijo in diskriminacijo v javnem in zasebnem življenju,
  - B. ker so še vedno velike gospodarske in družbene razlike med različnimi regijami Evropske unije in ker velik delež romske skupnosti živi v regijah, ki so med gospodarsko in socialno najbolj zaostalimi v Uniji,
  - C. ker Evropska unija temelji na načelih, zapisanih v Listini EU o temeljnih pravicah in v pogodbah o EU, med katerimi so načela o nediskriminaciji, posebnih pravicah, povezanih z državljanstvom Evropske unije, prostem gibanju in enakosti,
  - D. ker se je trojka EU v skupni izjavi, sprejeti na drugem evropskem vrhu v Cordobi 8. in 9. aprila 2010 zavezala, da bo pospeševala vključevanje romskih vprašanj v evropske in nacionalne politike o temeljnih pravicah in varstvu pred rasizmom, revščini in socialni izključenosti; izboljšala zasnove načrta za skupno platformo o vključevanju Romov in namenila prednost osrednjim ciljem in rezultatom; zagotovila, da bodo obstoječi finančni instrumenti Evropske unije, zlasti strukturni skladi, na razpolago Romom,
  - E. ker ima izključitev romskih otrok iz izobraževalnega sistema škodljive posledice za druge pravice pripadnikov romske skupnosti, zlasti pravico do dela, in ker so ti zaradi tega še bolj odrinjeni na rob družbe,
  - F. ker je v skupnostih, ki želijo v Evropi ohranjati tradicionalni, nomadski način življenja, nepismenost najbolj razširjena in ker zato obstajajo kulturne ovire za šolanje njihovih otrok,
  - G. ker je treba zagotoviti materialne pogoje, potrebne za šolanje romskih otrok, in ker mora to zajemati tudi imenovanje šolskih posrednikov,
  - H. ker je Unija razvila številne uporabne instrumente, mehanizme in sklade za spodbujanje vključevanja Romov, vendar so ti razpršeni po političnih področjih in niso bili ustrezno spremljani, zato so njihovo učinkovanje in koristi omejeni in jih je težko izmeriti; zato kljub številnim mehanizmom sodelovanja in ustanovam težave in izzivi v zvezi z vključevanjem Romov še vedno čakajo učinkovite rešitve in je zato nevzdržno, da bi ohranjali stanje, kakršno je,
  - I. ker se je leta 2005 začelo desetletje vključevanja Romov, namenjeno boju proti diskriminaciji ter izboljšanju njihovega gospodarskega in družbenega položaja, podpisnice – Bolgarija, Hrvaška, Madžarska, Črna gora, Češka republika, Romunija, Srbija, Slovaška in Nekdanja jugoslovanska republika Makedonija – pa so se zavezale, da si bodo prizadevale izkoreniniti diskriminacijo ter odpraviti nesprejemljivi prepadi med Romi in preostankom družbe,
  - J. ker je dejanska vključitev Romov možna le s pomočjo vzajemnega priznavanja pravic in dolžnosti vpletenih skupnosti;
  - K. ker je v več državah članicah prišlo do repatriacij in vračanja Romov, ki jih pogosto spremlja stigmatizacija Romov in nestrpnost do njih v političnem diskurzu;

- L. ker nediskriminacija – čeprav je nujno potrebna – sama po sebi ni dovolj za odpravo dolgotrajne strukturne diskriminacije Romov in ker je zato nujno, da se zakonodaja in politike o enakosti dopolnijo tako, da se bo na posebne potrebe Romov glede polnega spoštovanja, varovanja in spodbujanja temeljnih pravic, enakosti in nediskriminacije, dosledne in nediskriminatorne uporabe zakonodaje, politik in mehanizmov za spremljanje in kaznovanje kršitev pravic Romov, pa tudi uresničevanja in dostopanja do posebnih človekovih pravic zaposlovanja, reševanja stanovanjskega vprašanja, kulture, zdravstva, sodelovanja v javnih zadevah, usposabljanja in izobraževanja ter prostega gibanja možno odzvati s strategijo na ravni Unije,
- M. ker se je pokazalo, da blagi pristop odprte metode usklajevanja, ki temelji na prostovoljnem sodelovanju držav članic in ne zajema močnih spodbud za uspešno delovanje, ne zadostuje za pospešitev vključevanja Romov, pri čemer bi lahko bila ta omejitev delno odpravljena tako, da bi mehanizme financiranja EU tesneje povezali s postopki strokovnega ocenjevanja,
- N. ker se pripadnice etničnih manjšin, zlasti Romke, soočajo s precej hujšo obliko večplastne diskriminacije kot moški iz istih etničnih skupin ali kot ženske, ki so pripadnice večinskega prebivalstva in ker je stopnja zaposlenosti Romk še nižja od stopnje zaposlenosti Romov, čeprav lahko ženske glede na njihovo mesto v družini igrajo ključno vlogo pri vključevanju marginaliziranih skupnosti v družbo,
- O. ker je treba pri oblikovanju evropske strategije o vključevanju Romov posebno pozornost nameniti mladoletnikom in otrokom,
- P. ker mora strategija EU o vključevanju Romov z zagotavljanjem polnega prenosa in odločnejšega izvajanja vseh povezanih direktiv in prava EU obravnavati vse oblike kršitev temeljnih pravic Romov, vključno z diskriminacijo, ločevanjem, sovražnim govorom, etničnim profiliranjem in nezakonitimi odvzemi prstnih odtisov, nezakonitimi prisilnimi izselitvami in izgoni,
- Q. ker sta naraščajoča stigmatizacija Romov in nestrpnost do njih v političnih govorih in med širšo javnostjo zaskrbljujoča pojava in ker sta sporna repatriacija in vračanje Romov iz več držav članic med romskim prebivalstvom zasejala strah in negotovost, kakor to velja tudi za zaskrbljujočo stopnjo rasizma in diskriminacije,
- R. ker so možnosti Romov za pridobitev enakih pravic in dolžnosti, kot jih imajo državljani določene države članice, zelo odvisne od tega, ali imajo uradne dokumente o državljanstvu,
- S. ker so dostop romskega ljudstva do kakovostnega izobraževanja in poklicnega usposabljanja, razširjanje in razumevanje njihove kulture, vrednot in kulturne dediščine, njihovo sodelovanje v združenjih in boljša zastopanost njihovih skupnosti bistvene sestavine celostnega pristopa k izvajanju nacionalnih in evropskih strategij za njihovo vključitev v družbo in udeležbo v njej,
- T. ker kakovost izobraževanja in usposabljanja vplivata na prihodnost vsakega posameznika tako v zasebnem kot poklicnem življenju ter na njegovo sodelovanje v družbi, zaradi česar je treba zagotoviti, da bodo pogoji dostopa do izobraževanja in usposabljanja enaki za vse, brez kakršnekoli diskriminacije; ker je vključitev kulturne raznolikosti in boja proti stereotipom v šolske programe že za najmlajše pomembno sredstvo vključevanja Romov in medsebojnega razumevanja,

- U. ker je Komisija 19. oktobra 2010 napovedala, da bo aprila 2011 predstavila okvir EU za nacionalne romske strategije¹⁹,
1. poziva Komisijo, naj predlaga, in Svet, naj sprejme strategijo EU o vključevanju Romov (v nadaljevanju: strategija za Rome), ki bo kot okvir, vključujoč in večnivojski akcijski načrt na ravni EU pripravljena in izvedena na vseh političnih in upravnih ravneh ter se bo po potrebi lahko razvijala, gradila pa naj bi na temeljnih vrednotah enakosti, dostopa do pravic, nediskriminacije in enakopravnosti spolov ter temeljila na nalogah, ciljih, načelih in instrumentih, ki jih določata Pogodbi in Listina o temeljnih pravicah, kot je navedeno zgoraj, ter na ustrezni zakonodaji EU, pa tudi na deljeni pristojnosti in podpori, usklajevanju in dopolnilnih ukrepih Unije;
  2. priznava, da so romske skupnosti v številnih državah članicah žrtve diskriminacije in/ali številnih predsodkov in da se je zaradi trenutne gospodarske in finančne krize in posledične izgube delovnih mest njihov položaj še poslabšal; poudarja, da so za vključevanje romskega prebivalstva odgovorne tako države članice kot institucije EU; poziva države članice, naj polno sodelujejo z EU in predstavniki romskega prebivalstva pri pripravi celostnih politik, ki bi ob uporabi vseh finančnih virov EU, ki so na voljo skladih EU, zlasti ESRR, ESS in EKSRP, spodbujale vključevanje Romov na nacionalni, regionalni in lokalni ravni; poziva Komisijo, naj posveti posebno pozornost zahtevam za tehnično pomoč v prizadevanju za izboljšanje učinkovitosti vseh razpoložljivih instrumentov za vključitev romskih skupnosti;
  3. opozarja, da obstajajo evropski programi in finančna sredstva, ki jih je možno uporabiti za družbeno in gospodarsko vključevanje romskega prebivalstva, vendar da je treba na vseh ravneh izboljšati komunikacijo z lokalnimi organi, civilno družbo in potencialnimi ciljnim skupinami, da bi bilo romsko prebivalstvo obveščeno o teh programih; nadalje spodbuja, naj se obstoječa sredstva EU uporabijo za gradnjo novih ali obnovo obstoječih hiš, izboljšanje komunalne infrastrukture in lokalnih komunalnih storitev, komunikacijskih sistemov, izobraževanja, ukrepov za dostop do trga dela itd.;
  4. poziva Komisijo, naj:
    - (a) sprejme prednostna področja strategije za Rome, predvsem pa naslednja:
      - temeljne pravice, enakost in nediskriminacija, prosto gibanje, enakost in prosto gibanje,
      - izobraževanje, stalno poklicno usposabljanje in vseživljenjsko učenje,
      - kultura,
      - zaposlovanje,
      - stanovanjsko vprašanje, vključno z varnim okoljem in ustrezno infrastrukturo,
      - zdravstveno varstvo in izboljšanje zdravstvenega položaja Romov, in
      - udejstvovanje romske civilne družbe, tudi mladih, v političnih in državljanskih zadevah;
    - (b) v strategiji predstavi načrt za uvedbo zavezujočih minimalnih standardov na ravni EU v zvezi s prednostnimi področji izobraževanja, zaposlovanja, stanovanjske politike in zdravstvenega varstva;
    - (c) opredeli cilje strategije za Rome, vezane na prednostna področja, predvsem pa naslednje:

---

¹⁹ MEMO/10/502.

- sprejetje in okrepitev učinkovite zakonodaje in ukrepov za preprečevanje diskriminacije na vseh področjih življenja, tudi večplastne diskriminacije, in zagotavljanje, varovanje in spodbujanje temeljnih pravic, enakosti in nediskriminacije ter pravice do prostega gibanja, med drugim z ukrepi za krepitev ozaveščenosti tako med Romi kot drugimi, da bi odpravili diskriminatorne prepreke,
- boj proti nestrpnosti do Romov, predsodkom, stereotipom, rasizmu in ksenofobiji, stigmatizaciji in sovražnem govoru proti Romom, zlasti z zagotavljanjem polnega izvajanja ustrezne zakonodaje ter uvedbo primernih kazni za zločine, katerih vzrok je rasizem,
- zagotavljanje tega, da mediji ne bodo širili predsodkov proti romski skupnosti in da bodo promovirali pozitivno sliko različnosti, obenem pa omogočali večjo udeležbo Romov v medijih,
- preprečevanje zlorab človekovih pravic in zaščita žrtev zlorab, pri čemer je treba žrtvam zagotoviti pravno pomoč in učinkovita pravna sredstva, posebno pozornost pa nameniti položaju romskih otrok in žensk, ki so pogosto žrtev dvojne diskriminacije,
- uvedba preventivnih ukrepov za boj proti trgovini z ljudmi, katere žrtve so med Romi še zlasti številne,
- usposabljanje o nediskriminatornem ravnanju za vse osebe, ki delujejo na različnih ravneh administracije, sodstva in policije,
- vzpostavitev dialoga med lokalnimi oblastmi, pravosodnimi organi, policijo in romsko skupnostjo za odpravo diskriminacije v sodstvu, okrepitev zaupanja in boj proti etničnemu profiliranju,
- zagotavljanje enakega dostopa do kakovostnega izobraževanja za vse,
- zagotavljanje enakega dostopa do poklicnega usposabljanja odraslih in dostop do vseživljenjskega učenja,
- zagotavljanje enakega dostopa do storitev socialnega varstva in osnovne varstvene infrastrukture, kot sta varstvo otrok in oskrba starejših,
- odprava segregacije v šolah in učilnicah, in sicer z vključujočim šolskim ozračjem in zaposlovanjem romskih šolskih posrednikov,
- nudenje enakopravnega dostopa do ustreznih priprav za večjo konkurenčnost na trgu dela,
- nudenje enakega dostopa do izobraževanja v zgodnjem otroštvu,
- zagotavljanje izobraževanja deklic,
- nudenje medkulturnega izobraževanja,
- olajšanje dialoga med družinami in šolo, zlasti s pomočjo posrednikov,
- povečanje števila romskih učiteljev, zaščito jezika in identitete romskih otrok z omogočanjem izobraževanja v njihovem jeziku,
- uvedba ukrepov za preprečevanje zgodnjega opuščanja šolanja in učnega neuspeha,
- uvedba ukrepov za ponovno vključitev otrok, ki so opustili šolanje, v šolski sistem, na primer z uvedbo »programov druge priložnosti«,
- nudenje enakega dostopa do srednje-, višje- in visokošolskega izobraževanja,
- preprečevanje prevelike zastopanosti Romov v posebnih šolah,
- boj proti revščini otrok, zmanjševanje števila ločitev otrok od njihovih družin in preprečevanje njihove napotitve v rejniške družine ali posebno varstvo zaradi revščine,

- zagotavljanje učinkovitega dostopa do trga dela, razvoj in nudenje mikroposojil za podjetništvo in samozaposlovanje,
  - zagotavljanje enakega dostopa do cenovno dostopnih in zdravih stanovanj in odprava prostorsko pogojenega ločevanja,
  - zagotavljanje pravice do uradno prijavljenega naslova, vključno z možnostjo, da se ga prijavi pri organizaciji civilne družbe, zagotavljanje popolnega in redno posodobljenega matičnega registra za vse romske državljane ter boj proti razlikovanju pri izdajanju upravnih dokumentov,
  - boj proti zdravstvenim neenakostim z nudenjem enakega dostopa od kakovostnega zdravstvenega varstva in spodbujanja zdravja, zlasti za zmanjšanje zdravstvenih neenakosti, s posebnim poudarkom na zaščiti ranljivih skupin, tudi žensk, otrok, starejših in invalidnih oseb;
  - okrepitev romske civilne družbe, vključno s politiko krepitve zmogljivosti in krepitvijo upravnih zmogljivosti na nacionalni, regionalni in lokalni ravni, pa tudi s spodbujanjem državlanskega in političnega udejstvovanja romskega prebivalstva,
  - krepitev dejavnega državljanstva z vključevanjem Romov v vse sfere javnega in političnega življenja in z okrepitevijo zastopanosti Romov v institucijah in izvoljenih organih na lokalni in nacionalni ravni ter na ravni EU,
  - uvedba širitvene in sosedske razsežnosti v strategijo, ki bo zahtevala izboljšanje položaja Romov v državah pristopnicah in kandidatkah, pa tudi možnih državah kandidatkah ter v državah, ki sodelujejo v evropski sosedski politiki; nadalje, dajanje prednosti vrednotenju napredka na tem področju v letnih poročilih o napredku in pregledih stanja v sosednjih državah EU;
  - zagotavljanje spoštovanja kulture in njenega ohranjanja,
  - zagotavljanje vključevanja enakosti spolov z reševanjem posebnih potreb Romk, ob njihovem sočasnem vključevanju v razvoj politik; zaustavitev prakse sklepanja zakonskih zvez med otroci;
  - zaustavitev vračanja Romov v države, kjer bi lahko bili izpostavljeni mučenju ali krutemu, nečloveškemu ali ponižujočemu ravnanju ali kaznovanju;
5. poudarja, da so kompleksni programi in projekti, prilagojeni posebnim potrebam romskih skupnosti, ki živijo v različnih okoliščinah, bistvenega pomena in da je v tem okviru treba Romom zagotoviti posamezniku prilagojen dostop do storitev na kraju samem;
  6. opominja, da so ustrezna dohodkovna podpora, vključujoči trgi dela in dostop do kakovostnih storitev temeljni kamni strategije za dejavno vključevanje, ki je bila predstavljena v priporočilu št. 2008/867/ES;
  7. poudarja, da so socialna pomoč, dostojna stanovanja in oblačila, dostopni visokokakovostni programi zgodnjega razvoja ter nesegregirano, visokokakovostno izobraževanje v vključujočem ozračju in z voljo za vključitev staršev odločilni za zagotovitev enakih možnosti, priložnosti za popolno udeležbo v družbi in nediskriminacijo v prihodnosti; poudarja, da se je treba boriti proti pogosti odsotnosti od pouka in zgodnjemu opuščanju šolanja ter zagotoviti štipendije in finančno pomoč; poudarja, da so izobraževanje, možnosti usposabljanja in pomoč odraslim pri zaposlovanju ključnega pomena za podporo zaposlovanju Romov in nadaljevanju njihove zaposlitve, da bi preprečili razmah socialne izključenosti;
  8. poziva, da je treba marginalizacijo preprečevati že od zgodnjega otroštva, tako da se takoj ob rojstvu vsakega novorojenca vpiše v register prebivalstva na tak način, da bo

priznana njegova nacionalnost in da bo lahko deležen vseh socialnih storitev; zlasti meni, da bi bilo treba romskim otrokom zagotoviti kakovostno zgodnje izobraževanje in da bi bilo treba sprejeti posebne ukrepe za podporo njihovemu šolanju;

9. opominja na težave, s katerimi se Romi, zlasti ženske in dekleta, spopadajo zaradi hude revščine, diskriminacije in izključenosti, posledica tega pa je, da so jim visoka izobrazba, zaposlitev in socialne storitve manj dostopne; poziva Komisijo in države članice, naj se posvetijo posebnim potrebam romskih žensk in deklet, uvedejo vidik enakosti spolov v vse politike za vključevanje Romov in poskrbijo za zaščito najbolj ranljivih podskupin;
10. poziva države članice, naj sprejmejo konkretne ukrepe za obveščanje državljanov o zgodovinskih in sedanjih razmerah romskega prebivalstva, pri čemer naj kot gradivo med drugim uporabijo poročila Agencije EU za temeljne pravice;
11. poudarja, da bi morala strategija EU za vključevanje Romov zajemati tudi ukrepe za spremljanje položaja Romov, kar zadeva spoštovanje in uveljavljanje njihovih temeljnih socialnih pravic, enakost, nediskriminacijo in prosto gibanje v EU;
12. poudarja, da so dostop romskega ljudstva do kakovostnega izobraževanja in poklicnega usposabljanja, razširjanje in razumevanje njihove kulture, vrednot in kulturne dediščine, njihovo sodelovanje v združenjih in boljša zastopanost njihovih skupnosti osrednje sestavine celostnega pristopa k izvajanju nacionalnih in evropskih strategij za njihovo vključitev v družbo in udeležbo v njej;
13. poudarja, da kakovostna izobrazba in izobraževanje vplivata na prihodnje zasebno in poklicno življenje posameznika in da je zato je treba zagotoviti enak dostop do učinkovitih sistemov izobraževanja in usposabljanja brez vsakršne diskriminacije ali razlikovanja;
14. poudarja, kako pomembno je, da je strategija za Rome deležna podpore in da se njeno izvajanje nadzoruje na pregleden način, pri čemer prvenstvena odgovornost leži na demokratično odgovornih ministrih v Svetu, in poudarja, da strategija nikakor ne bi smela privedi do delitev znotraj Unije in ustvarjati razkola med državami članicami, temveč bi morala prispevati h krepitvi vključevanja te skupnosti;
15. poudarja pomen ustrezne uporabe finančnih sredstev, ki jih posamične države članice dodelijo prednostnim sektorjem, kakor to določa strategija;
16. poudarja, da je treba preveriti in meriti izvrševanje ciljev strategije, da se uvedejo merila za nagrajevanje držav članic, ki te cilje izpolnjujejo, in sankcije za tiste, ki jih ne;
17. poziva Komisijo, naj:
  - **prevzame vodilno vlogo pri strateškem usklajevanju za doseganje napredka pri prednostnih področjih in izpolnitvi ciljev v zvezi s strategijo, in to v partnerskem sodelovanju z državami članicami in v skladu z načelom subsidiarnosti,**
  - **oblikuje projektno skupino kot stalno telo, ki bo prevzelo odgovornost za nadzor, usklajevanje, spremljanje, poročanje, ocenjevanje, pomoč pri izvajanju, vključevanje in potrebne nadaljnje ukrepe, ter tako zadovolji potrebo po neodvisnem večsektorskem telesu, ki bo nastopalo kot »zunanj organizator« in bo lahko ocenilo in uravnotežilo različne nacionalne in sektorske interese na način, ki bo sprejemljiv za vse,**
  - **strategijo za Rome po potrebi redno pregleduje in posodablja, spremembe pa predloži Svetu in Evropskemu parlamentu v odobritev,**
  - **upoštevata prednostna področja in cilje strategije za Rome pri vseh ustreznih političnih pobudah in programskem načrtovanju na ravni EU,**

- poroča o izvajanju in napredku strategije in nacionalnih akcijskih načrtov in oceni dosežke, tudi primerjave in kazalnike, Svet in Parlament pa o tem obvešča vsako leto, pri tem pa ugotavlja, da bi morali postati učinkovitost politike in njeno naknadno ocenjevanje merili za zagotavljanje dolgotrajne podpore,
  - zagotovi zbiranje in izmenjavo potrebnih statističnih podatkov in zagotovi utrjevanje in širjenje dobrih praks, ki so bile razvite na lokalni ravni,
  - potrjuje skladnost nacionalnih načrtov s strategijo EU,
  - spremeni zakonski okvir za navzkrižno financiranje, zmanjša birokratsko breme, poenostavi in pospeši postopke za sklade EU ter od držav članic zahteva, da uvedejo preproste in normativne postopke financiranja ter uporabijo globalna nepovratna sredstva,
  - ob upoštevanju direktiv 2000/43/ES in 2004/113/ES postopno uvede obvezna institucionalna jamstva za vključevanje nediskriminacijskih in protisegregacijskih ukrepov, spremlja te ukrepe in se bojuje proti stigmatizaciji,
  - zagotovi, da bodo prek evropske platforme za Rome na vseh ravneh in stopnjah vključene zainteresirane strani in romske skupnosti z vseh ravni, in da bo partnersko sodelovala z drugimi institucijami, državami članicami, regionalnimi in lokalnimi organi, mednarodnimi finančnimi ustanovami, nadnacionalnimi programskimi organi in medvladnimi organizacijami, nevladnimi organizacijami in medvladnimi pobudami, saj ugotavlja, da je treba izboljšati usklajevanje in sodelovanje med ustreznimi akterji na področju politike in političnih omrežij, da se izogne podvajanju in ojača medsebojno krepilne učinke ukrepov politike na terenu ter odstrani tveganje, da bi se politike prekrivale ali si nasprotovale zaradi širitve omrežij zainteresiranih strani;
18. opozarja, da ima Komisija še posebno odgovornost, da spodbuja strategijo EU o vključevanju Romov, vendar pa je treba to strategijo izvajati na lokalni ravni;
  19. poziva Komisijo in države članice, naj izkoristijo obstoječe strategije in instrumente EU, da bi zagotovile družbeno in gospodarsko vključevanje Romov, ter naj načrtujejo in izvajajo vse ustrezne politike, pri tem pa po potrebi upoštevajo skupna temeljna načela za vključevanje Romov;
  20. meni, da je tesnejše sodelovanje med romskimi voditelji, lokalnimi oblastmi in organi EU osrednjega pomena za opredelitev glavnih izzivov in rešitev, s katerimi se EU in države članice soočajo pri družbenem in gospodarskem vključevanju romskega prebivalstva;
  21. poziva države članice, naj organom odločanja podelijo vsa potrebna pooblastila, da se zagotovi kompleksno in razvojno usmerjeno financiranje EU v podporo dobrim lokalnim pobudam, ki so v pomoč raznovrstnim potrebam Romov; poudarja pomembnost opredeljevanja in izmenjave primerov dobre prakse za vključevanje Romov ter večje prepoznavnosti uspešnih primerov; poziva tudi k razvoju institucionalnih zmogljivosti za zagotavljanje potrebne pomoči (upravne pomoči in pomoči za projektno vodenje) na lokalni ravni;
  22. meni, da sta med vsem procesom potrebna usklajeno delovanje in odgovornost romskih in neromskih organizacij, lokalnih, regionalnih in nacionalnih organov ter organov EU, ki bodo gradili na najboljši praksi in obstoječih obsežnih zbirkah znanja, ki so jih oblikovale države članice, pa tudi na izkušnjah prve faze desetletja vključevanja Romov; pou darja, da je pomembno organizirati kampanje ozaveščanja, zlasti v regijah z velikimi romskimi skupnostmi;

23. meni, da socialna vključenost Romov ni mogoča, ne da bi vzpostavili in okrepiли zastopanost njihovih interesov, tudi v političnem odločanju, ter njihove civilne dejavnosti prek nevladnih organizacij na nacionalni in evropski ravni;
24. izrecno svetuje organom EU, naj v mehanizme posvetovanja in odločanja bolje vključijo nacionalno raven, da bo mogoče oblikovati strategijo za prihodnost, ki bo koristila vsem stranem; Komisijo in države članice tudi opozarja, da je treba politike za vključevanje Romov načrtovati, razvijati, izvajati in vrednotiti v sodelovanju z regionalnimi in lokalnimi organi ter z romskimi in neromskimi skupinami prebivalstva, predstavniki in organizacijami civilne družbe, da bi povečali sprejetost in učinkovitost politik;
25. poziva Komisijo, naj zbira in razširja informacije o pridobljenih izkušnjah in sprejetih ukrepih v različnih državah članicah, zlasti na področju izobraževanja in kulture;
26. poziva k večji podpori za nosilce tistih projektov, ki bi bili lahko upravičeni do evropskih sredstev za vključevanje romskega prebivalstva, in sicer z vzpostavitvijo platform za obveščanje, analizo in izmenjavo primerov dobre prakse;
27. vztraja pri tem, da je del rešitve tudi v popolni zavezanosti držav članic, da nudijo dejansko pomoč organizatorjem projektov, ter da morajo države članice skupaj s Komisijo spodbujati lokalne oblasti, da izberejo projekte za vključitev romskega ljudstva;
28. poziva države članice, naj za zmanjšanje revščine razvijejo medsektorske strategije, ki bodo obravnavale pogosto občutljivo vprašanje sobivanja romske in večinske skupnosti, ki ju obe prizadevajo pomanjkanje zaposlitve, revščina in marginalizacija; poudarja pomen spodbujevalnih ukrepov, ki so učinkoviti pri spodbujanju revnih k vstopu na trg dela, namesto da bi živeli od socialne pomoči in morebitnega dela na črnem trgu; poudarja, da so programi za spodbujanje medsebojnega razumevanja in strpnosti drug do drugega izrednega pomena;
29. poziva Komisijo, naj z razvojem pilotskih projektov v državah članicah in možnih državah kandidatkah, ki jamčijo razvoj nacionalnih akcijskih načrtov v skladu s strategijo EU, v strategijo za Rome vgradi širitveno razsežnost;
30. poziva države članice, naj imenujejo visokega vladnega uradnika ali upravno telo, ki bo nastopalo kot nacionalna kontaktna točka za pregledno in učinkovito izvajanje strategije, ki bo imelo izvršilna pooblastila ter bo odgovorno za izvajanje, usklajevanje, spremljanje, vključevanje in krepitev strategije na nacionalni, regionalni in lokalni ravni, z zagotavljanjem, da bo birokracije čim manj ter z učinkovitim upravljanjem in nadzorom sredstev in preglednostjo poročanja;
31. poziva nacionalna ministrstva za izobraževanje in Komisijo, naj uvedejo inovativne in prilagodljive štipendije za nadarjene ter povečajo podporo za obstoječe štipendije in programe;
32. poziva Komisijo in Svet, naj sprejmeta obsežnejša in natančnejša dopolnila laekenskih kazalnikov za merjenje socialne in ozemeljske izključenosti ter oceno napredka; poudarja, da je treba horizontalne razdelitve laekenskih kazalnikov razširiti tudi na najmanjše statistično-upravne enote (LAU 1 in LAU 2); poudarja, da bi lahko laekenske kazalnike pridali prihodnjim kazalnikom kohezijske politike, zlasti glede socialne razsežnosti;
33. poziva Komisijo, naj dopolni kazalnike s sistemom ciljev in primerjav za resnično politično zavezanost napredku; nadalje poudarja, da je nujno napredovati pri zbiranju podatkov za merjenje napredka pri doseganju ciljev/primerjav/kazalnikov ter razviti politike, ki temeljijo na dokazih in izboljšati učinkovitost in ocenjevanje;
34. poziva, da je treba nujno oblikovati primerjave, kazalnike ter mehanizme za neodvisno spremljanje in ocenjevanje učinka – s pomočjo primerov najboljše prakse, da

- bi ocenili učinkovitost in oprijemljive rezultate teh programov in ne le preverjali, ali projekti, ki prejema nepovratna sredstva, izpolnjujejo postopkovne formalnosti, ter poziva k učinkovitemu spremljanju uporabe finančnih sredstev, da bo denar dejansko porabljen za izboljšanje življenjskih razmer, zdravstvenega varstva, izobraževanja in zaposlovanja Romov;
35. meni, da je strukturirano sodelovanje držav članic po obstoječi odprti metodi usklajevanja na področju zaposlovanja in socialnega vključevanja bistvenega pomena za pospešitev popolne vključitve Romov, in poziva Komisijo, naj organizira izmenjavo dobre prakse in izkušenj med državami članicami in vsemi stranmi, ki jih zadevajo romska vprašanja;
  36. v želji, da bi sredstva, katerih točni cilji so že opredeljeni in navedeni, dejansko dosegla Rome v stiski in pripomogla k trajnemu napredku v njihovem življenju, poziva resnični zavezanosti Komisije in držav članic k izvajanju bolj ciljno in razvojno usmerjenih, kompleksnih, prožnih in trajnih programov, ki bodo dolgotrajnejši in bolj ozemeljsko ustrezni ter bodo namenjeni najbolj prikrajšanim mikroregijam ter upoštevali njihove zemljepisne, družbeno-gospodarske in kulturne razmere, obenem pa posredovali tudi glede revščine v predmestjih, na podeželju in v segregiranih romskih soseskah ter bodo posebej namenjeni izboljšanju njihovih neustreznih bivališč (ki so na primer brez pitne vode, ogrevanja, elektrike in sanitarij) in bodo zagotavljali nadaljnjo pomoč družinam pri vzdrževanju izboljšanih bivalnih razmer; poziva Komisijo, naj spremlja izide projektov po tem, ko se bo izteklo njihovo financiranje;
  37. poziva države članice, naj izboljšajo gospodarske priložnosti za Rome, med drugim s promocijo mikroposojil med podjetniki; poziva države članice, naj gradijo na izkušnjah iz uspešnih projektov, na primer za preobrazbo neprijavljenih podjetij v zakonite gospodarske dejavnosti s pomočjo strokovnjakov;
  38. poziva države članice in Komisijo, naj začrtajo jasne politike za vključevanje Romov na trg dela ter pripravijo in sprejmejo ukrepe za boj proti negativnim posledicam predolge odvisnosti od sistema socialnega varstva;
  39. priznava, da večina Romov dela na črno, in glede na to, da je treba zagotoviti vzdržnost sistemov socialnega varstva, poziva države članice, naj se v sodelovanju s socialnimi partnerji učinkovito spopadejo s tem pojavom;
  40. poziva države članice, naj se zavežejo, da bodo k izvajanju ukrepov za vključevanje romskega prebivalstva, kar zadeva njegovo zaposljivost, pritegnile javne akterje, kot so mala, srednja in mikropodjetja;
  41. opozarja na pomembno vlogo, ki bi jo lahko imela mala, srednja in mikropodjetja pri vključevanju Romov, in priporoča uvedbo ukrepov za nagrajevanje tistih, ki prispevajo k uresničevanju tega cilja;
  42. meni, da se Romom lahko zagotovi boljša prihodnost, zlasti za njihov dostop do trga dela, in sicer z večjim vlaganjem držav članic v izobraževanje in usposabljanje s posebnim poudarkom na novih tehnologijah in internetu, vključevanjem ukrepov, ki so jih sprejele mednarodna znanstvena skupnost ter ustanove in nevladne organizacije, ki delujejo na področju izobraževanja in socialnega vključevanja na regionalni in lokalni ravni;
  43. poziva Komisijo, naj pripravi evropski krizni zemljevid, ki bo opredelil, izmeril in prikazal mikroregije v Uniji, kjer revščina in socialna izključenost prebivalce najbolj prizadevata, izdelan pa bo vsaj na osnovi naslednjih atributov:

- dostopnost delovnih mest,
- oddaljenost od mestnih središč ali prevelika koncentracija v bližini mestnih središč, ki je problematična,
- visoka stopnja brezposelnosti,
- neustrezne javne storitve,
- neprimerni okoljski pogoji,
- pomanjkanje podjetij v bližini,
- pomanjkanje ustrezne infrastrukture,
- nizki dohodki,
- nizka stopnja izobrazbe,
- nizko kvalificirani človeški viri,
- slaba/draga prometna infrastruktura,
- ocialna trenja,
- zmogljivost lokalne javne uprave, da upravlja revščino,
- resne kršitve človekovih pravic, razlikovanje, prisilne izselitve, izgon, rasizem, načrtno nadlegovanje romskega prebivalstva, ki ga izvajajo lokalne ali regionalne oblasti ali tretje osebe; 44. se zavzema za večjo udeležbo držav članic pri pridobivanju podatkov o socialno-ekonomskem položaju Romov (zlasti glede izobraževanja, zdravja, stanovanjskih razmer in zaposlenosti) ter poziva mednarodne organizacije (na primer Mednarodno organizacijo dela in OECD), naj te teme vključijo v svoje splošne raziskave in tako pripomorejo k oblikovanju specifičnih ciljev, ki bi med drugim zadevali delež romskega prebivalstva, ki konča srednješolsko in višje izobraževanje, je zaposlen v javni upravi ali je zastopan v različnih sektorjih družbenega in političnega življenja, Evropsko komisijo pa poziva, naj s pomočjo teh podatkov pomaga opredeliti jasno in uresničljivo strategijo za vključevanje Romov;

45. poziva Komisijo, naj posledično tem mikroregijam zagotovi posebno podporo, vključno s finančno pomočjo in neposrednim razvojem pilotskih projektov, v katerih bodo sodelovali mediatorji v skladu s programom Sveta Evrope, ter določene nadaljnje ukrepe v razvoju izvajanja strategije;
46. poziva Komisijo, naj v strategiji države članice, ustrezne mednarodne in evropske institucije, nevladne organizacije, romske skupnosti in druge zainteresirane strani spodbuja, da pri vsaki omembi te manjšine uporabijo izraz Romi ali Romi in Sinti;
47. poziva Komisijo in Svet, naj izrecno dodelita namenska sredstva znotraj kohezijske politike v okviru prihodnjega večletnega finančnega načrta v podporo strategiji in v ta namen za strategijo oblikujeta posebno rezervo za uspešne projekte;
48. meni, da je sedanja poraba evropskih sredstev premajhna; zato poziva Komisijo, naj preuči razloge za tako stanje in izdela učinkovitejši pristop za spremljanje porabe finančnih sredstev EU, zlasti tistih, ki so posebej namenjena odrinjenim skupinam; predvsem pa nujno poziva k zbiranju podatkov o učinkovitosti sredstev EU, ob ustreznem upoštevanju direktiv o varstvu podatkov, da bi lahko razvili politike, ki temeljijo na dejstvih;
49. poudarja, da na socialno izključenost Romov zelo močno vplivata prostorska razsežnost revščine in marginalizacije, in da je največ v slabo razvitih mikroregijah, kjer hudo primanjkuje potrebnih finančnih virov za prispevek, ki se od regij zahteva za pridobitev sredstev Skupnosti, do katerih so sicer upravičene, in ker na teh območjih zelo pogosto ni upravnih zmogljivosti in človeških virov za učinkovito uporabo dodeljenih sredstev; poudarja, da je treba v te mikroregije, ki so pogosto obrobna območja

- znotraj posameznih regij, usmeriti posebna prizadevanja in da je treba bistveno poenostaviti birokratske postopke, da bi zanje iz kohezijske politike dodelili kar največ možnih sredstev;
50. meni, da so potrebni tudi novi predpisi glede dodeljevanja sredstev iz strukturnih skladov, da bi določili pogojevanje v zvezi z odpravo segregacije in Romom zagotovili enak dostop do javnih storitev; meni, da bi kazalo načrte za enake možnosti in odpravo segregacije oblikovati tudi na lokalni ravni, na podlagi merljivih kazalnikov in konkretnih ukrepov;
51. poziva Komisijo, naj vzpostavi ustrezne instrumente za usmerjanje držav članic k zagotovitvi dopolnjevanja med Evropskim socialnim skladom, Evropskim skladom za regionalni razvoj in Evropskim kmetijskim skladom za razvoj podeželja, države članice pa poziva, naj za vključevanje Romov uporabijo tudi druge programe, na primer Progress, program vseživljenjskega učenja, kulturni program (2007–2013) in program s področja zdravja (2008–2013);
52. poziva k delegiranju razvojnih organov EU pod spremljanjem in nadzorom projektne skupine za Rome, da bi:
- **zagotovili razvojno usmerjeno financiranje EU v podporo dobrim lokalnim pobudam,**
  - **pravočasno ugotovili in poročali o nepravilni uporabi sredstev,**
  - **redno preverjali skladnost in učinkovitost uporabe finančnih sredstev glede pričakovanih rezultatov, vključno z namenom za katerega so sredstva dodeljena v skladu s strategijo,**
  - **delovali kot svetovalci pri koriščenju kompleksnega znanja, pridobljenega po vsej EU, razvijali kazalnike, ocene učinkov itd., ter**
  - **zagotavljali ciljno usmerjeno podporo lokalnim pobudam, projektom in kompleksnim programom, ki najbolje izpolnjujejo cilje strategije in ustvarjali učinkovite rešitve za dejanske težave romskih skupnosti;**
53. poziva Komisijo in države članice, naj uporabljajo participativno ocenjevanje spremljanja, v katerem bodo sodelovale romske skupnosti, in pomagajo razviti zmogljivosti zainteresiranih strani na eni strani in zunanje strokovno znanje za zagotavljanje realne in objektivne slike skupnega uspeha ali neuspeha različnih ukrepov in instrumentov na drugi; poleg tega poziva Komisijo, naj Parlamentu posreduje seznam projektov po letu 2000, ki koristijo romskemu prebivalstvu in obenem nakaže dosežene rezultate;
54. poziva države članice, naj v okviru strukturnih skladov EU izvajajo horizontalno prednostno nalogo »obrobne skupnosti« in sodelujejo v mreži EU-Romi za dobro izvajanje strukturnih skladov za socialno vključevanje Romov; poudarja, da je treba znatno izboljšati sedanje ukrepe, spremljanje in mehanizme ocenjevanja; poudarja tudi, da morajo agencije in organizacije, ki izvajajo projekte, ki so sofinancirani iz strukturnih skladov in so neposredno namenjeni Romom ali jim koristijo posredno, odgovarjati za svoje ukrepe in jih izvajati na pregleden način; poziva tudi k redni analizi stroškov in koristi deleža sredstev, namenjenih dejanskim programom in porabljenih na njih, ter tekočih stroškov;
55. poziva Komisijo in Svet naj razširita področje uporabe sredstev EU tako, da bo do sredstev poleg razvoja upravičeno tudi nudenje kakovostnih javnih storitev; poudarja tudi, da bi bilo treba sofinanciranje revidirati in morda razločevati, da bi bolje odražalo raznolikost ukrepov in upravičencev, kar bi lahko pomenilo, da bi projekti, namenjeni Romom, prejeli manjši delež iz sofinanciranja države in večji delež od EU;

56. poudarja, da je treba znatno izboljšati usklajevanje sorodnih politik EU, da se spodbudi sinergije in dopolnjevanje med njimi; bistveno je treba poenostavitvi birokratska in izvedbena pravila, odstraniti vse zapreke med različnimi skladi, da se omogoči čim boljše dodeljevanje sredstev vsem instrumentom;
57. poudarja, da morajo strukturni skladi združevati nacionalni in lokalni pristop z delovanjem prek programov, ki potekajo sočasno z nacionalno strategijo in zagotavljajo lokalni odziv na določene potrebe; poudarja tudi potrebo po vzpostavitvi sinergij med izvajanjem strukturnih skladov in vladnih strategij za Rome, pa tudi med organi upravljanja evropskega socialnega sklada in specializiranimi oddelki za Rome ali strukturami za usklajevanje dela na romskih vprašanjih;
58. poziva Komisijo in Svet, naj s poenostavitvijo postopka prijave in pravil izboljšata dostopnost sredstev EU lokalnim oblastem in nevladnim organizacijam, ki delujejo na vključevanju Romov;
59. poziva Komisijo, naj uvede v strategijo mehanizem, ki spodbuja zaposlovanje Romov v javni upravi na ravni EU in nacionalni ravni, države članice pa poziva, naj v javni upravi zaposlujejo romsko osebje, zlasti v institucijah, ki sodelujejo pri načrtovanju in izvajanju programov za vključevanje Romov, ki so financirani iz sredstev EU in nacionalnih sredstev;
60. poudarja, da je pomembno, da države članice podpišejo in ratificirajo evropsko konvencijo o državljanstvu, ki jasno določa, da notranje pravo držav članic o državljanstvu ne sme vsebovati določb, ki razlikujejo na podlagi spola, verske pripadnosti, nacionalnega ali etičnega izvora;
61. v zvezi s tem poudarja, da je treba še naprej izvajati programe EU, kot sta Progress za boj proti diskriminaciji in JASMINE za naložbe v krepitev zmogljivosti, in poziva, da se ti programi še naprej razvijajo tudi po letu 2013;
62. pozdravlja priložnost, ki jo prinašajo določbe Uredbe (EU) št. 437/2010 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 19. maja 2010, ki predvidevajo dodelitev do 3 % sredstev ESRR določenim programom oziroma 2 % skupnega dodeljenega proračuna za obnovo stavb v korist marginaliziranih skupnosti; obžaluje, da zaenkrat še ni prišlo do spremembe operacijskih načrtov, s katerimi bi se med prednostne naloge uvrstila stanovanja za romsko prebivalstvo; poziva države članice, naj to novo priložnost v okviru strukturnih skladov hitro in v celoti izkoristijo, da bodo povečale verjetnost učinkovitega družbenega vključevanja; poziva Komisijo, naj ob tej uredbi pripravi poseben akcijski načrt za pospešeno uporabo sredstev, ter priporoča pripravo poročila Komisije o njihovi uporabi; nadalje poziva države članice, naj učinkovito izkoristijo možnost sodelovanja med ESRR, ESS in EKSRP pri razvoju programov financiranja vključevanja Romov;
63. se zaveda, da so romske skupnosti izredno heterogene skupine, kar pomeni, da ena sama strategija ni možna; zato priporoča, da lokalne in regionalne oblasti držav članic predlagajo učinkovite politike vključevanja, ki bi se morale razlikovati glede na različna ozadja (geografsko, gospodarsko, družbeno, kulturno); priporoča, da Komisija uporabi izkušnje, ki so jih pridobile oblasti, ki so dejavno prispevale k vključevanju romskih skupnosti, in spodbuja uporabo najboljših praks in receptov za uspeh, da se doseže njihova družbena vključitev;
64. ponovno poudarja, da je bistveni pogoj uspešne vključitve skupno prizadevanje tako večinske družbe kot tudi romske skupnosti; zato poziva države članice, naj izboljšajo bivalne in zaposlitvene razmere romskega ljudstva, in priporoča, naj države članice ter regionalne in lokalne javne oblasti v skladu z uredbo o Evropskem skladu za regionalni

razvoj vključijo dodeljevanje novih bivališč marginaliziranim skupnostim v širši in bolj zapleten politični okvir vzajemne in dvostranske družbene obveznosti, kot je izgradnja skupnosti, ki bi vključevala sodelovanje Romov pri izgradnji novih objektov in skupna prizadevanja za večjo prisotnost otrok pri pouku ter za bistveno zmanjšanje brezposelnosti; države članice lahko torej bistveno prispevajo k iskanju konkretne rešitve za bivalne potrebe marginaliziranih skupin, ki živijo v slabih stanovanjskih pogojih; poziva države članice, naj izkoristijo mrežo EU-Romi, da se spodbudi izmenjava primerov najboljših praks;

65. poziva Komisijo in Svet, naj v kar največji meri uporabita programe znotraj cilja evropskega teritorialnega sodelovanja, kot so programi za čezmejno sodelovanje, programi nadnacionalnega sodelovanja in programi za sodelovanje med regijami, in naj izkoristita možnosti, ki jih ponuja evropsko združenje za teritorialno sodelovanje;
66. poziva Komisijo in države članice, naj analizirajo in odstranijo zapreke za vključevanje in ponovno vključevanje Romk na trg dela in njihovo samozaposlitev, pa tudi, da ustrezno poudarijo vlogo žensk pri spodbujanju ekonomske vloge marginaliziranih Romov in ustanavljanju podjetij; poziva Komisijo in države članice, naj zagotovijo sodelovanje Romk pri pripravi, izvajanju, spremljanju in ocenjevanju strategije EU o vključevanju Romov;
67. poziva Komisijo in države članice, naj na vsa prednostna področja strategije EU o vključevanju Romov kot horizontalni cilj vključijo izgradnjo zmogljivosti in okrepitev vloge Romk;
68. poziva Komisijo in Svet, naj vključita spodbujanje enakosti med spoloma in odpravljanje večplastnega razlikovanja in razlikovanja iz več razlogov med cilje strategije za Rome;
69. poziva Komisijo in države članice, naj zbirajo, analizirajo in objavljajo zanesljive statistične podatke, ločene po spolu, za ustrezno ocenjevanje in posodabljanje strategije za Rome, pa tudi za merjenje učinka njenih projektov in ukrepov na Romke;
70. poziva k vključitvi mehanizma za sodelovanje, izmenjavo podatkov in spremljanje v strategijo, ne zgolj na ravni EU, temveč tudi na nacionalnih ravneh, skupaj z Agencijo za temeljne pravice, Svetom Evrope, drugimi pristojnimi mednarodnimi in evropskimi institucijami, nevladnimi organizacijami, romskimi skupnostmi in drugimi zainteresiranimi strankami, za obravnavo vprašanj in iskanje rešitev ter zagotavljanje, da tisti, ki so zanjo odgovorni, pravilno in polno izvajajo strategijo za Rome na ravni EU kot tudi na nacionalni ravni, ter tako zagotovijo uspeh strategije;
71. poziva Komisijo, naj omogoči potrebno tehnično podporo za izboljšanje upravnih zmogljivosti organov, ki so povezani z upravljanjem strukturnih skladov, države članice pa poziva, naj zagotovijo svetovanje in upravno podporo, na primer z organizacijo izobraževanja in pomočjo pri zahtevkih in obrazložitvah za pomoč, da bi Romom olajšale pridobivanje informacij o evropskih in nacionalnih programih financiranja za podporo podjetništvu in zaposlovanju ter da bi lažje vlagali ustrezne zahteveke;
72. poziva države članice, naj pri prenosu ciljev s področja revščine in socialnega vključevanja iz strategije Evropa 2020 v nacionalne programe določijo konkretne in specifične usmeritve ter podrobne in merljive cilje v zvezi z vključevanjem Romov v družbo, ter nujno poziva k sprejetju ukrepov za izpolnitev zastavljenih ciljev;
73. meni, da se Romom lahko zagotovi boljša prihodnost s pomočjo izobraževanja in da je zato nujno treba vlagati v izobraževanje romskih otrok in romske mladine; poudarja, da je šolanje pravica, vendar tudi dolžnost, in izraža podporo dejavnostim za boljši obisk romskih učencev v šolah, med drugim z dejavnim sodelovanjem njihovih družin;

74. meni, da bo seznanjanje z romsko kulturo v Evropi olajšalo medsebojno razumevanje med Romi in neromskim prebivalstvom v Evropi ter spodbudilo evropski medkulturni dialog;
75. meni, da bi se bilo treba v prihodnji strategiji za romsko manjšino osredotočiti na izobraževanje, saj je glavno orodje za spodbujanje socialnega vključevanja;
76. meni, da je treba uvesti podporne mehanizme za mlade Rome, kot so štipendije in mentorstvo, saj jih s tem ne bi navdušili samo za pridobitev spričevala, temveč tudi za vpis v visokošolsko izobraževanje in izboljšanje poklicnih kvalifikacij;
77. meni, da je treba razviti nove oblike programov štipendiranja, da se zagotovi največja kakovost izobraževanja za romske študente, s tem pa vzgojo nove generacije romskih voditeljev;
78. meni, da bi bilo treba nagraditi izobraževalne ustanove, katerih revnejši učenci so sprejeti v višje izobraževalne ustanove ali pri katerih je odstotek učencev, ki uspešno končajo študij, nadpovprečen, in poziva Komisijo, naj razvija projekte na tem področju;
79. poudarja, da je bistveno, da države članice spodbujajo vključevanje Romov v lokalno in kulturno življenje v krajih in državah, kjer prebivajo, in zagotovijo, da v njem dolgoročno sodelujejo in da so v njem zastopani, vključno z ukrepi za spodbujanje poklicnega izobraževanja in usposabljanja ter programov vseživljenjskega učenja za romske skupnosti, ob upoštevanju kulturne dediščine in načina življenja različnih romskih skupnosti v Evropi; opozarja, da bi bilo na primer mogoče ponuditi posebno usposabljanje šolskega osebja, spodbujati zaposlovanje romskih učiteljev, krepiti sodelovanje z romskimi družinami in organizacijami ter zagotavljati podporo po pouku ter štipendije; ugotavlja, da bi morali v tem procesu dejavno sodelovati lokalni organi držav članic, prav tako pa bi moral biti znamenje za nepridobitni sektor, naj v svoje dejavnosti zajame tudi programe za vključevanje romskih skupnosti v družbo;
80. poziva Komisijo in države članice, naj se borijo proti vsem oblikam izključenosti Romov iz družbe in izobraževanja ter spodbujajo vse programe, ki vlagajo v izobraževanje Romov;
81. meni, da mora lokalna uprava prevzeti odgovornost za ponovno vključitev učencev, ki predčasno opustijo šolanje, če še niso presegli starosti, po kateri šolanje ni več obvezno; ugotavlja, da morajo v ta namen izobraževalne ustanove lokalne oblasti obveščati o učencih, ki predčasno opustijo šolanje;
82. poziva Komisijo, naj podpre dodatne pobude, katerih namen je nuditi priložnosti za izobraževanje v zgodnjem otroštvu ter skrb za romske otroke in romsko mladino;
83. meni, da bi bilo treba odpirati vrtce in/ali druge oblike predšolskega varstva in izobraževanja v skupnostih, kjer ti še ne obstajajo, tam, kjer primanjkuje mest, pa bi bilo treba razširiti njihove zmogljivosti;
84. poziva Komisijo, naj podpre pobude, ki so se izkazale za učinkovite pri preprečevanju vseh oblik ločevanja in ki dajejo prednost vključujočim projektom, katerih namen je uspešno izobraževanje in ki predvidevajo tudi udeležbo romskih družin;
85. izraža zaskrbljenost zaradi visoke stopnje nepismenosti med Romi in meni, da je nujno, da se načrtujejo in razvijejo programi za zagotovitev kakovostnega osnovnega, srednjega in visokega šolstva za romska dekleta in ženske, vključno s strategijami za olajšanje njihovega prehoda iz osnovne v srednjo šolo ob spodbujanju, v okviru celotnega procesa, razumevanja romske kulture, zgodovine in vrednot tako med Romi kot neromskim prebivalstvom;

86. poudarja, da nizka stopnja obiskovanja šole, visoka stopnja odsotnosti od pouka in slabe ocene lahko kažejo na to, da se učenci in starši ne zavedajo vedno pomena izobrazbe; drugi pomembni vzroki lahko vključujejo nezadostna finančna sredstva, zdravstvene težave, pomanjkanje kakovostnega izobraževanja na kraju samem, dostopnega prevoza v šolo, slabe stanovanjske razmere in neustrezna oblačila, zaradi katerih se ni mogoče udeležiti pouka, izključujoče šolsko ozračje in ločene šole, ki učencev ne pripravijo primerno za konkurenco na trgu dela; zato poudarja pomen ukrepov za spodbujanje boljšega obiska romskih učencev v šolah in stalnega in rednega dialoga o izobraževanju z družinami teh učencev, romsko skupnostjo in vsemi deležniki;
87. poudarja, da lahko lokalni rekreacijski športi in tekmovalni športi odigrajo odločilno vlogo v procesu zagotavljanja vključevanja etničnega romskega prebivalstva;
88. podpira spodbujanje programov za usposabljanje učiteljev, ki bi povečali sposobnost učiteljev, da sodelujejo z otroki in mladino iz romskega okolja, njihovimi starši in ljudmi, zaposlenimi kot romski posredniki, zlasti v osnovnih šolah, kot način za spodbujanje rednega obiskovanja šole s strani Romov;
89. predlaga, da bi različne pristope k vključevanju v šolah priredili tako otrokom iz romskih družin, ki se želijo trajno naseliti, na primer z nadzorom rednega obiskovanja šole, in otrokom iz družin, ki želijo obdržati svoj nomadski način življenja, na primer z ukrepi, ki bodo olajšali redno obiskovanje šole v romskih naselbinah;
90. poudarja pomen mobilnosti, vseživljenjskega učenja, poklicnega usposabljanja in programov nadaljnega usposabljanja za zagotovitev vključevanja romske mladine in odraslih v družbo ter izboljšanje njihovih možnosti za vstop na trg dela;
91. meni, da je treba sistem usposabljanja na delovnem mestu razširiti, da bo omogočal pridobivanje potrebnih veščin in sposobnosti v večjem obsegu;
92. meni, da je treba ponudbo usposabljanja uskladiti s potrebami na trgu dela, zato poziva, da se pripravijo srednjeročne nacionalne in regionalne napovedi pričakovanega povpraševanja na tem trgu;
93. poziva Komisijo, naj za programe in projekte, ki se izvajajo v državah članicah, razvije in vpelje skupne sisteme spremljanja, v katerih bodo sodelovale institucije EU, države članice in voditelji romskih skupnosti;
94. meni, da je romska kultura sestavni del evropskega kulturnega mozaika; poudarja, da je ključno sredstvo za razumevanje romskega ljudstva in njihovega načina življenja povečanje zavedanja preostalih Evropejcev o dediščini, tradicijah in jeziku Romov, pa tudi o sodobni romski kulturi; odločno podpira pospeševanje in ohranjanje njihovih ustvarjalnih dejavnosti kot bistvene sestavine medkulturnega dialoga;
95. meni, da bi si morali Romi prizadevati za to, da bi se seznanili z običaji in kulturo ljudi, med katerimi živijo, s čimer bi olajšali lastno družbeno vključevanje v krajih, kjer prebivajo;
96. meni, da je promocija prostovoljnih in športnih dejavnosti, v katerih sodelujejo tako Romi kot neromsko prebivalstvo, pomembna za doseganje boljše družbene vključenosti;
97. poziva Komisijo, naj se zavzema za uporabo primerov dobre prakse ter pozitivnih vzorcev in izkušenj, ki izhajajo iz programov, ki se izvajajo, pa tudi lastnih pobud Romov, da se izboljša sprejem in ugled Romov v neromskih skupnostih ter spodbudi dejavna udeležba in ustvarjalno sodelovanje romskih skupnosti z EU, državami članicami in lokalnimi programi;
98. poziva k boljšemu določanju in uporabi obstoječih sredstev EU, ki so na voljo za zaposlovanje, izobraževanje in kulturo romskega ljudstva, na vseh vladnih ravneh;

99. priporoča, da prihodnje politike EU za romsko manjšino temeljijo na posebnih pristopih, prirejenih značilnostim posameznih držav članic in posebnostim udeleženih skupnosti;
100. opozarja, da je zelo pomembno strožje nadzirati uporabo sredstev EU za vključevanje Romov;
101. meni, da bi bila izmenjava izkušenj in praktičnih zgledov med državami članicami, ki so bile uspešne pri vključevanju Romov, in tistimi, ki tega problema še niso rešile, zelo koristna;
102. priznava, da je lahko zapletenost priprave dokumentacije ovira za organizatorje projektov; poudarja, da je treba pospešiti prizadevanja za poenostavitev postopkov za dodeljevanje sredstev; poudarja, da se evropska sredstva na tem področju premalo uporabljajo;
103. naroči svojemu predsedniku, naj to resolucijo posreduje Svetu, Komisiji ter vladam in parlamentom držav članic.
- (1) UL C 45 E, 23.2.2006, str. 129.
  - (2) UL C 298 E, 8.12.2006, str. 283.
  - (3) UL C 282 E, 6.11.2008, str. 428.
  - (4) UL C 68 E, 21.3.2009, str. 31.
  - (5) UL C 294 E, 3.12.2009, str. 54.
  - (6) UL C 87 E, 1.4.2010, str. 60.
  - (7) UL C 4 E, 7.1.2011, str. 7.
  - (8) Sprejeta besedila, P7_TA(2010)0312.
  - (9) UL L 281, 23.11.1995, str. 31.
  - (10) UL L 180, 19.7.2000, str. 22.
  - (11) UL L 303, 2.12.2000, str. 16.
  - (12) UL L 158, 30.4.2004, str. 77.
  - (13) UL L 328, 6.12.2008, str. 55.
  - (14) UL L 132, 29.5.2010, str. 1.
  - (15) IP/10/1097.
  - (16) MEMO/10/701, 21.12.2010.
  - (17) Poročilo o rasizmu in ksenofobiji v državah članicah EU za leto 2009; Raziskava o manjšinah in diskriminaciji v Evropski uniji, podatki v fokusnem poročilu; Romi v letu 2009; Položaj Romov – državljanov EU, ki se preselijo in naselijo v drugih državah članicah EU; Bivanjski pogoji Romov in potujočih skupin v Evropski uniji: primerjalno poročilo.
  - (18) CM(2010)133.
  - (19) MEMO/10/502.

Zadnja posodobitev: 6. junij 2012

Seznam prilog in fotografij

Priloga: Resolucija Evropskega parlamenta z dne 9. marca 2011 o strategiji EU o vključevanju Romov (2010/2276(INI))

Slika 1: Porabje.

Slika 2: Romski otroci, ki obiskujejo vrtec v Sakalovcih. Foto: Karel Holec, 2013.

Slika 3: Etnično mešani plesni par Folklorne skupine ZSM. Foto: Karel Holec, 2012.

Slika 4: Najstarejši Rom v Sakalovcih, ki živi v eni od »slovenskih« hiš. Foto: Karel Holec, 2013.

Slika 5: »Ciganski breg« v Sakalovcih. Foto: Karel Holec, 2013.

Imensko in stvarno kazalo

A

Albanija 15
Andovci 43
Avstrija 54

B

beás 36, 39, 43
Bolgarija 15, 64
Borrego Borrego 11, 29
Bosna in Hercegovina 15
Bruselj 14, 63
Bukarešta 21

C

Csapó, T. 39
ciganski breg/cigánydomb 52, 53
cigány (Cigan) 35, 36, 42, 44
Csörötnek 45, 49
Craiova 21
Crati 18

Č

Češka 11, 15, 20, 23, 26, 27, 28, 32, 33, 64
Črna gora 15, 64

D

Dekada/Desetletje za vključevanje Romov
2005-2015 14, 15, 16, 18, 19, 38
Direktiva 2000/43/ES 13, 70
Direktiva 2000/78/ES 13

diskriminacija 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15,
20, 24, 26, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 45,
55, 56, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 75, 79
dodatna učna pomoč 47, 48
Dolnji Senik 42, 43, 44, 45, 53, 54
Dvig socialnega in kulturnega kapitala
določenega okolja 7, 20, 56
Dvojezična osnovna šola Jožefa
Košiča 45, 47

E

Evropska komisija 13, 14, 15, 66, 70, 75
Evropska konvencija za varstvo
človekovih pravic in temeljnih
svoboščin/EKČP 22, 24, 25, 26, 31,
32, 33, 56
Evropska platforma za vključevanje
Romov 14, 70
Evropska unija 9, 11, 13, 14, 16, 19, 22,
24, 39, 55, 61, 62, 63, 64, 79
Evropski center za pravice Romov/
ERRC 10, 26, 30,
Evropski parlament 13, 25, 61, 62, 63,
69, 70, 74, 75
Evropsko sodišče za človekove
pravice 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31,
32, 33, 34, 56

F

Farkasfa 40
Finska 17

- G**
Gornji Senik 43, 44, 45, 47, 48, 53, 54
- H**
Hirnök, K. 44
holokavst 11, 13, 36, 40
Hrvaška 15, 16, 19, 23, 30, 31, 32, 33
- I**
interkulturni pristop 14, 16
Italija 16, 18, 62
izobraževanje 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 38, 40, 45, 46, 47, 49, 55, 56, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 76, 77, 78
izvenšolske dejavnosti 18, 19
- K**
Kardos, F. 44
Karsai, L. 40
Kercaszomor 40
komisar za človekove pravice 25, 27, 63
Konak 19
Konvencija OZN o otrokovih pravicah 14, 61
Kozar, M. 42
Kozar – Mukič M. 44
kultura 9, 11, 13, 15, 16, 17, 21, 22, 33, 35, 36, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 56, 62, 64, 65, 66, 68, 69, 71, 72, 74, 75, 77, 78
Kuzmič, F. 40
- L**
Listine Evropske unije 22, 39, 61, 62, 64, 66
lokalne oblasti 8, 14, 18, 21, 24, 38, 40, 45, 48, 50, 54, 66, 67, 70, 71, 73, 75, 77
Lušnik, N. 40
- M**
Macinec 30
Madžarska 8, 10, 15, 16, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 44, 49, 50, 53, 57, 64
Madžari 42, 43, 44, 47, 48
madžarski jezik 44, 45, 46, 47, 48, 49
madžarski Romi 36, 39, 44
manjšina 12, 13, 15, 16, 17, 19, 22, 25, 27, 28, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 50, 56, 61, 62, 63, 65, 73, 77, 79
marginalizacija 12, 14, 17, 21, 27, 56, 63, 65, 68, 71, 73, 75, 76
mediatorji 12, 13, 16, 19, 21, 73
Međimurje 30
medkulturni dialog 9, 10, 13, 21, 77, 78
modeli izobraževanja 16, 19, 56
Monošter 40, 43, 45, 47, 48, 49, 53, 54
monoštrski okraj 40, 42
motivacija romskih otrok 7, 16, 21
Munda Hirnök, K. 42
- N**
Nacionalni program za Rome 2010-2015 13
Nemci 42, 43, 49
nestrpnost 11, 12, 33, 56, 57, 64, 65, 67
nevladne organizacije 11, 15, 18, 22, 26, 55, 56, 70, 71, 72, 73, 75
Novak Lukanovič, S. 39
Novi Sad 21
- O**
obšolske dejavnosti 46, 48, 49
Okvirna konvencija Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin 13, 24, 25, 33, 39
Osnovna šola István Széchenyi 45, 48
Osnovna šola János Arany 45, 48
Organizacija za evropsko varnost in sodelovanje/OVSE 14, 55
Ostrava 26, 27, 29
Oršuš 23, 30, 33
- P**
Podturen 30
Podružnični vrtec Mesesziget 45, 46
popis prebivalstva 37, 42, 43
popis Romov 36, 40, 62
Porabje 8, 35, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 51, 52, 53, 56
pozitivni ukrepi 25, 28, 31, 33, 34
pedsodki 10, 11, 12, 15, 21, 26, 27, 47, 56, 57, 66, 67
pedsolske ustanove 17, 20, 21, 45, 56, 77

- primer dobre prakse 7, 9, 20, 35, 55, 70, 71, 72, 78
- Priporočilo Odbora ministrov Sveta Evrope o izobraževanju otrok Romov/Ciganov 12
- Priporočilo Parlamentarne skupščine Sveta Evrope 12, 24, 62
- R**
- rasizem 9, 10, 11, 26, 29, 56, 63, 64, 65, 67, 73, 79
- Republika Slovenija 10, 13
- Resolucija o Romih (2005) 13
- Romi 10, 13, 15, 16, 19, 21, 26, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 62, 63, 64, 67, 69, 73, 74, 76, 77, 78, 79,
- Romungró 36, 44
- Romunija 15, 16, 17, 20, 21, 64
- S**
- Sakalovci 40, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54
- segregacija 10, 12, 15, 16, 26, 27, 31, 33, 38, 56, 65, 67, 74, 77
- Sklad za izobraževanje Romov/REF 14, 15, 18, 19, 63
- Sklad Združenih narodov za razvoj/ UNDP 15
- Slovaška 15, 31, 64
- Slovenci 8, 37, 42, 43, 49, 50, 52
- Slovenska ves 40
- sobivanje 45, 50, 71
- socialna podpora 12, 20, 22, 25, 54, 56, 68, 69, 71
- socialno ekonomski položaj 10, 13, 52, 62, 64, 67, 72, 73
- Srbija 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 64
- Srednja in Vzhodna Evropa 12, 55
- Srednja šola Béla III. 45, 49
- Stefan Radu 19
- Strasbourg 13, 22, 29, 63
- Strasbourgška deklaracija 13
- Strategija Evrope 2020 14, 39, 61, 62, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77
- Strategija na področju socialnega vključevanja ter program boja proti revščini in socialni izključenosti 14
- Strategija na področju vzgoje in izobraževanja 18
- Strukturni skladi EU 13, 64, 74, 75, 76
- Š**
- šola 16, 18, 27, 30, 31, 32, 33, 45, 47, 48, 49, 67, 76, 78
- šola s prilagojenim programom 33
- posebna šola 26, 27, 33
- predmetna stopnja 48
- razredna stopnja 17, 31, 48
- Španija 15
- Števanovci 43, 45
- štipendijski program 18, 45, 49, 68, 71, 77
- Študija o položaju Romov v razširjeni Evropi 11
- Švedska 16
- T**
- terenski podatki 40, 45, 52
- Toš, M. 40
- U**
- Unicef 20, 27
- usposabljanje učiteljev in pedagoških sodelavcev 16, 17, 78
- Ustava Republike Madžarske 37, 38
- Ustava Republike Slovenije 10
- V**
- Valentinčič, D. 38
- Velika Britanija 23, 25, 29
- Verica-Ritkarovci 43
- vključevanje Romov 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 33, 34, 38, 39, 47, 55, 56, 61, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79
- Vodnjan pri Puli 19
- Z**
- Zakon o javnem izobraževanju 38
- Zakon o pravicah narodnih in etničnih manjšin 38, 40, 50
- Zakon o romski skupnosti 13

zaposlovanje 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18,
27, 36, 45, 55, 61, 63,64, 65, 66, 67,
68, 72, 75,76, 77, 78
Združeno Kraljestvo 23, 24
Zavod za odprto družbo/OSI 15, 20

Ž

Železna županija 39, 40, 50